

واحد پنخش شيخ

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

ڀاڱو ٻيو

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو، حيدرآباد سنڌ

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ ذڪو (ڀاڱو ٻيو)

مصنف:
واحد بخش شيخ

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو/حيدرآباد سنڌ
۱۴۱۰ھ/۱۹۸۹ع

ڇاپو پهريون

ع ۱۹۸۹

تعداد ۱۰۰۰

[سنڌي ادبي بورڊ جا حق ۽ واسطا قائم]

قيمت: پنجاھ روپيا

[Price: Rs. 50 – 00]

ملڻ جو هنڌ:

سنڌي ادبي بورڊ جو بئڪ اسٽال

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ.

فون نمبر ۲۴۲۶۱۴

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پبلشنگ پريس ڄامشورو سنڌ ۾ مڻيجر
ميان الله ڀڄائي يوسف زئي ڇپيو ۽ مسٽر حبيب الله صديقي سيڪريٽري/
ڊائريڪٽر سنڌي ادبي بورڊ ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

فهرست

۶۷-۱	● زمان
۷۰-۶۸	● فعل جون پڄاڙيون
۷۶-۷۱	● فعل جي نسبت
۹۶-۷۷	● ظرف
۱۳۴-۹۷	● حرف

پاڻو پيو

۱۸۲-۱۳۷	● جملو ۽ جملي جا قسم
۲۴۳-۱۸۲	● جملي ۾ لفظن جي بيهڪ ۽ انهن جي اهميت
۲۶۱-۲۴۴	● جملي ۾ لفظن جو پاڻ ۾ ربط يا لاڳاپو
۲۸۰-۲۶۱	● وقف يا بيهڪ جون نشانيون
۲۸۴-۲۸۰	● تقويم يا جنٽري يا ڪئلينڊر

هي ڪتاب پاڪستان اڪيڊمي آف ليٽرس،
اسلام آباد جي تعاون سان شايع ڪيو
ويو آهي.

۱۲. زمان

فعل هميشه اسم يا ضمير بابت گذريل، هيندڙ يا ايندڙ وقت جي خبر ڏيندو آهي، تنهنڪري فعل جا مکيم يا بنيادي زمان ٽي مقرر ڪيا ويا آهن. اهي آهن:

۱. مضارع

۲. ماضي

۳. مستقبل

مذڪور زمان بنيادي طرح مفرد آهن ۽ ٻيا زمان، جي انهن مان فعل معاون يا ٻئي ڪنهن فعل گڏڻ سان ٺهندا آهن، سي مڙڪب زمان ليکجن ٿا.

۱. زمان مضارع - اهو فعل، جنهن مان حال توڙي مستقبل جي معنيٰ نڪرندي هجي، تنهن جي زمان کي مضارع چئبو آهي. مضارع جي معنيٰ آهي: شريڪ يا مشابھت رکندڙ. هي فعل حال ۽ مستقبل ٻنهي سان لڳندو آهي، مثلاً: 'پڙهي' يا 'ڪري' زمان مضارع جا صيغا آهن، جن مان مراد آهي، ته هاڻي پڙهي يا ڪري، يا ايندڙ وقت ۾. مضارع مان، گهڻو ڪري، امڪان يا خواهش جو مطلب نڪرندو آهي.

مضارع جي ترڪيب:

اصل نعل کي شخصي پڇاڙين گڏڻ سان زمان مضارع ٺهندو آهي. وضاحت يا تاڪيد لاءِ مضارع جي اڳيان ضمير منفصل استعمال ٿيندو آهي، ورنه عام حالت ۾ شخصي پڇاڙيون ڪم آڻيون آهن. مضارع جي مطلق صورت ۾ مذڪر يا مؤنث جو فرق نه هوندو آهي، مثلاً:

واحد مذڪر ۽ مؤنث جمع مذڪر ۽ مؤنث

متڪلم: پڙهان (مان پڙهان) پڙهون (اسان پڙهون)
حاضر: پڙهين (تون پڙهين) پڙعو (توهان پڙهو)
غائب: پڙهي (هو يا هوڻ پڙهي) پڙهن (هو يا آهي پڙهن)
مضارع جون صورتون:

۱. اصل فعل جو پويون حرف جيڪڏهن 'و' هوندو ته مضارع جي صيغي ۾ اهو 'و' مٽجي همزه 'ء' جي صورت ۾ وٺندو آهي، مثلاً: اصل فعل 'چو يا چؤ' جو گردان هيٺ ڏجي ٿو:

واحد	جمع	متڪلم:
چوان، چٿان	چئون	
چوين، چٿين	چئو	حاضر:
چوي، چئي	چون، چئن	غائب:

۲. اصل فعل جو پويون حرف جيڪڏهن همزه 'ء' هوندو ته مضارع جي متڪلم واحد جمع ۽ حاضر جمع جي صيغن ۾ اهو مٽجي 'ي' جي صورت وٺندو آهي، مثلاً: اصل فعل 'ٻڌاء' جو گردان هيٺ ڏجي ٿو:

واحد	جمع	متڪلم:
ٻڌايان	ٻڌايون	
ٻڌائين	ٻڌايو	حاضر:
ٻڌائي	ٻڌائن	غائب:

۳. اصل فعل جو پويون حرف جيڪڏهن 'ي' هوندو، ته مضارع جي صيغي ۾ اهو مٽجي همزه 'ء' جي صورت ۾ وٺندو آهي، مثلاً: اصل فعل 'ڏي' جو گردان هيٺ ڏجي ٿو:

واحد	جمع	متڪلم:
ڏيان، ڏٺان	ڏيون، ڏئون	
ڏين، ڏئين	ڏيو، ڏئو	حاضر:
ڏي، ڏئي	ڏين، ڏئن	غائب:

۴. 'ڪرڻ' مصدر جي اصل فعل جو پويون حرف 'ر' مضارع جي متڪلم واحد جمع ۽ حاضر جمع جي صيغن ۾ مڻجي 'ي' به ٿي پوندو آهي، پر غائب جمع ۾ حذف ٿي ويندو آهي. گردان هيٺ ڏجي ٿو:

واحد	جمع
متڪلم:	ڪريون، ڪيان
حاضر:	ڪرين، ڪريو، ڪيو
غائب:	ڪري، ڪن

۵. فعل معطوفيءَ جي پٺيان 'سگهڻ' مصدر جو مضارع استعمال ڪبو آهي، مثلاً:

واحد	جمع
متڪلم:	لڪي سگهان
حاضر:	لڪي سگهين
غائب:	لڪي سگهي

۶. اسم مفعول يا اسم حاله جي پٺيان 'هئڻ' مصدر جو مضارع آڻيو آهي، مثلاً:

واحد	جمع
متڪلم:	لڪيو هجيون، هجيئون
حاضر:	لڪيو هجي، هجيئي
غائب:	لڪيو هجي
متڪلم:	ڪندا هجان
حاضر:	ڪندو هجين
غائب:	ڪندو هجي

۷. مضارع جي صورت ۾ مرڪب فعل به استعمال ٿيندا آهن، مثلاً:

متڪلم:	ڏسي اچان
حاضر:	ڏسي اچين
غائب:	ڏسي اچي

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

وينا رهون	وينو رهان	متڪام:
وينا رهو	وينو رهين	حاضر:
وينا رهن	وينو رهي	غائب:
گهمندا وتون	گهمندو وتان	متڪلم:
گهمندا وتو	گهمندو وتين	حاضر:
گهمندا وتن	گهمندو وتي	غائب:

زمان مضارع جو استعمال:

”پرين تنهنجي گهاء، جي هراڻ ته مان لھان.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”دانهون ڪن درياھ جون اونھي جا آگاه،

سوٽھن جي صلاح، وٺ ته وڃر لنگھي وڃين.“

(شاهه: سريراگ)

”ڪاهان پڇان پڇان پڇان ۽ ٻڙڪان،

ڪاري ڪارونپار ۾ واڳن جيئن وڙڪان،

له-رين ۾ لڙڪان، ساهڙ رسج سير ۾.“

(شاهه: سهڻي)

”سگھا محب ملو، ته اونھي منجهان اڪران.“

(شاهه: سوڻي)

”مون کي سڪ ساهڙ جي، مر محبت منجهه هراڻ،

وڇان ڪيئن وراڻ، ڪنڌيءَ منهنجو ڪارڻي.“

(شاهه: سهڻي)

”اچين جي پريات، ته آءٌ سيءِ نس ساريان.“

(شاهه: سارنگ)

”وڃين ڇو وٽڪار، هت نه ڳولئين هوت کي.“

(شاهه: سسئي)

”وندر جي وڃن، سي مر ٻڌن سندر،
 ٻيون ڪوه ٻڌن، چوڙي جي ڇڏينديون.“
 (شاهه: سسئي)

”ڪنڊا مون پيرن ۾ تروئي لڪ لڳن،
 آگر آڳوئي نه هڙي، ڇپون پير چمن،
 ويندي ڏانهن پرين، جتي ذات نه ٻاڏيان.“
 (شاهه: معذوري)

”ڏونگر ڏک سندا، پرينءَ گڏجان ته چوان.“
 (شاهه: ڪوهياري)

”ڀڄن سي پسن، جڏهن تڏهن پرينءَ ڪي
 ڏورينديون ڏسن، اڱڻ عجيبن جا.“
 (شاهه: حسيئي)

”وير لڳاءِ م وير، ويڏي ڏي ته وئي وڃان.“
 (شاهه: سورث)

”مڻيو وجهان مڇ ۾، هائيءَ هٿان هار،
 ڀري جي پٿار، ته ميرياڻي مان لهان.“
 (شاهه: ليلان چنيسر)

”تون پارس آءُ لوهم، جي سڃاڻن ته سون ٿيان.“
 (شاهه: ليلان چنيسر)

”واجهائي وطن ڪي، ساري ساهه ڏيان،
 مياڻي حيان، جي وڃي مڙم ملير ڏي.“
 (شاهه: مارئي)

* ”پڪيڙا ڀويانءِ، لڙهو موٽن موڙ ۾،
 آءُ اڏامي اوڏڙو، جهوليءَ ۾ جهويانءِ،

---

* هن بيت ۾ مضارع ضمير متصل سان گڏ استعمال ٿيل آهي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

سڀ ڪنڀ ڪٽوريءَ ۾، لاکيٽا لويانءَ،
سڄر ٻر سويانءَ، هڪ هڪ ڪري هٿن سين.“
(سچل ۽ مالڪوس)

زمان مضارع مان يا ان جي مدد سان ٺهندڙ زمان:

١. زمان حال يا حال استمراري
٢. زمان حال مدامي
٣. زمان حال متشڪي يا احتمالي
٤. زمان حال امڪاني
٥. زمان حال التزامي

١. زمان حال يا حال استمراري ۽ اهو زمان، جو هائڊڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جي جاري ٿيڻ يا هجڻ جي خبر ڏئي، تنهن کي زمان حال يا حال استمراري چئبو آهي. مضارع جي پٺيان ’ٿيڻ‘ يا ’پوڻ‘ مصدر جو معاون فعل گڏڻ سان يا ٻنهي مصدرن جا معاون فعل گڏ استعمال ڪرڻ سان زمان حال يا حال استمراري ٺهندو آهي، مثلاً:

لکان ٿو پيو	لکان ٿو،
ڏسين ٿو پيو	ڏسين ٿو،
گڏائي ٿو پيو	گڏائي ٿو،
پڙهن ٿا پيا.	پڙهن پيا،

حال استمراريءَ کي جدا زمان ڪري به لکيو ويندو آهي، جنهن جي ترڪيب ۾ مضارع سان ’پوڻ‘ مصدر جو معاون فعل مخصوص ڪبو آهي. جنهن مان استمرار جي معنيٰ ظاهر ٿيندي آهي ۽ پر ڇاڪاڻ ته ٻنهي زمانن — حال ۽ استمراري — ۾ ڪو خاص فرق ڪونه آهي، تنهنڪري ٻنهي جي ترڪيبي صورت ساڳي ڏيکاري وئي آهي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو ۷

زمان حال مستقبل جي معنيٰ ۾ به استعمال ٿيندو آهي، مثلاً: 'تون هل ته مان اچان ٿو.' هن جملي ۾ 'اچان ٿو' فعل جو مطلب آهي، ته هاڻي (توسان گڏجي) نٿو هلان، پر پوءِ ايندس. هتي فعل جو اجراءِ ٿڌي تي نه، پر ايندڙ وقت ۾ ٿئي ٿو.

معاون فعل، مضارع جي اڳيان به ايندو آهي، مثلاً: 'هو ٿو لکي ۽ آڏو ٿو پڙهان.' انڪاري معنيٰ جي حالت ۾ معاون فعل، گهڻو ڪري مضارع جي اڳيان ئي آڻبو آهي، مثلاً: 'هو نٿو مڃي'، 'اهي نٿا اچن' وغيره.

شعر ۾ معاون فعل بعضي حذف ٿيل هوندو آهي. نثر ۾ به جڏهن فعل جي اڳيان ضمير استفهام 'ڇا' يا ظرف 'جان' ايندو آهي ته معاون فعل ڪري پوندو آهي، مثلاً: 'ڇا ڪريان'، 'جان ڏسان' وغيره.

زمان حال يا حال استمراريءَ جو گردان:

(فعل معروف):

هؤنث		هڏڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
ڏسون ٿيون،	ڏسان ٿي،	ڏسون ٿا،	ڏسان ٿو،
پيئون (۲)	پيئي (۱)	پيا	پيو
ڏسو ٿيون،	ڏسين ٿي،	ڏسو ٿا،	ڏسين ٿو،
پيئون	پيئي	پيا	پيو
ڏسن ٿيون،	ڏسي ٿي،	ڏسن ٿا،	ڏسي ٿو،
پيئون	پيئي	پيا	پيو

(۱)، (۲) مؤنث جي واحد ۽ جمع جي صيغي ۾ فعل معاون 'پيئي' ۽ 'پيئون' جي مختلف صورت 'پيئي' ۽ 'پيون' به استعمال ٿيندي آهي.

(فعل مجهول):

هؤنث		هڏڪر	
واحد	جمع	واحد	جمع
سڏجان ٿي،	سڏجون ٿيون،	سڏجان ٿو،	سڏجون ٿا،
پيئي	پيئون	پيو	پيا
سڏجين ٿي،	سڏجو ٿيون،	سڏجين ٿو،	سڏجو ٿا،
پيئي	پيئون	پيو	پيا
سڏجي ٿي،	سڏجن ٿيون،	سڏجي ٿو،	سڏجن ٿا،
پيئي	پيئون	پيو	پيا

زمان حال يا استمراريءَ جو استعمال:

”مون کي ٿيون ماريڻ، لونهان لهارڻ جون.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”سوڍي ڪي سوال ڪريان ٿي قرب جو.“

(شاهه: مومل راڻو)

”آديسي اٿي ويا، ڀيٽي اڏاهي رک.“

(شاهه: رامڪلي)

”سهم ڀسان ٿي سومرا، پرينءَ ري ڀيٽي.“

(شاهه: مارئي)

”ساريو سانڀڙن کي ٿي سڏون ڏئي مهس.“

(شاهه: مارئي)

”پنهنجو تماشو پاڻ ڏسي ٿو، صورت منجهه سلطان.“

(سچل: آسا)

”سڪ هجيءَ کان ڪونڪو، سبق سور سڪن (۱)،

اڪر لڪن (۲) نه دل تي، ٿا ڪاغذ ڪارا ڪن.“

(سچل: آسا)

(۱)، (۲) هنن مثالن ۾ ڏنل زمان حال جي فعلن ۾ معاون فعل حذف ٿيل آهي.

۹ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”آسروند آهين، روجهون راڻيون رڻن ۾،
اڀيون ڀيون اپ کي، ٿيون وانڙيون واحهائين،
رڙيون ڪري رڻن ۾، ٿمون بوندون ٻرسائين.“
(سچل: ٻهاڙي)

”ڇڳيءَ طرح چئي، ٿي منجهان ماروڙن ڏي.“
(سچل: ڪنڀات)

”ڏاهو چڙهي ڌار تي، ٿو ڏئي ڏوراپا.“
(سچل: مالڪوس)

”ٻهڃائين پيغام ٿو، پريان جي پارون.“
(سچل: مالڪوس)

۲- زمان حال مدامي: اهو زمان، جو هلندڙ وقت
۱ ڪنهن ڪم جي هميشه جاري رهڻ جي خبر ڏئي، تنهن
کي زمان حال مدامي چئبو آهي. حال مداميءَ کي فقط حال
۾ چئبو آهي، ڇاڪاڻ ته فعل جو تعلق هلندڙ وقت سان آهي،
پر فعل جي دوامي صورت خاطر ان کي الڳ فعل قرار ڏنو
ويو آهي.

اسم حاليہ جي پٺيان ’هئڻ‘ مصدر جو مضارع آڻڻ سان
زمان حال مدامي جڙندو آهي، مثلاً: لکندو آهيان، پڙهندو
آهي وغيره. گردان هيٺ ڏجي ٿو:

(فعل معروف):

مؤنث

واحد	جمع
------	-----

لکندڙي آهيان	لکندڙيون آهيون
لکندڙي آهين	لکندڙيون آهيو
لکندڙي آهي	لکندڙيون آهن

مذڪر

واحد	جمع
------	-----

لکندو آهيان	لکندا آهيون
لکندو آهين	لکندا آهيو
لکندو آهي	لکندا آهن

(فعل مجهول):

مڪمل:	ڪوئيون آهيون	ڪوئيون آهيان	ڪوئيون آهن
حاضر:	ڪوئيون آهيو	ڪوئيون آهين	ڪوئيون آهن
غائب:	ڪوئيون آهن	ڪوئيون آهي	ڪوئيون آهن

زمان حال مداميءَ ۾ مڪيم فعل فاعل سان جنس ۽ عدد ۾ موافقت رکندو آهي. پر فعل معاون، جو مضارع جي صورت ۾ آهي، مذڪر توڙي مونث ۾ ساڳيو رهندو آهي ۽ فقط عدد ۾ ڦرندو آهي، جيئن مٿي ڏنل گردان مان ظاهر آهي.

زمان حال مداميءَ جو استعمال:

منهنجو دوست هميشه مون کي خط لکندو آهي.
استاد ٻارن کي هر روز نئون سبق ڏيندو آهي.

ڪي ماڻهو رات جو سمهڻ وقت ننڊ جون گوريون کائيندا آهن.
منهنجي ماءُ مون کي نصيحت پريون ڳالهائين پڙائيندي آهي.
ڳولڻا ماڻهو شام جو کڏ ٿي ڪچهري ڪندا آهن.
ڳوٺ جون عورتون کڏ جي پاڻي ڀرڻ وينديون آهن.
سڪ کان ٻاهر وڃڻ لاءِ هوائي جهاز ۾ سفر ڪيو آهي.
اڄ ڪلھ لڙائيءَ ۾ ٻي استعمال ڪيا ويندا آهن.

زمان حال مداميءَ مان اهڙو مطلب به نڪرندو آهي، جنهن ۾ ڪلي حقيقت بيان ڪيل هوندي آهي ۽ جنهن جو اطلاق نه فقط حال ۾، پر هر زماني ۾ ٿيندو آهي. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

بهاڙر انسان مشڪلات کي صبر سان منهن ڏيندو آهي.
گلاخور ماڻهو هر هنڌ خوار هوندو آهي.

سياري ۾ سِيءَ ۽ سانوڻ ۾ مِينهن کهُڻو پُوندو آهي.
'سيڪ' اتي ايندو آهي، جتي باهه پوندي آهي.
'ٻُڪ' بصر به مٿا لڳندا آهن.

اڄ لڳندي آهي ته پاڻي ڀمئبو آهي.

۴. زمان حال متشڪي يا احتمالي: اهو زمان، جنهن مان هلندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جي جاري هجڻ بابت شڪ يا گمان ظاهر ٿئي، تنهن کي زمان حال متشڪي يا احتمالي چئبو آهي. اسم حاله جي پٺيان 'هئڻ' مصدر جو مستقبل آڻڻ سان زمان حال متشڪي ٺهندو آهي، مثلاً: 'ايندو هوندو' ۽ 'ويندا هوندا' وغيره.

کردان

(فعل معروف) :

مؤنث

جمع

ڪنديون هونديونسيون

هونديونسين

ڪنديون هوندي، هونديون

ڪنديون هونديون

واحد

ڪندي هوندي

هوندي

ڪندي هوندي

ڪندي هوندي

مذڪر

جمع

ڪندا هوندا، ڪندا هوندا

هوندا

ڪندا هوندا

ڪندا هوندا

واحد

ڪندو هوندو

هوندو

ڪندو هوندو

ڪندو هوندو

(فعل مجهول) :

ڪندبا هوندا، ڪندبا هوندا

هوندا

ڪندبا هوندو

ڪندبا هوندا

ڪندي هوندي

هوندي

ڪندي هوندي

ڪندي هوندي

ڪنديون هونديونسيون

هونديونسين

ڪنديون هوندي

ڪنديون هونديون

ڪندبا هوندا، ڪندبا هوندا

هوندا

ڪندبا هوندو

ڪندبا هوندا

ڪندبو هوندو

هوندو

ڪندبو هوندو

ڪندبو هوندو

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

اسمِ حاليم جي پٺيان 'هجن' مصدر جو مضارع آئڻ سان به زمان حال متشڪي يا احتمالي ٿيندو آهي ۽ پر اهڙي حالت ۾ جملي ۾ گهڻو ڪري 'شايد' يا 'متان' لفظ استعمال ٿيندو آهي، مثلاً: 'شايد پڙهندو هجي'، 'متان ايندا هجن' وغيره. گردان ۽

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
متڪلم: چوندو هجان چوندا هجون چوندي هجان چونديون هجون			
هاضر: چوندو هجين چوندا هجو چوندي هجين چونديون هجو			
غائب: چوندو هجي چوندا هجن چوندي هجي چونديون هجن			
زمان حال متشڪيءَ جو استعمال ۽			

ڪمري ۾ ٻئي پري ٿي، ضرور ڪو ڄاڳندو هوندو. ڪپڙي نه ٿڌي هوا ٿي لڳي، شايد ڪٿي مينهن سڌو هوندو. ٻار ماءُ کي نه ڏسي روئندا هوندا.

- هن جي پٺيان نه وڃ، شايد هو ايندو هجي.
- آهستي گالههءَ، متان ڪو آرام ڪندو هجي.
- ڪپڙي خبر، انهيءَ نالي سان ئي سڏبو هجي.
- ٿي سگهي ٿو، ته اهو ڪلام ائين ڳائبو هجي.

۴. زمان حال امڪاني - اهو زمان، جنهن مان هلندڙ وقت ڪنهن ڪم ٿيڻ جو امڪان ظاهر ٿئي، تنهن کي زمان حال امڪاني چئبو آهي.

فعل معطوفيءَ جي پٺيان 'سگهڻ' مصدر جو زمان حال، حال مدامي يا حال متشڪي آئڻ سان زمان حال امڪاني ٿيندو آهي، مثلاً: 'ڪري سگهي ٿو'، 'تري سگهندو آهي' ۽ 'چڙهي سگهندو هوندو' وغيره.

گردان :

(فعل معروف) :

مذڪر

جمع

واحد

مستڪلم : ڪري سگهان ٿو

حاضر : ڪري سگهين ٿو

غائب : ڪري سگهي ٿو

مستڪلم : ڪري سگهندا

آهيون

آهيان

حاضر : ڪري سگهندو

آهيو

آهين

غائب : ڪري سگهندو

آهن

آهي

مؤنث

جمع

واحد

ڪري سگهون ٿيون

ڪري سگهو ٿيون

ڪري سگهن ٿيون

ڪري سگهنديون

ڪري سگهندون

آهيون

ڪري سگهنديون

ڪري سگهندون

آهين

ڪري سگهنديون

ڪري سگهندون

آهيون

مؤنث

جمع

ڪري سگهند پرون

هوند پرونسيون،

هوند پونسين

ڪري سگهند پرون

هوند ڦ، هوند ڦو

ڪري سگهند پرون

هوند پرون

واحد

ڪري سگهندي

هوند ٿي،

هوند ٿي

ڪري سگهندي

هوند ٿي

ڪري سگهندي

هوندي

مذڪر

جمع

ڪري سگهندا

هوندا سون،

هوندا سين

ڪري سگهندا

هوندا ڦ

ڪري سگهندا

هوندا

واحد

هڪل: ڪري سگهندو

هوند ٿي

حاضر: ڪري سگهندو

هوند ٿي

غائب: ڪري سگهندو

هوندو

(فعل مجهول)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

ڏسجي سگهون ٿيون،
ڏسي سگهجنون ٿيون،
ڏسجي سگهو ٿيون،
ڏسي سگهجو ٿيون
ڏسجي سگهن ٿيون
ڏسي سگهجن ٿيون

ڏسجي سگهان ٿي،
ڏسي سگهجان ٿي
ڏسجي سگهين ٿي،
ڏسي سگهجن ٿي
ڏسجي سگهي ٿي،
ڏسي سگهجي ٿي

ڏسجي سگهون ٿا،
ڏسي سگهجنون ٿا
ڏسجي سگهو ٿا،
ڏسي سگهجو ٿا
ڏسجي سگهن ٿا،
ڏسي سگهجن ٿا

متڪلم: ڏسجي سگهان ٿو،
ڏسي سگهجان ٿو
حاضر: ڏسجي سگهين ٿو،
ڏسي سگهجن ٿو
غائب: ڏسجي سگهي ٿو
ڏسي سگهجي ٿو

مؤنث

مذکر

جمع		واحد		جمع		واحد	
دُسيي سگهيون آهيون	دُسيي سگهيون آهيون	دُسي سگهي آهيان	دُسي سگهي آهيان	دُسيي سگها آهيون	دُسيي سگها آهيون	دُسيي سگهو آهيان	دُسيي سگهو آهيان
دُسيي سگهيون آهيو	دُسيي سگهيون آهيو	دُسيي سگهي آهين	دُسيي سگهي آهين	دُسيي سگها آهيو	دُسيي سگها آهيو	دُسيي سگهو آهين	دُسيي سگهو آهين
دُسيي سگهيون آهن	دُسيي سگهيون آهن	دُسيي سگهي آهي	دُسيي سگهي آهي	دُسيي سگها آهن	دُسيي سگها آهن	دُسيي سگهو آهي	دُسيي سگهو آهي
دُسيي سگهيون	دُسيي سگهيون	دُسي سگهي	دُسي سگهي	دُسي سگها	دُسي سگها	دُسيي سگهو	دُسيي سگهو
هوند پونسون،	هوند پونسون،	هوندس،	هوندس،	هونداسون،	هونداسون،	هوندس	هوندس
هوند پونسين	هوند پونسين	هوند پيس	هوند پيس	هونداسين	هونداسين	هونداسين	هونداسين
دُسي سگهيون	دُسي سگهيون	دُسي سگهي	دُسي سگهي	دُسي سگها	دُسي سگها	دُسيي سگهو	دُسيي سگهو
هوندق، هوند پو	هوندق، هوند پو	هوندق	هوندق	هوندق	هوندق	هوند پين	هوند پين
دُسيي سگهيون	دُسيي سگهيون	دُسيي سگهي	دُسيي سگهي	دُسيي سگها	دُسيي سگها	دُسيي سگهو	دُسيي سگهو
هوند يون	هوند يون	هوند ي	هوند ي	هوندا	هوندا	هوندو	هوندو

سند ي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

زمان حال امڪانيءَ جو استعمال:

چوڪريون ضروري تعليم حاصل ڪري نيڪ ماڻهون بڻجي سگهن ٿيون.

عورتون گهر ڪانسواءِ ٻاهريون ڪم به ڪري سگهنديون آهن.
هو ننڍو ٻار آهي، اهڙيون ڳالهيون نه سمجهي سگهندو هوندو.
دوريني سان پري واريون شيون ڏسي سگهبيون آهن.
اڳت، جو ڪم هٿن سان ڪبو هو، سو هاڻي مشين سان ڪري سگهجي ٿو.

■ زمان حال التزامي - اهو زمان، جو هلندڙ وقت ۾
ڪنهن ڪم جي ٿيڻ کي لازمي قرار ڏئي، تنهن کي حال
التزامي چئبو آهي.

اسم استقبال جي پٺيان 'ٿيڻ'، 'پوڻ' يا 'هئڻ' مصدر جو
زمان حال يا حال مدامي آڻڻ سان زمان حال التزامي ٿيندو
آهي، مثلاً: وڃڻو آهي، وڃڻو پوي ٿو، وڃڻو پوندو آهي.
وڃڻو هوندو آهي وغيره.

حال التزاميءَ جو مکيه فعل، فاعلي توڙي مفعولي حالت ۾
جنس ۽ عدد مطابق ڦرندو آهي ۽ فعل معاون فقط عدد ۾
ڦيرو کائيندو آهي، باقي جنس ۾ ساڳيو رهندو آهي. مثال طور
گردان هيٺ ڏجي ٿو:

(فاعلي حالت)؛

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
وڃيئون آهيون	وڃي آهيان	وڃيآ آهيون	وڃيآ آهيان
وڃيئون آهيو	وڃي آهين	وڃيآ آهيو	وڃيآ آهين
وڃيئون آهن	وڃي آهي	وڃيآ آهن	وڃيآ آهي

لکڻو آهي لکڻا آهن لکڻي آهي لکڻيون آهن
 حال التزاميءَ جي ترڪيب ۾ جيڪڏهن 'ٿيڻ' يا
 'پوڻ' مصدر جو معاون فعل يا حال مداميءَ جو صيغو استعمال
 ٿيندو آهي ته فاعلي حالت ۾ مکيه فعل جي صورت ائڻٽ
 رهندي آهي ۽ ڦيرو فقط معاون فعل جي عدد ۾ ايندو آهي،
 پر مفعولي حالت ۾ مکيه توڙي معاون، ٻنهي فعلن ۾ جنس ۽
 عدد مطابق ڦيرو ايندو آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:
 (فاعلي حالت):

[illegible]

(مفعولي حالت)

ڏيڻ پوندو   ڏيڻ پوندا   ڏيڻ پوندي   ڏيڻ پونديون
 آهي   آهن   آهي   آهن

زمان حال التزامي ۽ جو استعمال ۽

امتحان لاءِ تياري ڪوڙي پوي ٿي.

هر انسان تي آزمائش اچڻي آهي.

علم ۽ هنر پرائڻ لاءِ ٻاهر وڃڻو پوي ٿو.

دوا درمل لاءِ شهر اچڻو پوندو اڻيئون.

مالدار ماڻهن کي زڪوات ڏيڻي پوندي آهي.

۲. زمان ماضي - اهو زمان، جو گذريل زماني ۾ ڪنهن

امر يا ڪم واقع ٿيڻ جي خبر ڏئي، تنهن کي زمان ماضي چئبو آهي.

زمان ماضيءَ جا مختلف قسم هيٺ ڏجن ٿا:

۱. زمان ماضي مطلق

۲. زمان ماضي استمراري

۳. زمان ماضي مذامي

۴. زمان ماضي قريب

۵. زمان ماضي بعيد

۶. زمان ماضي شرطي

۷. زمان ماضي تمنائي

۸. زمان ماضي مشڪي يا احتمالي

۹. زمان ماضي اڪائي

۱۰. زمان ماضي التزامي

۱. زمان ماضي مطلق - اهو زمان، جو ماضيءَ ۾ ڪنهن

ڪم ٿيڻ جي مجمل نموني ۾ خبر ڏئي، تنهن کي زمان ماضي

مطلق چئبو آهي. مطلق جي معنيٰ آهي - نج يا خالص.

اصل فعل جي پٺيان حرف 'ي' سان شخصي پڇاڙين گڏڻ سان يا اسم مفعول جي پٺيان شخصي نشانين لڳائڻ سان زمان ماضي مطلق ٺهندو آهي، مثلاً: گهٽيس، ڪاٽم، لڪيائين، پڙهيائون، کيڏياسون، ڳايوسين وغيره.

زمان ماضي مطلق جون ترڪيبي صورتون:

۱. لازمي فعل جي اسم مفعول جي 'او' پڇاڙي متڪلم جي واحد مذڪر صيغي ۾ مڃي 'آ' يا 'ا' ۽ واحد مؤنث جي 'اي' پڇاڙي مڃي 'ي' يا 'ا' ٿي ٻوندي آهي، مثلاً: اسم مفعول 'ويو' ۽ 'وئيي' يا 'ويئي' سان زمان ماضي مطلق جي صورت هيءَ ٿيندي:

متڪلم واحد مذڪر: ويس يا وئس، ويس (۱) يا وئس
متڪلم واحد مؤنث: ويس يا وئس، ويس يا وئس

۲. متڪلم جي جمع مذڪر توڙي جمع مؤنث جي صيغي ۾ اسم مفعول جي صورت قائم رهندي آهي، جنهن سان شخصي نشانين لڳنديون آهن، مثلاً:

متڪلم جمع مذڪر: وياسون، وياسين
متڪلم جمع مؤنث: ويونسون، ويونسين، ويونسون، ويونسين

۳. حاضر واحد مذڪر جي صيغي ۾ اسم مفعول جو پويون حرف 'و' مڃي 'آ' جي صورت وٺندو آهي، يا حذف ٿي ويندو آهي ۽ ان جي پٺيان شخصي نشاني 'ا' يا 'ين' لڳندي آهي، مثلاً: 'گهٽيو' يا 'رٿو' اسم مفعول آهي، جنهن جو حاضر واحد مذڪر جو ماضي مطلق جو صيغو ٿيندو 'گهٽيئي' (۲) يا 'گهٽي' ۽ 'رٿيئي' يا 'رٿن' يا 'گهٽين' ۽

(۱) متڪلم واحد ۾ 'م' پڇاڙي گهڻو ڪري آترادي مائهو ڪم آڻيندا آهن.

(۲) اها صورت واحد مؤنث ۾ به استعمال ٿيندي آهي.

رئين' وغيره. ڪن حالتن ۾ اسم مفعول جي پوئين حرف 'و' جي اڳيان ايندڙ حرف 'ي' مڃي همزه 'ء' جي صورت وٺندو آهي، مثلاً: 'گهمئين' يا 'وئين' وغيره.

واحد مؤنث جي صيغي ۾ اسم مفعول جي پٺيان شخصي نشاني 'ئن' گڏڻ سان ماضي مطلق جو صيغو ٺهندو آهي، مثلاً: 'گهمي' يا 'وئي' اسم مفعول جو ماضي مطلق جو صيغو ٿيندو 'گهميئن' يا 'وئيئن' وغيره.

۴. حاضر جو جمع مذڪر توڙي مؤنث جو صيغو ساڳيو هوندو آهي، جنهن ۾ اسم مفعول جي 'او' پڇاڙي مڃي 'آو' يا 'آئو' ۽ 'آو' يا 'آو' ٿيندي آهي، مثلاً: گهميو، گهميئو، گهميئو يا گهميئو ۽ رٿو، رٿو، رٿو يا رٿو وغيره.

۵. ماضيءَ جي غائب واحد جي صيغي ۾ اسم مفعول جي صورت قائم رهندي آهي، مثلاً: گهميو ۽ گهمي يا رٿو ۽ رٿي وغيره. هن صيغي جي هڪ ٻي صورت به استعمال ٿيندي آهي، جنهن ۾ اسم مفعول جي مذڪر واري صيغي جي پوئين 'و' کي حذف ڪري باقي لفظ جي پٺيان 'ائين' پڇاڙي ملائڻ سان ماضي مطلق جو صيغو ٺهندو آهي، مثلاً: گهميائين، وڙهيائين، پٽيائين ۽ رٿائين وغيره. اها صورت مذڪر توڙي مؤنث، ٻنهي صيغن سان لڳندي آهي.

۶. ماضيءَ جي جمع جي صيغي ۾ به اسم مفعول جي صورت قائم رهندي آهي، مثلاً: 'گهميا' ۽ 'گهميون' يا 'رٿا' ۽ 'رٿيون' وغيره. جمع مذڪر جي صيغي ۾ شخصي نشاني 'آون' يا 'ئون' گڏڻ سان به ماضي مطلق جو صيغو جڙندو آهي، جو مذڪر توڙي مؤنث، ٻنهي سان ساڳي صورت ۾ لڳندو آهي، مثلاً:

رٿائون ۽ گھمائون وغيره.
لاڙي فعل جي زبان مانھي مطلق جو گردان:

مؤنث		مذڪر	
واحد	جمع	واحد	جمع
رٿس، رٿس، رٿاس، رٿام (۲) رٿين، رٿين رٿي، رٿي رٿائون، رٿائون، رٿين	رٿس، رٿس، رٿاس، رٿام (۲) رٿين، رٿين رٿي، رٿي رٿائون، رٿائون، رٿين	رٿس، رٿس، رٿوم (۱) رٿي، رٿين رٿو، رٿو، رٿتو رٿا، رٿائون، رٿن، رٿون (۳)	رٿس، رٿس، رٿوم (۱) رٿي، رٿين رٿو، رٿو، رٿتو رٿا، رٿائون، رٿن، رٿون (۳)
وڻيئون، وڻيئون، وڻيئون، وڻيئون، وڻيئون، وڻيئون	وڻس، وڻس، وڻاس (۵) يا وڻام وڻين، وڻين وڻي، وڻي وڻي، وڻي	وڻس، وڻس، وڻوم (۴) يا وڻوم وڻي، وڻين وڻو، وڻو	وڻس، وڻس، وڻوم (۴) يا وڻوم وڻي، وڻين وڻو، وڻو
		غائب:	غائب:
		حاضر:	حاضر:
		غائب:	غائب:

(۱)، (۲)، (۳)، (۴) ۽ (۵): مانھي مطلق جون اھي صورتون خاص طرح شعر ۾ ڪم ايند پون اھن.

۲- متعدي فعل جي حالت ۾ مفعول جيڪڏهن مذڪر واحد هوندو ته متڪلم جي واحد، حاضر جي واحد جمع ۽ غائب جي جمع جي ڪن صورتن ۾ اسم مفعول جي 'او' پڇاڙي ڦري 'آ' ٿي ٻوندي ۽ باقي حالتن ۾ اسم مفعول جي صورت جنس ۽ عدد مطابق رهندي. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

مفعول مذڪر واحد: خَطَ

گردان:

واحد (مذڪر ۽ مؤنث)   جمع (مذڪر ۽ مؤنث)

متڪلم: (خَطَ) پڙهيم	(خَطَ) پڙهيسون، پڙهيسين
حاضر: (خَطَ) پڙهيئي، پڙهيءَ	(خَطَ) پڙهيو
غائب: (خَطَ) پڙهيو، پڙهيائين	(خَطَ) پڙهيو، پڙهيائون، پڙهين

پر مفعول جيڪڏهن مذڪر جمع يا مؤنث هوندو ته ان جي واحد توڙي جمع جي صيغي ۾ اسم مفعول جي پڇاڙي 'آ' جي صورت وٺندي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مفعول مذڪر جمع: خَطَ

واحد (مذڪر ۽ مؤنث)   جمع (مذڪر ۽ مؤنث)

متڪلم: (خَطَ) پڙهيم	(خَطَ) پڙهياسون، پڙهياسين
حاضر: (خَطَ) پڙهيئي، پڙهيءَ	(خَطَ) پڙهيو
غائب: (خَطَ) پڙهيا، پڙهيائين	(خَطَ) پڙهيا، پڙهيائون، پڙهين

مفعول مؤنث واحد: چيئي

واحد (مذڪر ۽ مؤنث)   جمع (مذڪر ۽ مؤنث)

پڙهيسون (چيئي)

متڪام: پڙهيس (چيئي)

پڙهيسين

پڙهيو (چيئي)

حاضر: پڙهيسي، پڙهيءَ (چيئي)

پڙهيئون، پڙهيون (چيئي)

غائب: پڙهيئين، پڙهيئي (چيئي)

پڙهين

مفعول مؤنث جمع: چيون

پڙهيونسون (چيون)

متڪلم: پڙهين (چيون)

پڙهيونسين

پڙهيو (چيون)

حاضر: پڙهيسي، پڙهيءَ (چيون)

پڙهيون، پڙهيئون (چيون)

غائب: پڙهيئين، پڙهيئي (چيون)

پڙهين

مٿين مثالن مان معلوم ٿيندو ته فاعل جي جنس مٿان
 سان ماضي مطلق جي صيغي ۾ ڪو ڦيرو نه ٿو اچي.

متعدي فعل جي ماضي مطلق جو گردان ۽

ماضي مطلق جو صيغو جنهن جو مفعول مذڪر واحد

هجي، مثلاً: ”هٿڻ“

مذڪر

مؤنث

مذڪر

دُفوسون، دُفوسين

دُفوسون، دُفوسين

دُفوسون، دُفوسين (۱)

دُفوسون، دُفوسين (۳)

دُفوسون، دُفوسين (۲)

دُفوسون، دُفوسين (۲)

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

مذڪر جمع هجي، مثلاً: دُفوسون، دُفوسين

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۵)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

دُفوسون، دُفوسين (۴)

مذڪر جمع هجي، مثلاً: دُفوسون، دُفوسين (۱۰)، (۹)، (۸)، (۷)، (۶)، (۵)، (۴)، (۳)، (۲)، (۱)

ماضي مطلق جو صيغو، جنهن جو مفعول مؤنث واحد هجي، مثلاً: 'هرئي'

مؤنث

مذڪر

ڏيڻسون، ڏيڻين
ڏٺو، ڏٺو

ڏيڻسون، ڏيڻين
ڏٺو، ڏٺو

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

مٽڪام، ڏٺو، ڏٺو
حاضر، ڏٺي، ڏٺي

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

غائب، ڏٺي، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺو

ماضي مطلق جو صيغو، جنهن جو مفعول مؤنث جمع هجي، مثلاً: 'هر ڏيون'

مؤنث

مذڪر

ڏيڻسون، ڏيڻين
ڏٺو، ڏٺو

ڏيڻسون، ڏيڻين
ڏٺو، ڏٺو

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

مٽڪام، ڏٺو، ڏٺو
حاضر، ڏٺي، ڏٺي

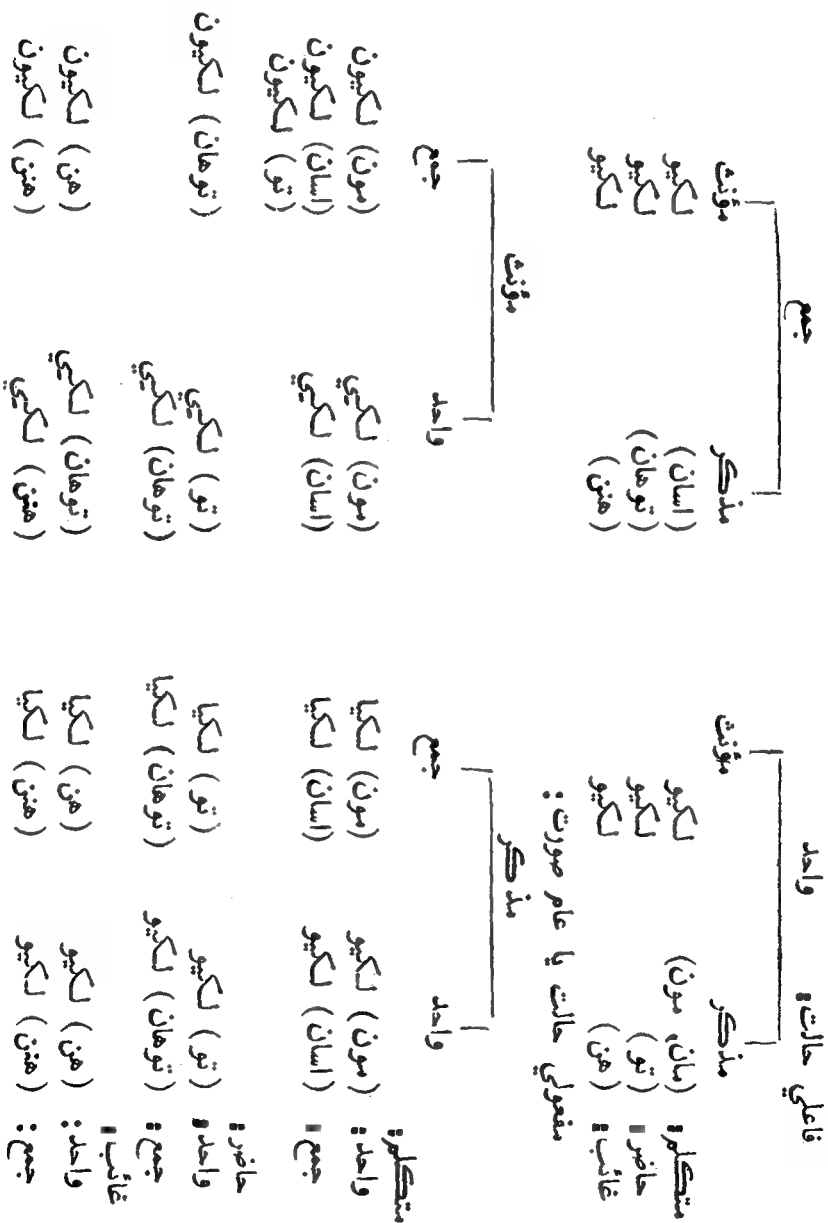
ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺي

غائب، ڏٺو، ڏٺو
ڏٺي، ڏٺو

۸. جيڪڏهن ضمير متصل فاعل ٿي استعمال ٿيندو، ته فاعلي حالت ۾ ماضي مطلق جو صيغو جنس توڙي عدد ۾ ساڳيو رهندو، پر مفعولي حالت ۾ ڦيرو ڪاٽيندو، مثلاً:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

ماضي مطلق جو استعمال:

”پتنگن ۾ ڪيو، هڙيا مٽي مچ.“

پسي لهس نه لڳيا، سڙيا مٽي سچ،

سندا ڪچين ڪچ، ويچارن وڃائيا.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڪچ ڪمايم ڪوڙ، پڳم عهد الله جا.“

(شاهه: سراڪ)

”گهڙو پڳو، منڌ مٽي، ويا وسلا.“

(شاهه: سهڻي)

”اڻيس آءِ اوڀر، ڪري سچ سنجهي ويا.“

(شاهه: ديسي)

”ڏاکهن، ڏيرن، ڏونگرن، ننهي ڏم ڏک،

سي سڀ پانيم سڪ، هيڪاند ڪارڻ هوت جي.“

(شاهه: ديسي)

”اڱڻ مٽي اوڀرا، جڏهن ڏٺا آڻ،

ڏاڍيئي نه ڏاکهن کي، اوڳي ساڻ اڳڻ.“

(شاهه: ديسي)

”پلي ڪري ٿيوم، هي سڱ ٻاروچن سين،

وڃي ڪچ ڏنوم، ٻئيءَ لڳي جن جي.“

(شاهه: حسيني)

”ڪين اڙاڍيئي پاند، پلاؤ پرڏيهين سين؟

مٽيون هوڙهڻي سئي، ڪيئي ڪوهيارو ڪانڌ،

رلي پانڀيئي راند، پانڀڻ عشق ٻروچ جو.“

(شاهه: حسيني)

”لڏيسون لطيف چڻي، ڪنا ڏاٽر ڏاٽ.“

(شاهه: مومل راڻو)

”ڪونم ڏٺوسين ڪوءِ، سناسي سوري.“

(شاهه: رامڪلي)

”وڳر وساري، ويڏيڻن ڪيئن ماڻ ڪري؟“

(شاهه: ڏهر)

”عمر آئين اوچتو، ڪهڙي حاج حمير،

ميان منجهه ملير، اڳ نه ڏئين ڪڏهين؟“

(شاهه: مارئي)

”عمر اڃ گڏ يام، ڏوٽي انهي ڏيهه جا،

پارانپا پرينءَ جا، اڀي ان چيام.

لهي لوه پيام، لطف ساڻ لطيف چڻي.“

(شاهه: مارئي)

”مون ماروءَ سين لڏيون، لوڻيءَ ۾ لائون.“

(شاهه: مارئي)

”ڪنگن لڏي ڪاڻ، گڏيو هنج حبيب ڪي.“

(شاهه: ڪارايل)

”ڪاغذ هڪڙين ڪيترا، پر ريتو نه راڻو.“

(سچل: راڻو)

”سڀ سڃاڻئون ڪين ڪي، جو ڳن ماري جڪ.“

جني سنگهيو ڪڪ، سڀاڳائي ٿيا.

(سچل: ڪاريهر)

”ساريم سي سنگهار، جنم لنگهه ايم جن سان.“

(سچل: ڪنڀات)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نچو

”جڏهن آءُ ڇاياس، وٺيءَ وهه نه وڌاءُ،
سرتيون ساماياس، تا آيس اوراتن ۾.“
(سچل: ڪنڀات)

”جوڳن جٽائون، جوڙي جڙيون جان تي،
چمٽا ٻڏي چيلهم سان، تنبيون تڙيائون.
جنجيرن سان جان تي، ڪشتا ڪڙيائون.“
(سچل: جوڳ)

”آئي ڪانگ ڏٺوس، ڪو عريضو عجيب جو،
پيرن سڀ ڀروس، گهاٽيندي ڳوڙهن سين.“
(سچل: مالڪوس)

۲- زمان ماضي استمراري- اهو زمان جنهن مان گذريل
زماني ۾ ڪنهن ڪم جي جاري هجڻ جي خبر پوي، تنهن کي
زمان ماضي استمراري چئبو آهن. ’استمراري‘ لفظ جي معنيٰ آهي
جاري رهڻ وارو. هن فعل کي ’ماضي ناتمام‘ به چئبو آهي،
ڇاڪاڻ ته ان مان ڪم جي اجراءَ جي خبر ته پوي ٿي پر
تڪميل جي نه.

اسم مفعول جي پٺيان ’ٿيڻ‘ يا ’پوڻ‘ مصدر جو فعل
معاون ’ٿي‘ يا ’پئي‘ آڻڻ سان زمان ماضي استمراري ٺهندو آهي،
مثلاً: ڪيڏيو ٿي ۽ لکيائون پئي وغيره.

ماضي استمراريءَ جون صورتون به ساڳيون ماضي مطلق واريون
هونديون آهن، البت انهن ۾ فعل معاون جو گڏيل استعمال
ٿيندو آهي جو پڻ هر حالت ۾ ساڳيو رهندو آهي، جيئن
هيٺ ڏنل گردان مان ظاهر آهي.

زمان ماضي استعرايۂ جو گردان :
فاعلي حالت :

واحد

مؤنث

ڪيڻم ٿي،
ڪيڻم ٻڌي

مذڪر

مستڪلم: ڪيڻم ٿي،
ڪيڻم ٻڌي

ڪيڻي ٿي،
ڪيڻي ٻڌي

حاضر: ڪيڻي ٿي،
ڪيڻي ٻڌي

ڪيڻ ٿي، ڪيڻ ٻڌي،
ڪيائين ٿي، ڪيائين ٻڌي

غائب: ڪيڻ ٿي، ڪيڻ ٻڌي،
ڪيائين ٿي، ڪيائين ٻڌي

جمع

مؤنث

ڪيوسون ٿي،
ڪيوسين ٿي،
ڪيوسون ٻڌي،
ڪيوسين ٻڌي،
ڪيڻ ٿي،
ڪيڻ ٻڌي،
ڪيڻون ٿي،
ڪيڻون ٻڌي.

مذڪر

ڪيوسون ٿي،
ڪيوسين ٿي،
ڪيوسون ٻڌي،
ڪيوسين ٻڌي،
ڪيڻ ٿي،
ڪيڻ ٻڌي،
ڪيڻون ٿي،
ڪيڻون ٻڌي

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

مؤنث		مذڪر	
جمع (رانڊ پون)	واحد (رانڊ)	جمع (ڪٿم)	واحد (ڪٿم)
ڪٿم ٿي، ڪٿم ٿي، ڪٿون سون ٿي، ڪٿون سين ٿي، ڪٿون سون ٿي، ڪٿون سين ٿي	ڪٿم ٿي، ڪٿم ٿي، ڪٿي سون ٿي، ڪٿي سين ٿي، ڪٿي سون ٿي، ڪٿي سين ٿي	ڪٿم ٿي، ڪٿم ٿي، ڪٿا سون ٿي، ڪٿا سين ٿي، ڪٿا سون ٿي، ڪٿا سين ٿي	ڪٿم ٿي، ڪٿم ٿي، ڪٿو سون ٿي، ڪٿو سين ٿي، ڪٿو سون ٿي، ڪٿو سين ٿي
ڪٿي ٿي، ڪٿي ٿي، ڪٿو ٿي، ڪٿو ٿي	ڪٿي ٿي، ڪٿي ٿي، ڪٿو ٿي، ڪٿو ٿي	ڪٿي ٿي، ڪٿي ٿي، ڪٿو ٿي، ڪٿو ٿي	ڪٿي ٿي، ڪٿي ٿي، ڪٿو ٿي، ڪٿو ٿي
			جمع :
			واحد :
			حاضر :

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
(راند پون)	(راند)	(ڪٿم)	(ڪٿم)
ڪيئون ٿي، ڪيئون ٿي، ڪيئون ٿي	ڪيئي ٿي، ڪيئي ٿي، ڪيئي ٿي	ڪيا ٿي، ڪيا ٿي، ڪيا ٿي	ڪيو ٿي، ڪيو ٿي، ڪيو ٿي
ڪيائين ٿي،	ڪيائين ٿي،	ڪيائين ٿي،	ڪيائين ٿي،
ڪيائين ٿي	ڪيائين ٿي	ڪيائين ٿي	ڪيائين ٿي
ڪيئون ٿي، ڪيئون ٿي، ڪيئون ٿي	ڪيئي ٿي، ڪيئي ٿي، ڪيئي ٿي	ڪيا ٿي، ڪيا ٿي، ڪيا ٿي	ڪيو ٿي، ڪيو ٿي، ڪيو ٿي
ڪيائون ٿي،	ڪيائون ٿي،	ڪيائون ٿي،	ڪيائون ٿي،
ڪيائون ٿي	ڪيائون ٿي	ڪيائون ٿي	ڪيائون ٿي

غائب:

واحد:

جمع:

زمان ماضي استمراريءَ جو استعمال :

”ڪوئ سميون، ٻن سومريون، جي ڄامن جون ڇايون،
ڪري ويس وڌاندرا، اڱڻ ٿي آيون.“
(شاهه : ڪاموڏ)

”ڪڪرا ڪريلا جا، مادر ٿي هيٺياس،
ڦٽن تان رت ڦڙا، عليءَ ٿي آگهياس.“
(شاهه : ڪيڏارو)

”ڪاري سر ڪليم ٿي، چچي ڪڪيءَ هاڻي،
راءِ تنهنجي راز سان، آءُ ٿيس راڻي.“
(سچل : ڪلياڻ)

”جن ٿي ڀالها پيت، ڪُن ڪالورن سان،
سي تا تيل ڦليل سان، ٿيون ملائن ميث.“
(سچل : ڪلياڻ)

”پوئڪيون ۽ ٻلا، ٿي مهائن هاريا.“
(سچل : ڪلياڻ)

”چچيءَ سنڌي ڇٽ، ٿي آئي عام خلق کي.“
(سچل : ڪلياڻ)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”ڪڏهن ڏيهه ڏٺام ٿي ساعت ساعت سومرا،
سي پڻ ڪيڻ ويام، ٿي جن سان ڳڙهه ڳالهڙيون.“
(سچل: ڪنڀات)

”پنهوارن ٿي پاڻ ۾، اها ڳالهه چڱي.“
(سچل: ڪنڀات)

۳. **زمان ماضي مدامي** - اهو زمان، جنهن مان گذريل
زمانن ۾ ڪنهن ڪم جي هميشه جاري هجڻ يا وري وري
ٿيڻ جي خبر پوي، تنهن کي زمان ماضي مدامي چئبو آهي.
اسم حاليم جي پٺيان ’هئڻ‘ مصدر جو ماضي مطلق گذڻ
سان زمان ماضي مدامي ٺهندو آهي، مثلاً: ڪندو هوس،
ٺاهيندا هئا ۽ ڳائينديون هيون وغيره.

ماضي مداميءَ جي صيغي ۱. ’پوڻ‘ مصدر جو اسم مفعول به
اضافي طور استعمال ٿيندو آهي، جنهن مان متواتر يا ڪم جي
لاڳيتي ٿيڻ جي معنيٰ نڪرندي آهي، مثلاً: کائيندو پيو هو،
پيو گهمندو وتندو هو وغيره.

ماضي مداميءَ جي صيغي ۲. فعل، جنس ۽ عدد سان
موافق رهندو آهي. گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مؤنث

جمع

واحد

چونڊيون هيون سون،

چونڊِي هئس،

چونڊيون هيون سين،

چونڊِي هئس،

چونڊيون هون سين،

چونڊِي هس

چونڊيون هون سين،

چونڊيون هسون،

چونڊيون هسين

چونڊيون هئسو،

چونڊيون هئسو،

چونڊيون هئسو،

چونڊيون هئسو،

چونڊيون هون

مذڪر

جمع

واحد

چونڊا هاسون،

چونڊو هئس،

چونڊا هاسين،

چونڊو هوس،

چونڊا هياسون،

چونڊو هس

چونڊا هياسين،

چونڊا هاسون،

هسون،

چونڊا هاسين،

هسين

چونڊا هئسو،

چونڊا هئسو،

چونڊا هئسو،

چونڊا هئسو،

چونڊا هئا،

چونڊا هئا،

متڪلم:

چونڊو هس

چونڊو هوس،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسون،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسون،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسين،

چونڊو هاسين،

حاضر:

چونڊو هين

چونڊو هين

چونڊو هين

چونڊو هين

چونڊو هين

غائب:

چونڊو هين

چونڊو هين

زمان ماضي ماضيءَ جو استعمال :

سلطان ناصرالدين پنهنجن هٿن سان پورهيو ڪندو هو.

*

اڳئين زماني ۾ ماڻهو پٿر ۽ لوھ جا زيور ڀاڻيندا هئا ۽ اسان جا وڏا سادي زندگي گذاريندا هئا.

*

جاهليہ جي زماني ۾ جنگ جي وقت عورتون پنهنجن مڙدن کي همٿائڻ لاءِ رزمي گيت ڳائينديون هيون.

*

اڳيان ماڻهو بڪ ڏک ۾ صبر سان وقت پيڪائيندا هئا.

۴. زمان ماضي قريب: اهو زمان، جنهن مان ويجهي گذريل عرصي ۾ ڪنهن ڪم جي پوري ٿيڻ جي سڌ پوي، تنهن کي زمان ماضي قريب چئبو آهي.

اسم مفعول جي پٺيان 'هئڻ' مصدر جو زمان حال آڻڻ سان زمان ماضي قريب ٺهندو آهي، مثلاً: آيو آهيان، لکيو اٿم ۽ ڏٺو آهي وغيره.

هئس، هئس، هاسون، اهي 'هئڻ' مصدر جي ماضي مطلق جون
 هسون، هيٺ، هو، هو، مختلف صورتون آهن جي عام استعمال ۾
 ها، هيٺ، هون وغيره } اينديون آهن.

اسم مفعول جي پٺيان 'هئي' مصدر جو زمان حال آڻڻ سان زمان ماضي قريب ٺهندو آهي، مثلاً: آيو آهيان، لکيو اٿم ۽ ڏٺو آهي وغيره.

زمان ماضي قريب جون صورتون:

۱. فعل لازميءَ جي حالت ۾ ماضي قريب جو صيغو جنس ۽ عدد مطابق ڦرندو آهي. مثال لاءِ گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
مٿڪام :	ويٺو آهيان	ويٺا آهيون	ويٺي آهيان
حاضر :	ويٺو آهين	ويٺا آهيو	ويٺي آهين
غائب :	ويٺو آهي	ويٺا آهن	ويٺي آهي

۲. فعل متعديءَ جي فاعلي حالت ۾ ماضي قريب جو صيغو هر حالت ۾ ساڳيو رهندو آهي، مثلاً:

مذڪر ۽ مؤنث	
واحد	جمع
مٿڪام :	مون ڏٺو آهي
حاضر :	تو ڏٺو آهي
غائب :	هن ڏٺو آهي

۳. فعل متعديءَ جي مفعولي حالت ۾ ماضي قريب جي ضمير متصل واري صيغي ۾ جنس ۽ عدد جي تبديل سان فعل معاون جي صورت ساڳي رهندي آهي ۽ ضمير متصل جي حالت ۾ فقط عدد ۾ ڦرندي آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مؤنث

جمع
(ٻلاڻون)

واحد
(ٻلا)

جمع
(ٺاڻگٺ)

واحد
(ٺاڻگٺ)

(ضمير متصل جي صورت)

مذڪر

مستعمل:

واحد ■

جمع ■

حاضر ■

واحد ■

جمع ■

غائب ■

واحد ■

جمع ■

نوٽ: سهاروي ۾ فعل معاون جو ٻيڙيون الف ۱' استعمال ۾ ڪڍڻ هن حذف ڪيو ويندو آهي،
مثلاً: تهر، تنهن، ٿي، تو، تنس ۽ تن وغيره.

مؤنث

واحد
جمع

مذڪر

واحد
جمع

(ضمير مستعمل جي حالت ۾)

متڪلم:

واحد: مون (مون) ماريو آهي
جمع: اسان (اسان) ماريو آهي

حاضر:

واحد: تو (تو) ماريو آهي
جمع: توهان (توهان) ماريو آهي

غائب:

واحد: هن (هن) ماريو آهي
جمع: هنن (هنن) ماريو آهي

ماريون آهن
ماريون آهن

ماري آهي
ماري آهي

ماريا آهن
ماريا آهن

ماريو آهي
ماريو آهي

زمان ماضي قريب جو استعمال.

”ڪانگل ڪوھ ٿيو، جو ٻيو آھين پٽ ۾.“

(شاه ۾ ديسي)

”وينو آھم وگورجي، ڪنن ڪي ڪوڙي“

(سچل ۾ مالڪوس)

انھن ماڻھن کي جس آھي، جو محنت ۾ سچائيءَ سان

ٻنھجي ملڪ جو نالو روشن ڪيو اٿن.

*

مينھن اٿو آھي ته گام اڀريا آھن.

*

سائنسدانن اهڙيون شيون ايجاد ڪيون آھن، جن

انسان کي حيرت ۾ وڌو آھي.

*

نيرو ۽ پيلو رنگ ملايو اٿئون ته سائو رنگ

ٺھيو آھي.

=

گهڻي انتظار کانپوءِ اوهان جو خط آيو آھي، جنھن ۾

لکيو آٿو ته هن سال فصل ڀلو ٿيو آھي.

۵. زهان ماضي بعيد - اهو زمان جنهن مان گهڻو اڳ گذريل زماني ۾ ڪنهن ڪم جي پوري ٿي وڃڻ جي خبر ملي، تنهن کي زمان ماضي بعيد چئبو آهي.

اسم مفعول جي پٺيان 'هئڻ' مصدر جو ماضي مطلق ساڻ شخصي نشانين گڏڻ سان زمان ماضي بعيد ٺهندو آهي، مثلاً: آندو هوم، ڏيئي هئي، مليا هئا وغيره.

ماضي بعيد جي مکيه فعل جي صورت ۾ ساڳي ماضي قريب واري هوندي آهي، فقط فعل معاون جو صيغو مڙيل هوندو آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

ضمير متصل سان گردان

(فاعلي حالت)

جم	واحد
مذڪر ۽ مؤنث	مذڪر ۽ مؤنث
ڪاڌو هئوسون، هئوسين هئوسون، هئوسين هوسون، هوسين	متڪلم: ڪاڌو هئم، هئيم، هوم، هم
ڪاڌو هئو، هئو هو، هو	حاضر: ڪاڌو هئي، هئي، هو
ڪاڌو هئو، هئو، هو هون، هئائون	غائب: ڪاڌو هئو، هئو، هو، هئائين

(منفعلی حالت)

مؤنث

مذکر

جمع

واحد

جمع

واحد

متکلم

واحد

کاڌيون هئڻ، هئڻ
هئ

کاڌي هئڻ، هئڻ
هئ

کاڌا هئڻ، هئڻ
هئ، هئ

کاڌو هئڻ، هئڻ
هئ، هئ

کاڌيون هئڻسون،
هئڻسون، هئڻسون

کاڌي هئڻسون،
هئڻسون، هئڻسون

کاڌا هئڻسون،
هئڻسون، هئڻسون

کاڌو هئڻسون،
هئڻسون، هئڻسون

جمع :

هئڻسون، هئڻسون
هئڻسون

هئڻسون، هئڻسون
هئڻسون

هئڻسون، هئڻسون
هئڻسون

هئڻسون، هئڻسون
هئڻسون

هئڻسون

هئڻسون

هئڻسون

هئڻسون

حاضر

کاڌيون هئڻي،
هئڻي

کاڌي هئڻي،
هئڻي

کاڌا هئڻي،
هئڻي

کاڌو هئڻي،
هئڻي

واحد :

کاڌيون هئڻو،
هئڻو

کاڌي هئڻو،
هئڻو

کاڌا هئڻو،
هئڻو

کاڌو هئڻو،
هئڻو

جمع :

توهان (نقشو) ڏاهيو هو
هنن (نقشو) ڏاهيو هو

(مفعولي حالت)

تو (نقشو) ڏاهيو هو
هنن (نقشو) ڏاهيو هو

حاضر:
غائب:

مؤنث

مذڪر

جمع
(تصويرون)
واحد
(تصوير)

جمع
(نقشا)
واحد
(نقشو)

مون ڏاهيون هيون
اسان ڏاهيون هيون

مون ڏاهيا هئا
اسان ڏاهيا هئا
مون ڏاهيو هو
اسان ڏاهيو هو

متڪلم:
واحد:
جمع:
حاضر:

تو ڏاهيون هيون
توهان ڏاهيون هيون

تو ڏاهيا هئا
توهان ڏاهيا هئا
تو ڏاهيو هو
توهان ڏاهيو هو

واحد:
جمع:

هنن ڏاهيون هيون
هنن ڏاهيون هيون

هنن ڏاهيا هئا
هنن ڏاهيا هئا
هنن ڏاهيو هو
هنن ڏاهيو هو

غائب:
واحد:
جمع:

زمان ماضي بعيد جو استعمال :

”بنيو هو نه بت ۾، اڃا ڪو آدم“.

(شاهه: حسيني)

”اصل منهنجي انگ، جڙيو هو زنجير“.

(شاهه: مارئي)

حضرت آدم عليه السلام، پهريون انسان هو، جنهن

زمين تي قدم رکيو هو.

*

گهڻو وقت اڳ اسان جي ملڪ ۾ ٻوڏ ٿي هئي،

جنهن تمام گهڻو نقصان ڪيو هو.

*

ڌرين پاڻ ۾ ڳالهيون ڪيون هيون، پر متفق نه ٿي سگهيا.

*

اهو ڪم اڌو آسان ڪونهي، جيئن اوهان سمجهو هو.

۶. زمان ماضي شروعاتي - اهو زمان، جنهن ۾ گذريل

زمانن ۾ ڪنهن ڪم جي پوري ٿيڻ لاءِ ڪو شرط ظاهر

ڪيل هجي، تنهن کي زمان ماضي شرطي چئبو آهي.

مضارع جي پٺيان شرط جي علامت ’ها‘ گڏڻ سان زمان

ماضي شرطي ٺهندو آهي، مثلاً: پڙهان ها، وڃين ها،

ڏسڻ ها وغيره.

زمان ماضي شرطيءَ جو صيغو فاعلي توڙي مفعولي حالت ۾

ساڳيو رهندو آهي، ان ۾ جنس جي تبديل سان ڪو ڦيرو نه

ايندو آهي، البت فاعل جي عدد مطابق مڪيه فعل ڦرندو آهي.

مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

نوٽ: مٿين ٻن مصرعن ۾ استعمال ٿيل ماضي بعيد جو صيغو مجهولي

صورت ۾ آهي.

(فاعلي حالت)

جمع

مذڪر ۽ مؤنث

ڏسون ها

ڏسو ها

ڏسن ها

واحد

مذڪر ۽ مؤنث

ڏسان ها

ڏسين ها

ڏسي ها

(مفعولي حالت)

مؤنث

جمع
(جاڀرن)

ڏسان ها

ڏسون ها

ڏسين ها

ڏسو ها

ڏسن ها

واحد
(جاء)

ڏسان ها

ڏسون ها

ڏسين ها

ڏسو ها

ڏسي ها

مذڪر

جمع
(شهنش)

ڏسان ها

ڏسون ها

ڏسين ها

ڏسو ها

ڏسي ها

واحد
(شهنش)

ڏسان ها

ڏسون ها

ڏسين ها

ڏسو ها

ڏسي ها

منڪلام
حاضر:
غائب:

منڪلام
واحد:
جمع:
حاضر:
واحد:
جمع:
غائب:
واحد:
جمع:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

زمان ماضي شرطيءَ جو استعمال :

تون سچ ڳالهائين ها، ته ايڏي مصيبت ۾ نه پوين ها.

■

قوم سادگي اختيار ڪري ها، ته معاشرو نه بگڙي ها.

■

ٻڌايو نه اچي ها، ته جوانيءَ جو قدر نه ٿئي ها.

■

شهر ۾ صحت ۽ صفائيءَ جو پورو بندوبست هجي ها، ته
بيماري نه پکڙجي ها.

■

ماڻهو دين تي قائم رهن ها، ته ڪڏهن به غيرن جا غلام
نه بڻجن ها.

۷. زمان ماضي تمناي: اهو زمان، جنهن ۾ گذريل
زماني ۾ ڪنهن ڪم پوري ٿيڻ جي آرزو يا خواهش ظاهر
ڪيل هجي، تنهن کي زمان ماضي تمناي چئبو آهي.

بناوت ۾ ماضي تمناي ۽ ماضي شرطي، ٻئي هڪجهڙا
آهن، فقط اڳئين ۾ تننا يا خواهش ظاهر ڪندڙ لفظ، جهڙوڪ
جي، جيڪر، مثال، شل، ڪاش، مان، من وغيره استعمال
ٿيندا آهن، مثلاً:

۱. هي، مون کي ڪو موقعو ملي ها.
  ۲. جيڪر، موت ڪجهه مهلت ڏئي ها.
  ۳. ڪاش، مان تنهنجي ڪا مدد ڪري سگهان ها.
- تمنا ظاهر ڪندڙ لفظ مضارع سان به استعمال ٿيندا آهن،
مثلاً:

۱. هٿن، ڪنهن کي رحم پوي.
۲. نسل، ڏاٽر ڏکيا ڏينهن نه ڏيکاري.

۸. زمان ماضي متشڪي يا احتمالي: اهو زمان، جنهن ۾ گذريل زماني ۾ ڪنهن ڪم جي واقع ٿيڻ بابت گمان يا احتمال ظاهر ڪيل هجي، تنهن کي ماضي متشڪي يا احتمالي چئبو آهي.

اسم مفعول جي پٺيان هئڻ مصدر جو مستقبل يا مضارع گڏڻ سان زمان ماضي متشڪي ٺهندو آهي، مثلاً: اڀريو هوندو، آيا هوندا، ويو هجي وغيره.

لازمي فعل جو زمان ماضي متشڪيءَ جو صيغو جنس ۽ عدد مطابق تبديل ٿيندو آهي. پر مضارع واري حالت ۾ جنس جي ڦرڻ سان صيغو ساڳيو رهندو آهي. فقط عدد ۾ ڦرندو آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

لازمي فعل جو ضمير متصل سان گڏان:

هونڌ

واحد
جمع

وڻي هونڌس، وڻون هونڌ پونسون،

هونڌيس هونڌيسين

وڻي هونڌين، وڻون هونڌ پيو

وڻي هونڌي وڻون هونڌ پون

هڪڙو

واحد
جمع

وڻو هونڌس، وڻا هونڌاسون،

هونڌاسين

وڻو هونڌين، وڻا هونڌو

وڻو هونڌي وڻا هونڌا

مضارع سان گڏان:

وڻي هونڌن هونڌين

وڻو هونڌن وڻا هونڌون

وڻي هونڌين وڻي هونڌون

وڻو هونڌين وڻا هونڌو

وڻي هونڌي وڻون هونڌن

وڻو هونڌي وڻا هونڌن

غائب ۱ وڻو هونڌي

ضمير منفصل جي حالت ۾ به زمان ماضي مشڪي جو صيغو ساڳيو ۽ جو صيغو ساڳيو ضمير متڪلم وارو رهندو آهي. فعل متعدي جو ماضي مشڪي جو صيغو فاعل توڙي مفعول سان جنس ۽ عدد هر موافق رهندو آهي. مثال طور ڳردان هيٺ ڏجي ٿو:

ضمير متصل سان ڳردان:

مذڪر

مؤنث

واحد
جمع

واحد
جمع

متڪلم

ڏنيون هوندم

ڏني هوندم

ڏنا هوندم

ڏنو هوندم

واحد

ڏنيون هونديونسون

ڏني هونديونسون

ڏنا هونديونسون

ڏنو هونديونسون

جمع

حاضر

ڏنيون هوندا

ڏني هوندا

ڏنا هوندا

ڏنو هوندا

واحد

ڏنيون هونديون

ڏني هونديون

ڏنا هونديون

ڏنو هونديون

جمع

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

غائب:

واحد:

ڏنو هوندو،

ڏنو هونداٿين،

ڏنو هوندس

جمع:

ڏنو هوندو،

ڏنو هونداٿون،

ڏنو هونداٿن

مضارع سان گردان:

متڪلم:

واحد:

ڏنو هجيڻ

جمع:

ڏنو هجيڻون

حاضر:

واحد:

ڏنو هجيئي،

هجيئي

جمع:

ڏنو هجيون

ڏنا هوندا

ڏنا هونداٿين

ڏنا هوندس

ڏنا هوندا،

ڏنا هونداٿون،

ڏنا هونداٿن

ڏني هوندي،

ڏني هونداٿين،

ڏني هوندس

ڏني هوندي،

ڏني هونداٿون،

ڏني هونداٿن

ڏني هجيڻ

ڏني هجيڻون

ڏني هجيئي،

هجيئي

ڏني هجيون

ڏنيون هجيڻ

ڏنيون هجيڻيون

ڏنيون هجيئي،

هجيئي

ڏنيون هجيون

غائب :

واحد : دُ نَر هجڻي،

هَجڻيسَ،

هَجڻينَ،

هَجڻينَ

جمع :

دُ نَر هجڻي،

هَجڻينَ

دُ نِي هجڻي،

هَجڻيسَ،

هَجڻينَ،

هَجڻينَ

دُ نِي هجڻي،

هَجڻينَ

دُ نيون هجڻي،

هَجڻيسَ،

هَجڻينَ

دُ نيون هجڻي،

هَجڻينَ

سنڌي ٻولي ۾ جو صرف ۽ نهو

متڪلم :

واحد :

جمع :

حاضر :

واحد :

جمع :

غائب :

واحد :

جمع :

مون دُ نا هوندا

اسان دُ نا هوندا

مون دُ نَر هوندو

اسان دُ نَر هوندو

تو دُ نا هوندا

توهان دُ نا هوندا

تو دُ نَر هوندو

توهان دُ نَر هوندو

هن دُ نا هوندا

هنن دُ نا هوندا

هن دُ نَر هوندو

هنن دُ نَر هوندو

مون دُ نيون هوند پون

اسان دُ نيون هوند پون

مون دُ نِي هوندي

اسان دُ نِي هوندي

تو دُ نيون هوند پون

توهان دُ نيون هوند پون

تو دُ نِي هوندي

توهان دُ نِي هوندي

هن دُ نيون هوند پون

هنن دُ نيون هوند پون

هن دُ نِي هوندي

هنن دُ نِي هوندي

مضارع سان گڏان :

متڪامل :

واحد :

جمع :

مون ڏٺو هجي
اسان ڏٺو هجي

مون ڏٺا هجن
اسان ڏٺا هجن

مون ڏٺو هجي
اسان ڏٺو هجي

حاضر :

واحد :

جمع :

تو ڏٺو هجي
توهان ڏٺو هجي

تو ڏٺا هجن
توهان ڏٺا هجن

تو ڏٺو هجي
توهان ڏٺو هجي

غائب :

واحد :

جمع :

هن ڏٺو هجي
هنن ڏٺو هجن

هن ڏٺا هجن
هنن ڏٺا هجن

هن ڏٺو هجي
هنن ڏٺو هجي

زمان ماضي متشڪيءَ جو استعمال :

دنيا تمام گهڻي پراڻي آهي، اڄ تائين ڪيترائي انسان آيا ويا هوندا.

*

محرم ڏٺو آهي، حاجي حج ڪري موٽيا هوندا.

سج لهي اوندهم ٿي آهي، ماڻهو ۽ مال پنهنجن وٽائين تي وريا هوندا.

ڀاڳيا چورن جي تلاش ۾ نڪتا آهن، پيرو ڪٿي وڃي پهتا هوندا.

ٻئي ڌريون گچ وقت کان پاڻ ۾ پئي وڙهيون، هڪ ٻئي جو گهڻوئي نقصان ڪيو هوندا آهن.

*

اوهان جو ڪتاب مون وٽ نه آهي، ٿي سگهي ٿو ته اوهان کي موٽائي ڏنو هجي.

مهمان اچڻا ته هئا، شايد ارادو بدلايو هجي.

۹. زمان ماضي امڪاني: اهو زمان، جو گذريل

زماني ۾ ڪنهن ڪم جي پوري ٿيڻ جو امڪان ڏيکاري تنهن کي ماضي امڪاني چئبو آهي.

فعل معطوفيءَ جي پٺيان 'سگهڻ' مصدر جو ماضي استمراري گڏڻ سان زمان ماضي امڪاني ٺهندو آهي، مثلاً:

وڃي سگهيس ٿي، ڪري سگهيو ٿي، لکي سگهيا پئي وغيره.

فعل معطوفيءَ جي صيغِي ۾ ڪوبه ڦيرو نه ايندو آهي، فقط فعل معاون ٿي ضمير، جنس ۽ عدد مطابق تبديل ٿيندو آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

غائب

واحد: ڏٺو هوندو، ڏٺي هوندي، ڏٺو هوندائين، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداس، ڏٺي هونداي، ڏٺو هوندائون، ڏٺي هوندان

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

مضارع سان گڏان

متڪلم:

واحد: ڏٺو هوندو، ڏٺي هوندي، ڏٺو هوندائين، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداس، ڏٺي هونداي، ڏٺو هوندائون، ڏٺي هوندان

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

واحد: ڏٺو هوندو، ڏٺي هوندي، ڏٺو هوندائين، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداس، ڏٺي هونداي، ڏٺو هوندائون، ڏٺي هوندان

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

جمع: ڏٺو هوندا، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي، ڏٺو هونداي، ڏٺي هونداي

فاعلي حالت:

مذڪر

جمع

وڃڻا هٿاسون

وڃڻا هٿيٽو

وڃڻا هٿا، هٿا،

وڃڻو هون

واحد

وڃڻو هٿس

وڃڻو هٿين

وڃڻو هو

هوس

منفولي حالت:

منڪلمه

حاضر

غائب

منڪلمه

واحد:

موم

جمع:

حاضر:

واحد:

هوءَ

مؤنث

جمع

وڃڻون هيونسون

وڃڻون هٿيٽو

وڃڻون هيون،

وڃڻو هٿين

واحد

وڃڻي هٿس

وڃڻي هٿين

وڃڻي هٿي،

وڃڻو هٿس

وڃڻي هٿس

وڃڻي هٿس

وڃڻي هٿسون

وڃڻي هٿيٽي

وڃڻي هٿي

وڃڻي هٿي

توهان کي پڇڻو پيو
هنن کي پڇڻو پيو

تو کي پڇڻو پيو
هن کي پڇڻو پيو
حاضر: غائب:

نفل متعدية جو گردان:

مؤنث

مذڪر

جمع

واحد

جمع

واحد

ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي

ڏٺا ڀيا
ڏٺا ڀيا
ڏٺو پيو
متڪلم:
واحد:
جمع:
حاضر:

ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي

ڏٺا ڀيا
ڏٺا ڀيا
ڏٺو پيو
واحد:
جمع:
غائب:

ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي
ڏٺيون ڀيئي

ڏٺا ڀيا
ڏٺا ڀيا
ڏٺو پيو
واحد:
جمع:

۳. زمان مستقبل - اهو زمان، جو ايندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جي واقع ٿيڻ جي اميد يا يقين ظاهر ڪري تنهن کي زمان مستقبل چئبو آهي.

اسم حاله جي پٺيان شخصي نشانين ڳنڍڻ سان، يا اصل فعل جي پٺيان 'ندو' يا 'يندو' پڇاڙين ملائڻ سان زمان مستقبل لهندو آهي. مثلاً: لکندو، ايندو، وٺندا وغيره.

عام طرح اسم جي پوئين حرف تي پيش (پ) يا زير (ز) جي اعراب هوندي آهي، بعضي ان جو پويون حرف 'ي' هوندو آهي، مثلاً: وٺ، ٻار، ڏي وغيره.

زمان مستقبل جي ترڪيب ۾ 'پيش' جي حالت ۾ 'ندو' ۽ 'زير' يا 'ي' جي حالت ۾ 'يندو' پڇاڙي لڳندي آهي، جيئن هيٺ ڏيکاريل آهي:

زمان مستقبل	امر
پچندو	پڇ
پچندو	پڇ
ڪڍندو	ڪڍ
لکندو	لک

آڻيندو	آڻ
پريندو	پر
ٺاهيندو	ٺاه
مٽيندو	مٽ

ڏيندو	ڏي
نيندو	ني

مٿي ڄاڻايل عام اصول کانسواءِ ڪي الڳ صوڙتون به هونديون آهن - يعني امر جي پوئين حرف تي اگرچ 'پيش' هوندو آهي، پر مستقبل جي ترڪيب ۾ ان جو پوهرن حرف

ڪڍي 'ڀندو' ٻڌڻي لڳائي آهي، اهڙيءَ طرح امر جي ٻئين حرف تي 'ڀر' هوندي آهي ۽ ان جو ٻيون حرف ڪڍي 'ندو' ٻڌڻي لڳائي آهي. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

اچ	اچندو
وڃ	ويندو
ڪر	ڪندو

اسم حال ۽ زمان مستقبل بناوٽ ۾ هڪجهڙا آهن، مگر اسم حال ڪڏهن به جملي ۾ ٻڌڻيءَ وارو لفظ ٿي استعمال نه ٿيندو آهي ۽ نڪي ان سان شخصي نشانين لڳي سگهنديون آهن. اسم حال جملي ۾ هميشه فعل معطوفي وانگر عطف جو ڪم ڏيندو آهي.

زمان مستقبل مان بعضي امر جي معنيٰ به نڪرندي آهي، مثلاً:

هڪ ته تون گهر ڇڏي ڪڍينهن نه ويندي ۽ ٻيو، پنهنجي پاڻ کي ملڪيت ۾ شريڪ ڪندين.

مٿين جملي ۾ 'نه ويندين' ۽ 'ڪندين' مستقبل جا صيغا آهن، پر انهن مان اسم جي معنيٰ نڪري ٿي، يعني 'نه ويندين' جو مطلب آهي 'نه وڃ' ۽ 'ڪندين' مان مراد آهي 'ڪر'.

زمان مستقبل مان امڪان، ارادي يا احتمال جي معنيٰ به نڪرندي آهي، مثلاً:

١. مون کي شوق آهي، مان پڙهندس.
٢. منهنجي دل چوي ٿي، ته انعام ملندو.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

پهرئين جملي ۾ 'پڙهندس' لفظ مان ٻه معنائون نڪرن
ٿيون: 'مان پڙهي سگهندس' ۽ 'مان ضرور پڙهندس'. پهريون
مثال امڪان ظاهر ڪري ٿو ۽ ٻيو ارادو.

ٻئي جملي ۾ 'ملندو' لفظ مان احتمال ظاهر ٿئي ٿو،
يعني انعام مان جو شڪ آهي.
زمان مستقبل مان اميد، آرزو يا تمنائي جي معنيٰ به
نڪرندي آهي، مثلاً ۾

اللہ اسان تي رحم ڪندو.

هن جملي ۾ اميد ۽ آرزوءَ جو اظهار ٿيل آهي.
زمان مستقبل جو استعمال ۾

”ايلندو اڃ عجيب، شادي ٿيلندو صحت جي.“
(شاهه ۾ يمن ڪلياڻ)

”اندر جنهن آڏ، ڏونگر سي ٿوڙيلندون.“
(شاهه ۾ مسني)

”هوتن ٿي هاڙهو، سڀ رڳيلنديس رت سين.“
(شاهه ۾ مسني)

”جهوناڳڙم جهرنندو، پوندي جهانءَ جهروڪ ۾.“
(شاهه ۾ سورڻ)

”عشق وٺندو ويسر، آخوند اچي اوچتي.“
(سچل ۾ پيروي)

”لاڳاپا لاهي، ويلنديس ڪي ڪوهيار جي.“
(سچل ۾ ڪوهياري)

”ڪاهل تي ڪهل، ڪندين شال ڪريم تون.“
(سچل ۾ سارنگ)

”هي جو ٿيو هو، سو اکر مليلدو ڪو.“

(سچل ۽ راڻو)

”ايلدم ابائا، ڏور لاتا جن ڏينھڙا،

ڪير سھدم سومرا، مارن ري مائا.“

(سچل ۽ ڪنھت)

زمان مستقبل جا قسم:

۱. زمان مستقبل استمراري

۲. زمان مستقبل مدامي

۳. زمان مستقبل امڪاني

۴. زمان مستقبل التزامي

۱. زمان مستقبل استمراري: اهو زمان، جو ايندڙ

وقت ۾ ڪنھن ڪم جي جاري رهڻ جو اظهار ڪري، تنھن کي مستقبل استمراري چئبو آھي.

مستقبل جي پٺيان ’پوڻ‘ مصدر جو اسم مفعول آڻڻ سان

زمان مستقبل استمراري جڙندو آھي، مثلاً: گذاريندس پيو،
سڪندا پيا، نھارينديون پيئون وغيره.

فعل معاون ڪڏھن مستقبل جي اڳيان ايندو آھي تہ

ڪڏھن پويان، اڳيان اچڻ جي حالت ۾ فعل جو مفھوم
زوردار بڻجي پوندو آھي، مثلاً: پيو ڏوريندس، پيا نھاريندا وغيره.

زمان مستقبل استمراريءَ جو مکيه توڙي معاون فعل

فاعل سان هر حالت ۾ موافق رھندو آھي، مگر مفعول جي
جنس ۽ عد ۾ ٿيري اچڻ سان ان ۾ ڪو ڦيرو نہ ايندو آھي.

مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مؤنث

واحد	جمع
(دیکه)	(دیکهون)
چاریندس پیو	چاریندس پیو
چاریندس پیئي	چاریندس پیئي
چاریندسون پیا	چاریندسون پیا
چاریند یونسون پیئون	چاریند یونسون پیئون

واحد	جمع
(دیکو)	(دیکو)
چاریندس پیو	چاریندس پیو
چاریندس پیئي	چاریندس پیئي
چاریندسون پیا	چاریندسون پیا
چاریند یونسون پیئون	چاریند یونسون پیئون

مذکر

واحد	جمع
(دیکو)	(دیکو)
چاریندس پیو	چاریندس پیو
چاریندس پیئي	چاریندس پیئي
چاریندسون پیا	چاریندسون پیا
چاریند یونسون پیئون	چاریند یونسون پیئون

پیا پیئي پیو پیو پیو پیو

واحد	جمع
مذکر	مذکر
چاریندس پیو	چاریندس پیو
چاریندس پیئي	چاریندس پیئي
چاریندسون پیا	چاریندسون پیا
چاریند یونسون پیئون	چاریند یونسون پیئون

غائب

واحد

مؤنث

مذکر

جمع

۲. زمان مستقبل مدامي: اهو زمان، جو ايندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جي هميشه جاري رهڻ جي خبر ڏئي، تنهن کي مستقبل مدامي چئبو آهي.

اسم حاليم جي پٺيان 'رهڻ' يا 'وٽڻ' مصدر جو مستقبل گڏڻ سان زمان مستقبل مدامي ٺهندو آهي، مثلاً: گهمنڊو رهندس، رلندا وٽندا وغيره.

زمان مستقبل مداميءَ جي فاعل ۽ مفعول سان موافقت به ساڳي مستقبل استمراريءَ واري هوندي آهي.

۳. زمان مستقبل امڪاني: اهو زمان جو ايندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جي ٿيڻ جو امڪان ظاهر ڪري، تنهن کي مستقبل امڪاني چئبو آهي.

فعل معطوفيءَ جي پٺيان 'سگهڻ' مصدر جو مستقبل ملائڻ سان زمان مستقبل امڪاني ٺهندو آهي، مثلاً: کڻي سگهندس اچي سگهندا، ڪري سگهنديون وغيره.

زمان مستقبل امڪاني جو مکيه فعل، ڇاڪاڻ ته معطوفي صورت ۾ آهي، تنهنڪري ان ۾ ڪوبه ڦيرو نه ايندو آهي، مگر فعل معاون فاعل سان موافق رهندو آهي، مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مؤنث

واحد	جمع
------	-----

کٽي سگهندڻسون	کٽي سگهندڻس	کٽي سگهنداسون	کٽي سگهندس
کٽي سگهندڻو	کٽي سگهندڻيءَ	کٽي سگهندو	کٽي سگهندڻين
کٽي سگهندڻون	کٽي سگهندي	کٽي سگهندا	کٽي سگهندو
			غائب :

مذڪر

واحد	جمع
------	-----

٤. زهان هسٽمڻهڻل الزراهي - اهو زمان، جو ايندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم جو ٿيڻ لازمي

قرار ڏئي، تنهن کي مستقبل الزاهي چئبو آهي.

اسراستقبال جي پٺيان 'پوڻ' يا 'ٿيڻ' مصدر جو مستقبل ملائق سان زمان مستقبل الزاهي
ٺهندو آهي مثلاً: وڃڻو پوندو، ڏيڻو پوندو، پٺاڻڻو پوندو، هلڻو ٿيندو وغيره.

مستقبل الزاهي گهڻو ڪري مڃهولي صورت ۾ استعمال ٿيندو آهي ۽ اهڙي حالت ۾ مفعول
فاعل جو قائم مقام هوندو آهي، جو فعل سان جنس ۽ عدد ۾ مطابقت رکندو آهي، مثال طور
گردان هيٺ ڏجي ٿو :

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نهجو

مؤنث

واحد (ريڊ)
جمع (ريڊون)

مذڪر

واحد (ڪيٽو)
جمع (ڪيٽئا)

متڪلم: وٺو پونڊَ م
واحد: وٺو پونڊَ م
جمع: وٺو پونڊَ م
واحد: وٺو پونڊَ م
جمع: وٺو پونڊَ م
واحد: وٺو پونڊَ م
جمع: وٺو پونڊَ م

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

۱۳- فعل جون ڀڄاڙيون

سنڌيءَ ۾ فعل سان لڳندڙ ڀڄاڙيون ضميري ڀڄاڙيون هونديون آهن، جي ضمير منفصل جي بدران استعمال ٿينديون آهن. اهي ڀڄاڙيون ٻين ڪن لفظن، جوڙوڪ اسم ۽ حرف جر جي بنسبت، فعل سان گهڻو لڳنديون آهن. انهن ڀڄاڙين جو ذڪر اڳ ضمير متصل جي بيان ۾ ڪيل آهي. اهي ضميري ڀڄاڙيون مکيه فعل يا فعل معاون سان لڳنديون آهن، جيئن هيٺ ڏنل مثالن مان ظاهر ٿئي ٿو:

زمان مضارع سان لڳل ضميري ڀڄاڙين جو مثال ۾:
اچانءَ، ڏيانو، ڏيکارين، چئونس، وٺانس وغيره.
زمان حال ۽ حال استمراريءَ جي صيغن ۾ ضميري ڀڄاڙيون مکيه فعل سان لڳنديون آهن ۽ زمان حال جي باقي قسمن ۾ فعل معاون سان لڳنديون آهن، مثالاً:

زمان حال ۾ چئومر ٿا، لکانس ٿو، ڏينن ٿا وغيره.
زمان حال استمراريءَ ۾ ڏيس ٿو پيو، چَوَنيو ٿيون پيئون، وٺن ٿا پيا وغيره.

زمان حال ماضيءَ ۾ چوندو آهيانيس، ڏسندا آهيون، ڏينديون ائين وغيره.

زمان حال متشڪيءَ ۾ ڏيندا هوندن، ڪندي هوندم، ڏسندا هوندو وغيره.

زمان حال امڪانيءَ ۾ چئي سگهانس ٿو، وٺي سگهيني ٿا، سڃاڻي سگهيس ٿو وغيره.

زمان حال التزاميءَ ۾ وڃڻو آهي، ڪرڻو اٿئون، ڏيڻا اٿن وغيره.

زمان ماضيءَ جي حالت ۾ ضميري ٻڌڻيون ماضي مطلق، ماضي استمراري، ماضي شرطي يا تمنائي جي صيغن ۾ مکيه فعل سان ۽ ماضيءَ جي باقي قسمن ۾ فعل معاون سان لڳنديون آهن، مثلاً:

زمان ماضي مطلق: ڪيهر، چيوسون، ڏٺو وغيره.

زمان ماضي استمراري: ڏٺم ٿي، ورتائون پئي، رٿائين ٿي وغيره.

زمان ماضي شرطي ۽ تمنائي: چوانس ها، وڃون ها، ڇڏيوم ها وغيره.

زمان ماضي مداسي: چوندي هيئر، ڏيندا هيئو، وٺندو هئين وغيره.

زمان ماضي قريب: لکيو اٿم، پڙهيو اٿيئي، ڪيو اٿن وغيره.

زمان ماضي بعيد: ڏٺو هوم، مليا هيئي، چيو هئائون وغيره.

زمان ماضي متشڪي: ويو هوندس، ڪيا هوندو، ڏنا هوندن وغيره.

زمان ماضي امڪاني: ڪري سگهيس ٿي، چئي سگهيس ٿي، اچي سگهيو ٿي وغيره.

زمان ماضي التزامي: ڏيئو هوم، ڪرئو هون، ڏيئا پين وغيره.

زمان مستقبل ۾ ضميري ٻڌڻيون مستقبل ۽ مستقبل استمراريءَ جي صيغن ۾ مکيه فعل سان ۽ مستقبل جي باقي قسمن ۽ فعل معاون سان لڳنديون آهن، مثلاً:

۷۰ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

زمان مستقبل : پچندس، ڊوڙنداسون، آئيندن وغيره.

زمان مستقبل استمراري : گذاريندس پيئي، ڏيندن پيا،

ساريندس پيئون وغيره.

زمان مستقبل مدامي : ايندو رهندس، پچتائيندا رهندو،

ستائينديون رهندن وغيره.

زمان مستقبل امڪاني : اچي سگهنداسون، ڏيئي سگهندين،

چئي سگهندن وغيره.

زمان مستقبل التزامي : ڪرڻو پوندس، ڏيڻا پوندن، وٺڻو

پوندو وغيره.

مرڪب فعلن ۾ ضميري پڇاڙيون اڪثر فعل جي پوئين

پاڻي سان لڳنديون آهن، مثلاً: ويٺو رهندس، ڇڏي ڏيندن،

چوندو ايندن وغيره.

فعل مجهول سان به اهي ئي پڇاڙيون لڳنديون آهن، جي

فعل معروف سان لڳن ٿيون، مثلاً:

مضارع مجهول : ڏچيم، لکجيو، چئجين وغيره.

حال مجهول : سڏجان ٿو، ڏچيس ٿو، مارجن ٿا وغيره.

ماضي مجهول : ڪوٺيو ويٺم، چئبو هوس، گهربو هون.

وغیره.

مستقبل مجهول : سڏبس، لوٽي پيئي، چئبو رهين وغيره.

سنڌيءَ ۾ ٻيون ضميري پڇاڙيون به استعمال ٿينديون

آهن. جا سنڌي ٻوليءَ جي هڪ امتيازي صفت آهي ۽ انهيءَ

استعمال سان عبارت کي مقصّر يعني ننڍو ڪري سگهجي ٿو، مثلاً:

’لکيومانس ٿي‘ يعني مان هن کي لکيو ٿي.

’ڏنو هئو‘ يعني توهان هنن کي ڏنو هو.

’چونداسون‘ يعني اسان هنن کي چونداسون.

۱۴- فعل جي نسبت يا ڀريوگ

فعل جي مختلف صيغن ۾ ڏٺو ويو آهي، ته فعل هميشه پنهنجي فاعل يا مفعول سان جنس ۽ عدد ۾ موافقت رکندو آهي. مثال طور ڪي جملا هيٺ ڏجن ٿا:

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
۱. فاعل ڏيڳو رنهي ڏيڳا رنهن ڏيڳي رنهي ڏيڳئون رنهن	۲. مفعول سيڪ نوڪر سيڪ نوڪريائي سيڪ نوڪريائيون	۱. فاعل ڏيڳو رنهي ڏيڳا رنهن ڏيڳي رنهي ڏيڳئون رنهن	۲. مفعول سيڪ نوڪر سيڪ نوڪريائي سيڪ نوڪريائيون
سان موافقت ٿو	سان موافقت رکيو	سان موافقت ٿو	سان موافقت رکيو
رڻين ٿيون	رکيو	رڻين ٿيون	رکيو

پهرئين مثال ۾ ڏيکاريو ويو آهي، ته فعل فاعل سان جنس ۽ عدد ۾ موافق رهي ٿو ۽ ٻئي مثال ۾ فعل مفعول سان جنس ۽ عدد ۾ موافقت رکي ٿو. فعل جي انهيءَ فطري موافقت کي 'فعل جي نسبت' يا 'ڀريوگ' چئبو آهي. ڀريوگ هڪ مرکب لفظ آهي. جنهن جي معنيٰ آهي طبعي جوڙ يا ميلاب.

فعل جي نسبت يا ڀريوگ جا ٽي قسم آهن:

۱. نسبت فاعلي يا ڪرتري ڀريوگ
۲. نسبت مفعولي يا ڪرمي ڀريوگ
۳. نسبت معطل يا نراني يا ڀاوي ڀريوگ

۱. نسبت فاعلي يا ڪرتري ڀريوگ: اهو فعل لازمي

يا متعدي، جنهن جي جنس ۽ عدد ۾ موافقت فقط پنهنجي فاعل سان هجي، تنهن جي نسبت فاعلي چئبي آهي.

فعل لازميءَ جي موافقت هروڀرو به فاعل سان ٿيڻي آهي، ڇاڪاڻ ته فعل جو لاڳاپو سڌو سنئون فاعل سان هوندو آهي، مثلاً:

مؤنث		مذڪر	
جمع	واحد	جمع	واحد
متڪلم: مان تران ٿي	اسين ترون ٿا	متڪلم: مان تران ٿو	اسين ترون ٿا
حاضر: تون ترين ٿي	توھان ترو ٿا	حاضر: تون ترين ٿو	توھان ترو ٿا
غائب: ھو ٿي	ھو ٿي	غائب: ھو ٿي	ھو ٿي

فعل متعديءَ جو فاعل سان گڏ مفعول سان به واسطو آهي، تڏهن به ڪن حالتن ۾ ان جي نسبت فقط فاعل سان هوندي آهي، مثلاً:

مذڪر	مؤنث
واحد	جمع
مهاڻو ڪرڙو ڦاسائي ٿو	مهاڻا ڪرڙو ڦاسائن ٿا
مهاڻي ڪرڙو ڦاسائي ٿي	مهاڻيون ڪرڙو ڦاسائن ٿيون

مٿين ڪردان ۾ مفعول جي جنس ۽ عدد ۾ به جي ڪٿي ڦيرو آيو، ته به فعل تي ڪو اثر نه پوندو، مثلاً:

مذڪر	مؤنث
مهاڻو ڪرڙو ڦاسائي ٿو	مهاڻا ڪرڙو ڦاسائن ٿا
مهاڻي ڪرڙو ڦاسائي ٿي	مهاڻيون ڪرڙو ڦاسائن ٿيون

مذڪر	مؤنث
مهاڻو ڪرڙي ڦاسائي ٿو	مهاڻا ڪرڙي ڦاسائن ٿا
مهاڻي ڪرڙي ڦاسائي ٿي	مهاڻيون ڪرڙي ڦاسائن ٿيون

واحد

جمع

مذڪر: مهاڻو ڪرڙيون ڦاسائي ٿو   مهاڻا ڪرڙيون ڦاسائن ٿا
 مؤنث: مهاڻي ڪرڙيون ڦاسائي ٿي   مهاڻيون ڪرڙيون ڦاسائن ٿيون

مٿين مثالن ۾ فعل جي نسبت فاعلي آهي.

نسبت فاعليءَ وارن فعلن جو استعمال:

”ويا ڳئون ساڻ، مارئڙا ٿر اڪري.“

(شاهه: مارئي)

”ڪاهڙ ڏانهن ڪڍي ويا لڏي لاڏاڻا.“

(شاهه: مارئي)

”سُهم پسان ٿي سوسرا، پرينءَ ري پيئي.“

(شاهه: مارئي)

”اڻي ويا اولار، ڪڍي ساٿ سويل جو.“

(سچل: ڪوهياري)

۲. نسبت مفعولي يا ڪرمڻي ٻيوڳا: اهو فعل

متعدي معروف يا مجهول، جو مفعول سان جنس ۽ عدد ۾ موافقت رکي، تنهن جي نسبت مفعولي چئبي آهي. مثال هيٺ ڏجي ٿو:

واحد

جمع

مذڪر: شڪاريءَ هرڻ ماريو   شڪاريءَ هرڻ ماريا
 مؤنث: شڪاريءَ هرڻي ماري   شڪاريءَ هرڻيون ماريون

مٿين گردان ۾ ’ماريو‘ فعل متعدي معروف آهي، جنهن جي موافقت فقط مفعول سان آهي. تنهنڪري ان جي نسبت مفعولي چئبي. انهيءَ صورت ۾ فاعل ۾ ڦيري اچڻ سان فعل تي ڪوبه اثر نه ٿو پوي، مثلاً:

۴۷ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

مذڪر: شهزادي گهوڙو ڊوڙايو شهزادن گهوڙو ڊوڙايو.
مؤنث: شهزاديءَ گهوڙو ڊوڙايو شهزادين گهوڙو ڊوڙايو.

مذڪر: شهزادي گهوڙا ڊوڙايا شهزادن گهوڙا ڊوڙايا.
مؤنث: شهزاديءَ گهوڙا ڊوڙايا شهزادين گهوڙا ڊوڙايا.

مذڪر: شهزادي گهوڙي ڊوڙائي شهزادن گهوڙي ڊوڙائي.
مؤنث: شهزاديءَ گهوڙي ڊوڙائي شهزادين گهوڙي ڊوڙائي.

مذڪر: شهزادي گهوڙيون شهزادن گهوڙيون
ڊوڙايون ڊوڙايون
مؤنث: شهزاديءَ گهوڙيون شهزادين گهوڙيون
ڊوڙايون ڊوڙايون.

مجهول فعلن جي نسبت به مفعولي سمجهي ويندي آهي.
مجهول جي صيغي ۾ مفعول اکرچ فاعل جو قائم مقام ٿئي
بيهندو آهي، تڏهن به معنيٰ ۽ مفهوم جي لحاظ کان سندس
مفعولي صورت قائم رهندي آهي.
مجهول فعل جو گردان:

مذڪر: چٽو وڳو چٽا وڳا
مؤنث: چٽي وڳي چٽيون وڳيون
مثنين گردان ۾ 'چٽو' اکرچ فاعل جي جاءِ تي بيٺل
آهي، پر حقيقت ۾ مفعول آهي، ڇاڪاڻ ته چٽي کي وڃائڻ
وارو ضرور ڪو ٻيو هوندو، جو ظاهر نه ڪيو ويو آهي،
تنهنڪري فعل جي نسبت مفعولي آهي.
نسبت مفعولي وارن فعلن جو استعمال:

”انهي ۾ اڌ ڪيو، دليلن دلنو.“

(شاه: سهڻي)

”گهڙو ڀڳو تان گهڙيو، ڀڳي تان م گهڙي.“

(شاهه: سڀني)

”سائيزن سوير، آئي اٺ جهڪاڻيا.“

(شاهه: ڊيسي)

”ويندي وير چانگن جو، چڙيو ڪين چڙو.“

(شاهه: ڪوهياري)

”مادر ملاحن، ماڳ نه ڏوڍا مڪڙا.“

(شاهه: گهاٽو)

”زهري منجهه زهر، جو گهڙي جهٽي وٽا“

(سچل: ڪاريهر)

”نوريءَ ناد رڄام ڪي، ڪي چڪاڍون چاڻيون.“

(سچل: ڪلياڻ)

۳. نسبت معطل يا نرالي يا پاوي ۾ يوگ - اهو فعل

جو فاعل يا مفعول سان ڪابه موافقت جنس توڙي عدد ۾

نه رکي، تنهن جي نسبت ڪي معطل يا نرالي چئبو آهي.

نسبت معطل جي حالت ۾ فعل هميشه ماضيءَ ۾ هوندو.

آهي ۽ مفعول جري حالت ۾ هوندو آهي، مثلاً:

مذڪر:	واحد	جمع
جو گهيءَ نانگ ڪي	جو گهن نانگ ڪي	ماريو.
مؤنث:	جو گهاڻيءَ نانگ ڪي	جو گهاڻين نانگ ڪي
	ماريو.	ماريو.
مذڪر:	جو گهيءَ نانگن ڪي	جو گهن نانگن ڪي
	ماريو.	ماريو.
مؤنث:	جو گهاڻيءَ نانگن ڪي	جو گهاڻين نانگن ڪي
	ماريو.	ماريو.

مٿين گردان مان معلوم ٿيندو ته فاعل يا مفعول کي
ڦيرائڻ سان فعل تي ڪوبه اثر نه ٿو پوي. فعل جي صورت
جنس توڙي عدد ۾ ساڳي رهي ٿي.

فعل اڪرت رک جي نسبت هميشه معطل ايڪي آهي.
ڇاڪاڻ ته ان کي نه ڪو فاعل ٿئي نه مفعول ۽ ان جي
صورت اٺت هوندي آهي، مثلاً:

واحد	جمع
مذڪر: پڙي تي چڙهو	پڙن تي چڙهو.
مؤنث: پڙيءَ تي چڙهو	پڙين تي چڙهو.

مٿين جملن ۾ ”چڙهو“ فعل اڪرت رک آهي ۽ ان جي
صورت واحد يا جمع ۾ ۽ مذڪر توڙي مؤنث ۾ هڪجهڙي
آهي، تنهنڪري ان جي نسبت معطل آهي.
نسبت معطل وارن فعلن جو استعمال:

”موت قبوليو تن، ڏٺو جن ڏکيءَ کي.“
(شاهه: معذوري)

”ارادي آئي، سانگين سين سڱ ڪيو.“
(شاهه: ديسي)

”پاڻهي پهوارن، اڄ تا مون کي ياد ڪيو.“
(سچل: ڪنڀات)

”ڏاکهن ۽ ڏيرن، ڪيو ڏوهڻ سان ڏاڙو.“
(سچل: ڪوهياري)

”جني سنگهيو ڪڪ، سپاڳائي ٿيا.“
(سچل: ڪاريهر)

۱۵- ظرف

ظرف اهو لفظ آهي، جتهن مان وقت، جاء يا هنڌ، طرف، ريت، قدر يا انداز ۽ اقرار يا انڪار جي معنيٰ نڪري ۽ جنهن جو جملي ۾ فعل، صفت يا ٻئي ظرف سان لاڳاپو هجي. سنڌي زبان ۾ اصل يا بنيادي ظرف ٿوري تعداد ۾ آهن. بعضي صفت جا لفظ خود ظرف ٿي ڪم ايندا آهن، خاص ڪري انهيءَ حالت ۾، جڏهن انهن جو تعلق اسم يا ضمير کانسواءِ ٻئي ڪنهن لفظ سان هوندو آهي، مثلاً:

۱. وهڻ ٽڪو ملي ٿو.

۲. ننڍڙا ٻار گهڻو رڻندا آهن.

مٿين جملن ۾ 'ٽڪو' ۽ 'گهڻو' اصل صفت جا لفظ آهن، مگر هتي ظرفي صورت ۾ ڪم آيل آهن ۽ انهن جو لاڳاپو فعل سان آهي.

ڪي اسم خود ظرف ٿي ڪم ايندا آهن، جن مان ڪي فاعلي صورت ۾ هوندا آهن ته ڪي عام صورت ۾، مثلاً:

۱. رات ڇنڊ ڳرهن ٿيندو.

۲. پاسي ٿي بيهه.

مٿين مثالن ۾ 'رات' ۽ 'پاسي' اسم آهن، جي هتي ظرف ٿي ڪم آيا آهن.

ظرف جون صورتون:

۱. بنيادي ظرفن جا مثال:

آت	پَرَهَن، پَرِهَن	سدا	نيڪ
آهر	تَرَت	ڪالھ، ڪلھ	وِتر

۷۸ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

هاڻي	ڪَر	تو	آج
هروڀرو	گڏ	ٺهه پنه	آڃا
هينئر	لڙ	آريهن جاني	آريهن، آريهن
هوند	مس، مسين	چيڪس	آمالڪ
هير	نيت	چن	بس
هڪر	نيٽ	جهٽ پٽ	بينه
هڪاري	نيچ	چو	پٽيءَ

۲. انهن صفتن جا مثال، جي ظرف ٿي استعمال ٿيندڙون آهن.

اوچتو	اويلو	سڌو	سوايو
اوڏو	ٿورو	سنئون	گهڻو
اونهو	ڏيو	سوارو	ويجهو

۳. اڪثر اهڙيون صفتون، جن مان وقت يا هنڌ جي معنيٰ نڪرندي هجي ۽ سندن پڇاڙيون 'آهون'، 'آهين'، 'آرو' يا 'آئو' هجن، ظرف ٿي ڪم اينديون آهن، مثلاً:

آگاهون	پراهين	منجهاهين
آگاهين	مٿاهون	سنهائون
اوراهون	مٿاهين	ڪمائون
اوراهين	منجهارو	وڙائون
پراهون	منجهاهون	هنڌائون

۴. ڪي صفتون گردان هيٺ اچي نه سگهنديون آهن،

پر ظرف ٿي ڪم اينديون آهن، مثلاً:

برابر	جلد
جال	زور
جام	عبث

۵. اسم يا صفت جي پٺيان 'آن'، 'آڙن'، 'آئون' يا 'آئين' ٻڌڻي ملائڻ سان به ظرف ٺهندو آهي، مثلاً:

اندران، اندرون	پٺيان، پٺيون	مهندان
ٻاهران، ٻاهرون	حسٿون	وچان، وچائين،
پاران، پارون	دليان، دليون	وچون

صفت جو لفظ، جڏهن ڪنهن ٻڌڻيءَ سان شامل ٿي، ظرف جي صورت وٺندو آهي، ته ان جو ٻيون 'و' مٿجي 'ي' ٿي پوندو آهي، مثلاً:

ظرف	صفت
چڱيان	چڱو
ڏاڍيان	ڏاڍو
مٺيان	مٺو
هوريان	هورو

۶. ڪي ظرف ضميري بنيادن مان جڙندا آهن ۽ مختلف معنائون ڏيکاريندا آهن، مثلاً:

ضميري بنياد	مختلف معنائون ڏيکاريندڙ
ريت	جاء يا هنڌ
اي	وقت
اهين، ائين، ائين	طرف
اين	ايداهن، ايسين،
	ايداهون، ايسٽائين،
	ايداهين، ايسيتائين
	ايداهن،
	ايداي

نوٽ: وقت ڏيکاريندڙ ظرفن کي پٺيان حرف جر جون ٻڌڻيون به لڳنديون آهن، جهڙوڪ 'تائين' وغيره، جيئن مٿي مثالن ۾ ڏيکاريو ويو آهي،

[illegible]

وقت

طرف

جاء يا هتد

ریت

نور

تیتن، تیتن، تیتن

تاتی، تاتی، تیت، تیت

تادی، تیتداهن،

تاکون، تدهن،

تیتان، تیتان، تیتان

تیتداهن، تیتداهن

تیتداهن، تیتداهن

تیتان، تیتان، تیتان

تیتداهن، تیتداهن

تیتداهن، تیتداهن

کور

کیتن، کیتن

کاتی، کیت، کیت

کاڈی، کاڈهه،

کاڈهه، کاڈهه

کیتان، کیتان، کیتان

کاڈهه، کاڈهه

کاڈهه، کاڈهه

کیتان، کیتان، کیتان

کاڈهه، کاڈهه

کاڈهه، کاڈهه

کن طرفن سان پیون به کي پچا پیون لگند پیون آهن، مثلاً

طرف دیکاریند ژ طرف: ایلتی، ایلت تائین، چیت تی، چیت تائین، تیت تی، تیت تائین وغیرہ.

نندی بولی جو صرف ۲ نحو

وقت ڏيکاريندڙ ظرف: جانڪي، جانڪيتان، تانڪي، تانڪيتان،
جڏهانڪر، جڏهانڪون، جڏهونڪو،
تڏهانڪر، تڏهانڪون، تڏهونڪو،
ڪڏهانڪر، ڪڏهانڪون، ڪڏهونڪو،
راتاڪر، راتاڪون، ڪالهاڪر،
ڪالهاڪون وغيره.

۲. اسم مفعول يا اسم حاله پڻ ڪڏهن ظرف ٿي ڪم
ايندو آهي، مثلاً:

۱. مان ويٺي ورهيه گذاري ڇڏيا.

۳. هو ڏڪندو غار ۾ گهڙيو.

مٿين مثالن ۾ 'ويٺي' اسم مفعول ۽ 'ڏڪندو' اسم حاله
جا لفظ آهن، جي هتي ظرف جي صورت ۾ ڪم آيا آهن،
ڇاڪاڻ ته انهن ٻنهي لفظن مان حالت جي معنيٰ ٿي نڪري.

۸. سنڌيءَ ۾ ڪيترا مرڪب لفظ، ظرف ٿي ڪم
ايندا آهن، جن جو تفصيل هيٺ ڏجي ٿو.

الف. ٻن ساڳين يا همجنس اسمن جا مرڪب لفظ، مثلاً:
اوڙي پاڙي، اوڀر سوير، ڀيري ڀيري، پل پل، دم دم،
ڏينهن ڏينهن، رات ڏينهن، روز روز، سال سال، سائون
سياري، مهيني ماسي، هنڌ هنڌ وغيره.

ب. اسم ۽ اسم مفعول جا مرڪب لفظ، مثلاً:
بيٺي پير، تتي تاءِ، پرهم ڦٽيءَ، چنڊ آپري، ڏينهن ڏٺي،
سج لٿي، لوڪ سٽي وغيره.

ت. اسم ۽ اسم حاله جا مرڪب لفظ، مثلاً:
بُڪ مرندي، تارا ٽڪيندي، ڳالهون ڪندي، مينهن
وسندي، وات ويندي وغيره.

ث. اسم ۽ صفت جا مرکب لفظ، مثلاً:

اٺن پهر، اوڏيءَ مهل، اونڌي منهن، ايتري قدر،
ٻئي پيري، پوئين پير، چوڌار، ذري گهٽ، گهڻي ڀاڱي،
هڪدم وغيره.

ج. اسم ۽ حرف جر جا مرکب لفظ، مثلاً:

انڪل سان، تهرمي بنا، تڪڙو، ٿڌي تي، رات جو،
سانجهيءَ تائين، سڪ منجهان، شرم کان، عمر پير،
گهرج آهر وغيره.

ح. اسم ۽ فعل معطوفيءَ جا مرکب لفظ، مثلاً:

اڪيون پئي، پاڪر پري، پنڌ ڪري، پير ڪوڙي،
دل جهلي، ڌيان ڌري، زور ڏيئي، سندرو ٻڌي، لاڳاپا
لاهي، منهن ويڙهي، وجهه وٺي، هٿ جوڙي وغيره.

خ. اسم مفعول جي ٻن صيغن جا مرکب لفظ، مثلاً:

آئي ويئي، آڌي ڪٽي، ٽڪو ٽو، ڏني ورتي، رڌي
پڪي، کڏي پيئي، هڪيو تڪيو وغيره.

د. اسم حاليم جي ٻن صيغن جا مرکب لفظ، مثلاً:

ايندي ويندي، رهندو ڪندو، ڪلندي ڪائيندي،
گهاٽائيندي ٻولائيندي، گهمندي ڦرندي وغيره.

ذ. ٻن صفتن جا مرکب لفظ، مثلاً:

آبتو سٺو، اجايو سجايو، اولو سولو، اوڻو اڏو،
تڪڙو تڪڙو، ٿورو گهڻو، جيڙو تهڙو، چڱو ڀلو،
ڌار ڌار، هر هر وغيره.

ر. فعل معطوفيءَ جي ٻن صيغن جا مرکب لفظ، مثلاً:

جهلي جهلي، ڄاڻي ڄجهي، ساري سنڀالي، سوچي سمجهي،
ليکي ليکي وغيره.

ز. ٻن ظرفن جا مرڪب لفظ، مثلاً:

اڄ سپان، اڄ ڪلهه، اڳي پوءِ، اوري پري، ايڪڙ بيڪڙ،
جاڏي ڪاڏي، جڏهن تڏهن، جيئن تيئن، ساجهر سوپرو،
ڪڏهن قضاني، هنڌين ماڳين، هيٺ مٿي، هيڏي
هوڏي وغيره.

س. ظرفي اڳياڙين وارا موڪتب لفظ، مثلاً:

آڪارت، آڙو، آجوهڙو، سڙو، سڻند وغيره.

ه. ظرفي پڇاڙين وارا مرڪب لفظ، مثلاً:

اڳيرو، پوئيرو، ٿاڻينڪو، دٿائين، هٿيڪو، هيٺيرو وغيره.

ص. ظرف جون ٻيون به ڪي مرڪب صورتون آهن، جي

استعمال ٿينديون آهن، مثلاً:

اٿلندو، انڌ پٿڻ، هاسيڪار، هٿون هٿ، هروپرو وغيره.

۹. سنڌيءَ ۾ فارسي ۽ عربيءَ جا ظرفي لفظ ۽ ترڪيبون

عام استعمال ٿين ٿيون، جن جا مثال هيٺ ڏجن ٿا:

فارسي لفظ ۽ ترڪيبون:

آهسته، بس، جلد، شايد، مفت، هرگز، هميشه، بار بار،

برابر، بيشڪ، درحقيقت، دمبدم، سراسر، صبح شام، ناحق،

هردم، هر روز، هر سال، هر وقت، يڪدم وغيره.

عربي لفظ ۽ ترڪيبون:

اڪثر، بعيد، تمام، حاضر، ضرور، ظاهر، غائب، فقط،

قريب، محال، مسلسل، مقابل، ممڪن، واجب، بلڪل،

عنقريب، في الحال، في الحقيقت، اتفاقاً، دائماً، غالباً، فوراً،

لازمًا، مثلاً، يقيناً وغيره.

ظرف جا قسم:

۱. ظرف مكان

۲. ظرف زمان

۳. ظرف تمميز

۴. ظرف مقدار

۵. ظرف اقراري

۶. ظرف انڪاري

۱. **ظرف هڪان** - اهو ظرف، جنهن مان ڪنهن جاءِ، هنڌ يا طرف جي معنيٰ نڪري، تنهن کي ظرف مڪان چئبو آهي. ظرف مڪان جو استعمال:

”جيڏاھن ڪريان پرڪ، ٿيڏاھن صاحب ساههون.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”جتي حبيب هئڻ، ناٿڪ ڀري نينهن جي،

تتي طبيبن، وڃا وڃي وسري.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”مائين ڪن مياڻ ۾، ٻه ٽي تراريون ٿيٽ،

ايءَ ٻيهر آهي اُت، جتي ناتو ٺاه ڪو.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”چوڌاري چڙا ٿا ٻُرن ٻيلاڻن جا.“

(شاهه: سهڻي)

”هيٺان گهيڙي ٿيٺان گهيڙ، ڪهر ٻچن ڪوڙيون.“

(شاهه: سهڻي)

”جيت ٻڪو پرزائئي، ٿيٽ ڪچو ڪندو ڪيئن؟“

(شاهه: سهڻي)

”جو اڪئون اوڏو آه، سو پرين ڀرائهون مَ چئو.“

(شاهه: مسڻي)

”آءُ اوراهون سپرين، وڃ مَ اڳاهون.“
(شاهه: سسئي)

”چڏينديس ڀنڀور، هٿون هيٺِ نه وندري.“
(شاهه: حسيني)

”هٿ هٿ ٿي هڻڪار، ڀينر شهر ڀنڀور م.“
(سچل: ڪوهياري)

”شال نه رهن ڏور، هٿن اباڻا اوڏڙا،
ميان تن لٽي مور، مون هيٺِ جالڻ نه ٿي.“
(سچل: ڪنڀات)

”قسمت قيد ڪٿي ڪيو، ڪٿان جي ڄاڻي.“
(سچل: ڪنڀات)

”اوڏهن اڏاريام، ڪل لهن لٽي ڪانگڙا.“
(سچل: ڪنڀات)

”ڪاڻي آءُ هياس، ڪاڻي آيس سومرا،
هتان هلي هت، پورن منجهم پياس.“
(سچل: ڪنڀات)

”ڏاها ٿي نه ڏور، ويهه مون کي ٿي ويجهڙو.“
(سچل: مالڪوس)

هن جو نالو ملڪان ملڪ مشهور ٿي ويو.

*

سياري ۾ برسات جاءِ بچاءِ پوندي آهي.

*

اخبارن ۾ هيٺان هيٺان خبرون ڪڍ ڪري لکندا آهن.

*

هرڻ هيٺي هوڏي گهڻو ئي پڳو، پر پاڻي ڪٿي به
نظر نه آيس.

۲. ظرف زمان: اهو ظرف جنهن مان ڪنهن وقت يا زماني جي سڌ ٻوي، تنهن کي ظرف زمان چئبو آهي.

ظرف زمان جو استعمال:

”تن ۾ تـنـد تنوار، سدا سـپـيرين جي.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”هـنـا اڳـهـين گڏ، پـر پڌڻ ۾ پـم ٿـا.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”سوري آهه سينگار، اصل عاشقن جو.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”پـهـرين ڪـاـتي پاء، پـچـج پوءِ پـريـتـو.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”هڏ نه وڻي هاڻ، مون ويجهن جو وصال.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”سوريءَ چاڙهيو سهرين، ڏنپ ڏهاڙي ڏين.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”تڏهن ڦڪيون فرق ڪن، جڏهن امر ڪريو ان کي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڏهـانـپـوءِ ٿيو، مرڻ مـتـارن جو.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”چنڊ لڳيئي منڊ، سلجھيئي سيخ ٿين.“

(شاهه: ڪنڀات)

”اڄ نه اڳينءَ ڍار، ڪرھو جيئن ڪالھ هو.“

(شاهه: ڪنڀات)

”سامونڊين سعيو سدائين سفر جو.“

(شاهه: سامونڊي)

”هي جي آيا هيو، سي مون اڳا نه ڏٺا ڪڏهين.“

(شاهه: ڏي سي)

”سائين سوڀر، آئي اٿ ڇوڪائي،

اٿيس آءُ اوڀر، ڪري سچ سدا جي ويا.“

(شاهه: ڏي سي)

”جتن سان ڄاڻڪون، سرتيون مون سڱ ٿيو،

ڪري ڪوهيارو ويو، تن چني ٿاڻڪون،

آءُ پڻ ٿڌ هاڻڪون، آڌ ڏڪوئي آهيان.“

(شاهه: ڏي سي)

”اڳي اٿن هي اس، جيئن پنهنجي ڌوتم ڪڇڙا،

هاڻي اٿن ٿياس، جيئن جت نه نيم پائين.“

(شاهه: حسيني)

جڏهاڻڪر ٿيام، سانڃاهم سڀيرين سين

ٿڌهاڻڪر تر جيترو، وير نه وساريام.“

(شاهه: پروو)

”جانب جدائيءَ جا ڀلڀل پون پور.“

(شاهه: مومل راڻو)

”ٿاڻڪي ساڻن اور، جان آهيان اوطاقن ۾.“

(شاهه: رامڪلي)

”اڪيون عاي الصباح، دوست ديڪڻ آيون.“

(شاهه: آسا)

”اڄ سڀيان ايندا، ڪندا ور ويڇاريءَ جي.“

(سچل: ڪوهياري)

”اول آندي آئي، پويان هئي برسات.“

(سچل: سارنگ)

”هر هر ويٺو هير جي، رانجهو ڏسي راءِ.“

(سچل: ڪاريهر)

”ڪهر ڪئي پوءِ گهوٽ، پليءَ پاڻ پوتار کان.“

(سچل: سورٺ)

”جڏهن ٿيا ابر، تڏهن روجهن گهاٽ مٿي ڪيا.“

(سچل: پهاري)

”من ۾ اٿم ماروئڙن جا نت ڏت سور نوان.“

(سچل: ڪنڀات)

”ايڏاهين ايندياس، ههل موڇاريءَ مارڻا،

لوئي اما لوءِ جي، ڇين نه ڇڏيندياس،

تهيارون توڙي ٿئي، مور نه مٽيندياس،

آخر اچي ڏوٽن ڪبي ڏوراپا ڏيندياس.“

(سچل: ڪنڀات)

”الهي ڀهر انهن جي، وات اٿم وائي.“

(سچل: ڪنڀات)

”طلب تني جي تات، راڻيان ڏيندهان روح ڪي.“

(سچل: جوڳ)

۳. ظرف تميز: اهو لفظ، جو ڪنهن فعل يا امر واقع

ٿيڻ جو طور طريقو بيان ڪري، تنهن کي ظرف تميز چئبو آهي.

اهي لفظ، جي عام طرح ظرف تميز ٿي استعمال ٿين ٿا،

تن جا مثال هيٺ ڏجن ٿا:

۹۰ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

الف. شڪ يا گمان ظاهر ڪندڙ لفظ، مثلاً: اڪثر، جيڪس، شايد، غائباً، گهڻو ڪري وغيره.

ب. يقين ظاهر ڪندڙ لفظ، مثلاً: برابر، بيشڪ، بيگمان، بلاشڪ، تحقيق، پڪ، جائي، خاطريءَ سان، مائٽان، سچ، صحيح، قطعاً، لاشڪ، يقيناً وغيره.

ت. تخصيص يا استثنى جا لفظ، مثلاً: البت، باقي، بس، خالي، رڳو، صرف، فقط، محض، نجو، نلو وغيره.

ث. اختصار يا قلت جا لفظ، مثلاً: آخرڪار، الغرض، القصه، بالآخر، پڇاڙيءَ، حاصل ڪلام، في الجمله، قصه ڪوتاهه، نيٺ وغيره.

ج. تاڪيد جا لفظ، مثلاً: آوَس، بهرحال، بهر صورت، ضرور، ڪيئن به، هر ڀيرو وغيره.

ح. تائيد جا لفظ، مثلاً: اٿلندو، پاڻان، پائمرادو، پاڻون واڻي، پاڻين، پاڻيهي، ڄاڻي واڻي، رهندو، سعيو ڪري، ماڳهين، مورڳو، هٿان، هٿانهون، هٿانهين، هٿانين، هٿون، هٿنون، هڪاري، هڪارهين وغيره.

خ. امڪان ظاهر ڪندڙ لفظ، مثلاً: اٿي، عبث، غير ممڪن، محال، مس، مسين، مشڪل، ممڪن، ناممڪن، ورلي وغيره.

د. حادثي جا لفظ، مثلاً: اتفاقاً، اتفاق سان، امالڪ، اوچتو، ناگهان وغيره.

ذ. تمثيل جا لفظ، مثلاً: بعينه، تيئن، جيئن، ڄڻ ته، چٽڪ، مثلاً، مثال طور، هوبهو، يعني وغيره.

ر. جملي ۾ اسم مفعول يا اسم حاله گهڻو ڪري ظرف تميز جي ڪم ايندو آهي.

عام محاورو وارا ظرف تميز جا ٻيا لفظ:
 اڃا به، اڪيلو، اهڙي طرح، تهڙي طرح، پٿرو، پٿري پٽ،
 ٿڌو، چپ چاپ، چوري چپي، جهڙي طرح، ڏک سک،
 روبرو، زبردستي، زور سان، زوريءَ، ظاهر ظهور، غلط،
 کڏ، گجهي طرح، ڪنهن پر، ڪنهن طرح، ڪنهن نموني
 وغيره.

ظرف تميز جو استعمال:

”پاڏان ڏوھ چڙھن، جيئن ورق ورائن وٽرا.“

(شاهه: يمن ڪيائڻ)

”ايهين اٺ اڏاءِ، جيئن هوندي رات هت مڙان.“

(شاهه: ڪنڀات)

”لڳ لڳ لطيف چئي، هوزين هل مَ اَڪَ.“

(شاهه: ڪنڀات)

”ڪپر ٿو ڪُن ڪري جيئن مائيءَ منجهه مهي.“

(شاهه: سريراڳ)

”هڻههين هوند مئي، پر ٻڏي جا پڻا ٿيا.“

(شاهه: سهڻي)

”ڪمڙن کيٽا ڇڏيا جي مڙيون ٿي هَسَ.“

(شاهه: سارنگ)

”مينهون پاڻمرادون ٿڌا چرن ٿر.“

(شاهه: سارنگ)

”ويني ور نه پون، سستي مان نه سپرين.“

(شاهه: سسئي)

”هلندي هوت پنهنوءَ ڏي ڪٺجن ڪي ڪوٺيون.“

(شاهه: معذوري)

”جڏن جڏن تهبي ڏينهن، تڏن تڏن تائي پنڌ ۾.“

(شاهه: حسيني)

”هاري هيڪاندي، ڪنهن ۾ ٿيندين هوت سين.“

(شاهه: حسيني)

”سپيريان جي ڳالهڙي، رڳو رنجائو.“

(شاهه: حسيني)

”ڪوهم لڄائين پاڻ، ناحق وينو نينهم ۾.“

(سچل: راڻو)

”پٽ پٽيهر بافتا، ٺٻٽ ڪيم ناس.“

(سچل: ڪاريهر)

”بيجل تندون ٿيڪ مان، ٿهدل ڪيون تيار.“

(سچل: سورڻ)

”شايد پري پهوار ويا، جو سڌ نم لڌائون.“

(سچل: ڪنڀات)

”جيڪس سنگهارن، اهو ڏيم وٺي ويو.“

(سچل: ڪنڀات)

”چاهون چڏيائون، نه ڇاڏان ملڪ ملير جو.“

(سچل: ڪنڀات)

”اڻي ويني گهمندي، تن تي جي تار.“

(سچل: ڪنڀات)

”محبن ڏهون ه-سين، اڄ پڻ ڪانگل آيو.“

(سچل: مالڪوس)

۴. ظوف مقدار - اهو لفظ، جنهن مان وسعت، قدر يا انداز جي خبر پوي، تنهن کي ظرف مقدار چئبو آهي.
ظرف مقدار جا مثال:

اڀر، اڀار، اڪڇار، باقي، بلڪل، بيحد، بيشمار، تير، تير جيترو، تمام، جهجهو، جهڪو، دل، ذرو، ڳڻل، ڳچ، مارو، سڀ، سڀوئي، سڀيئي، سمورو، سوايو، ڪجهه، مڙيوئي، مائو، نسورو، وڌيڪ، هم، هيٿرو، هيڏو، هڪندو، آڻي باقي، ڇڏو پاڏو، ذرو ٻڙو، سڄو سارو، عام جام وغيره.
ظرف مقدار جو استعمال

”ڏور“ تفاوت نه ڪري، تنهن کي ڪو طبيب.“
(شاهه: ڪيان)

”ڪڏهن اڀرين سلهڙو، ڪڏهن اڀرين ڳچ.“
(شاهه: ڪنڀات)

”سامڙ ڌاران سهڻي، نسوري ناپاڪ.“
(شاهه: سهڻي)

”هت بت رهيو باقي، تون ساهه وٺي وئين سپرين.“
(شاهه: بروو سنڌي)

”موران هاڻو نه ٿئي، تازي جو توڙان،
هاڻي جي هيٺو وهي، ته به ڪيئي ملهه گهوڙان.“
(شاهه: سينهن ڪيڏارو)

”پورب سنڌي پار جا ڪڪر ڪارو ٺڀار،
ترايون تجل جون، ٿيون تارون ڌار.“
(سچل: سارنگ)

”منڊائتي منڊل ڪيا، جر آلا حال.“
(سچل: سارنگ)

”لاهڻج لڳ خدا جي، ڏرو ڀرڙو زنگ.“
(سچل: راڻو)

”سچل ساميڙن تي، محبت وسي موڪ.“
(سچل: جوڳ)

”هنئين سان هنبڻائجو، سرتيون سڀوئي.“
(سچل: مالڪوس)

ه. ظرف اقرارِي - اهو ظرف، جنهن مان اثبات، اجابت يا اقرار (هائو) جي معنيٰ نڪري، تنهن کي ظرف اقرارِي يا ظرف ايجاب چئبو آهي.
ظرف اقرارِي يا ايجاب جا مثال:

بجا، برابر، ڀلا، ڀلي، ڀلي ڪري، ٺيڪ، ٺهيو، ڄاڻي،
جيءُ، چڱو، چوڻ، درست، صحيح، سٺو، واقعي، ها، هان،
هائو وغيره.

ظرف اقرارِيءَ جو استعمال:

”ڀلي ڪري ٿيوم، هيءُ سڱت ٻاروچن سين.“
(شاه: حسيني)

”بيهودن ڀلا، ڪڙو قدر قرب جو.“
(سچل: ڀروي)

”ڏونگر ڏوري هٿ، مران، ماهم ميرون ڪائين،
آندا گونڊا اوجهر پون، پتل ڳجهون ڳڙ ڪائين.“
(سچل: ڪوهياري)

”راڻا رنج نه ڪر، معافي مومل ڏي ڪڍي.“
(سچل: راڻو)

”تن مان کيڪيءَ جي اچي، ٻوڙ بدبوءِ.“
(سچل: ڪلياڻ)

ڇڻو، جيئن چوندين تيئن ڪندس.

*

هاڻو، اها حقيقت آهي.

*

ٺهيو، مان توکي معاف ٿو ڪريان.

*

اسان غريبن ۽ يتيمن جي مدد چوڻ ڪريون، آخر
هنن جو اسان تي حق آهي.

۶. ظرف اذڪاري. اهو ظرف، جنهن مان نفسي يا
انڪار جي معنيٰ نڪري، تنهن کي ظرف انڪاري چئبو آهي.
عام طرح هيٺيان لفظ ظرف انڪاري طور ڪم ايندا آهن:

ڪانه، ڪونه، ڪونڪو، ڪين، ڪينڪي، م،
نم، نه، نا، نڪو، نڪي وغيره.

ڪي لفظ هوندا آهن، جن ۾ انڪار جي معنيٰ سمجهيل
هوندي آهي ۽ ظاهري طرح ڪو شڪ يا گمان ڏيکاريل نه
هوندو آهي، تن کي به ظرف انڪاري چئبو آهي، مثلاً:
الاجي، خيرڪو، ڪهڙي خبر، مڃاڻ، نه ڄاڻان،
نه معلوم وغيره.

ڪي لفظ تنهنهه طور ڪم آڻبا آهن، تن کي به ظرف
انڪاري چئبو آهي، مثلاً:
جيم، خبردار، ڏس، مڃڻ، متان، هلا وغيره.

ظرف انڪاريءَ جو استعمال:

”ڪانه گهرجي مون، حياتي هوتن ري.“
(شاهه: هن ڪلياڻ)

”نڪو ساهڙ سڏ، نڪا سڄي سهڻي.“
(شاهه: سهڻي)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”مئي ٻول سندن، ڄم سَمِهين سسئي.“

(شاهه: سسئي)

”هيءَ ننڍو ٺوڙ ڇاڏان، ڪڏهن هٽند ڪن.“

(شاهه: سريراڳ)

”نڪي ڪٿين، ٺوڙ ڪٿائين. ٺوڙ ڪڍن ڪوريءَ ڪاڻ.“

(شاهه: ڪاپانتي)

”ڪا ڪشالا ڪيترا، ڪڏهن ڪيڻ ڪيام.“

(سچل: ڪوهياري)

”ووءِ ووءِ تا مَ وسار، مٿان مئي ماڻ ڪرين.“

(سچل: ڪوهياري)

”مومل مهڻي هاب، راڻا ڪر ٺوڙ راءِ تون.“

(سچل: راڻو)

”مومل ٺاهه ميار، سوڍي سڱ چني ڇڏيو.“

(سچل: راڻو)

الاجي، مون کي ڪهڙي خبر؟

*

خبردار، وري اهڙو ڪم ٺوڙ ڪجانءِ.

*

ڏس، اهڙو ظلم مٿان ڪرين.

*

مون سمجهو ته ڪجهه ڪونهي، هڃاڻ ته ڪو نانگ

ڇهر ۾ لڪو ويٺو هو.

۱۶ - حرف

حرف انهيءَ لفظ کي چئجي ٿو، جو جملي ۾ اسم يا ضمير جو لاڳاپو ٻين لفظن سان ڏيکاري، ٻن لفظن، جملي جي ٻن ڀاڱن يا ٻن جملن کي ڳنڍي يا ڌار ڪري، اسم ۽ ضمير جي اضافت بيان ڪري يا جنهن مان سڏ، آواز، آرزو، ارمان، عجب، تعريف يا توهين جي معنيٰ نڪري.

هتي لفظ کي حرف سڏيو ويو آهي، حالانڪ حرف خود لفظ جو هڪ جزو هوندو آهي، پر ڇاڪاڻ ته لفظ هتي هڪ خاص صورت ۾ استعمال ٿئي ٿو، تنهنڪري ان کي حرف سڏجي ٿو. حرف اڪيلي سر ڪا معنيٰ نٿو رکي، پر جملي ۾ ان جو هجڻ اهڙو ضروري آهي، جو جيڪڏهن ان کي ڪڍي ڇڏجي ته جملو بي زيب، بلڪم ڪن حالتن ۾ بي معنيٰ ٿي پوندو.

حرف جا مختلف قسم هي آهن :

۱. حرف جر
۲. حرف جملو يا حرف عطف :
- الف - حرف عطف
  - ب - حرف عطف بياني
  - ت - حرف عطف استدراڪي
  - ث - حرف عطف سببي
  - ج - حرف عطف شرطي
۳. حرف اضافت
۴. حرف ندا
۵. حرف تمنا يا دعا

۰۶ حرف تعجب

۰۷ حرف تاسف

۰۸ حرف تحسين

۰۹ حرف نفرين

۱۰ حرف حمزہ - اهو لفظ، جو اسم يا ضمير جي پٺيان اچي ۽ ان جو لاڳاپو ٻين لفظن سان ڏيکاري، تنهن کي حرف جر چئبو آهي. حرف جر جون صورتون ۱۱

۱- سنڌيءَ ۾ اصل يا بنيادي حرف جر جا مثال ۽

آهر	تون	ري	ڪر	ڳن	لاڪر
پتر	جان	ريءَ	ڪن	ڳنان	لاڪون
پتر	جيئن	سارو	ڪنان	ڳنين	منجهم
تائين	جيئن	سان	ڪنهن	ڪي	منجهان
توئين	دوران	ساڻ	ڪنون	ڪان	منجهاران
تي	ڏانهن	سوڌو	ڳن	ڪون	۾
تان	ڏنهن	سڀني	ڳري	ڪانسواءِ	مان
	ڏنهنون	سڀنيءَ		مون	
	ڏي			وت	
				وٽان	

ب- ڪن حالتن ۾ ظرف خود حرف جر ٿي ڪم ايندو آهي. مثلاً: ماڻهن اڳيان، جبل پٺيان، پيرن هيٺان، چت مٿان وغيره. 'اڳيان'، 'پٺيان'، 'هيٺان' ۽ 'مٿان' اصل ظرف آهن، پر هتي حرف جر جي صورت ۾ بيٺا آهن.

انهن ظرفن جا مثال، جي اڪيلي سر يا 'جي' لفظ سان شامل ٿي حرف جر جي صورت وٺندا آهن ۽

ايترو	ٻاهرون	پڇاڻان	مٿون
آڏو	پتر	جان	وانگر
اوڏو	ٻار	جڙو	وانگي

وانگيان	جئن	پاران	اڳي
وچ	جئين	پارون	اڳيان
وچان	ڌاران	پاسي	اڳيون
وچئون	سامهون	پٽاندر	اندر
وگهي	سامهان	پئيءَ	اندران
ويجهو	سانگي	پئين	اندرن
هيٺ	سِرَ	پنيون	اوري
هيٺان	گڏ	پويان	اوريان
هيٺون	لڳ	پوئين	اوريون
هٿ	مٿ	پونتان	بدران
هٿان	مٿي	پوئتون	ٻاهر
هٿون	مٿان	پر پٽ	ٻاهران

حرف جر جي صورت ۾ ظرف جو استعمال :

”پڳهه پاسي گهار، آيل سامونڊين جي.“

(شاهه : سامونڊي)

”ڏکڻ ڀٽيان سڪ، سگها ٿيندڙ سسئي.“

(شاهه : سسئي)

”ڪيچان اوري ڪٿين، وڻ نم ويساهين.“

(شاهه : حسيني)

”ادب وچان انسڻ، ڳالهه نه ڪيتر ڪاء.“

(شاهه : حسيني)

”هي سر ساڻهه سامهون، منهنجو نچ ميان.“

(شاهه : مارئي)

”سون برابر سڳڙا، ماروءَ سنڌا مون.“

(شاهه : مارئي)

”آڏو عجيبن هي، ڪجان ۽ سڀ خبر.“

(شاهه ۽ پورب)

”وڃي ڪاهه ولايت ۾ ۽ اڳيان عجيبن.“

(شاهه ۽ پورب)

”سارنگ ساري رات، رڻن مٿي ريج ڪيا.“

(سچل ۽ سارنگ)

”اڄ پڻ انهن جي ٿيا، پيرن هيٺ پانگ.“

(سچل ۽ ڪلياڻ)

”اڃا ڪالھو ڪال، هيس مارن گڏ ملير ۾.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

”عطر ڪٿوري اوتيان، پيا مائڪ تو مٽاءِ.“

(سچل ۽ مالڪوس)

ت۔ ڪي اضافت جا لفظ پڻ حرف جر جو ڪم ڏيندا

آهن، مثلاً:

”وسي ساري رات، صبح جو ساهه ڪڍي.“

(شاهه ۽ سارنگ)

هو سچ سڌو گهر موٽي آيو.

پهرئين مثال ۾ ’جو‘ لفظ جي معنيٰ آهي ’جي وقت‘، جا اضافي ترڪيب آهي، پر هتي ’سان‘ جي معنيٰ ۽ حرف جر ٿي ڪم آيو آهي. اهڙيءَ طرح ’سڌو‘ حرف اضافت جو لفظ آهي، پر هت ان مان مراد آهي ’سنئون‘ يا ’سان‘ جو حرف جر جي صورت ۾ استعمال ٿيو آهي.

ث۔ حرف جر عام طرح جدا صورت ۾ استعمال ٿيندو

آهي، پر بعضي اسم يا ضمير سان گڏ ادغام جي صورت ۾ هوندو آهي. ادغام جي معنيٰ آهي سمايل. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

اسم سان ادغام : پاران، پارون يعني پار کان،
 پيرين يعني پيرن تي يا ،
 ڏندن يعني ڏندن ۾ ،
 ڳوٺان، ڳوٺون يعني ڳوٺ کان يا مان
 مڃين يعني مڃان ۾ .
 ضمير سان ادغام : کانئس يعني هن کان
 منجهس يعني ان يا هن منجهه
 وٽام يعني مون وٽان
 وٽن يعني هنن وٽ .

سمائل حرف جر جي لفظن جو استعمال :

”ساهان اوڏو سهرين، لوچي تان نه لهن.“

(شاهه : سسئي)

”مهر نه هئي هاڻهئين، هو سڀ هندوڪار.“

(شاهه : سسئي)

”ڪيچان آيو قاتلو، پليرو پائڻيان.“

(شاهه : ديسي)

”مون ڪيئي ڪيا سڏ، پڏپوران ٻهر ٿي.“

(شاهه : حسيني)

”ٻرو پسان پئٽ ڪري، هلي آيو هيءُ.“

(شاهه : سورٺ)

”هريا هٿ ٿيام، ٺيڻڻون نير وٺي.“

(شاهه : رب)

”مون وٽ آيو ڪونه ڪو، پاڻو ٺٽون ڀري پير.“

(شاهه : مارئي)

”مينڍا ڌوئي نه مارئي مڃين هاڻان ڌار.“

(شاهه : مارئي)

”آءُ ڪيئن سوڙڻين سمهان، مون ور گهاري ولهه.“

(شاهه: مارئي)

”رڻئون روجهون آيون، ساريو پنهنجو ديس.“

(سچل: پهاري)

”وڃائي وجود ڪي، پاڻان پاسي ٿي.“

(شاهه: رامڪلي)

”وڻن ويئي آهيان، ڏسيو ڪين ڏسان.“

(شاهه: رامڪلي)

”هنجهم رڙوئي هنجهم، ميرو ملهجن ناهه ڪو.“

(شاهه: ڪاراپل)

”منهن نم لاهه مٿان، آءُ اوهان جي آهيان.“

(سچل: ڪوهياري)

”ڇپ ڇپاتي سرتيون، وڏون هوت وڃام.“

(سچل: ڪوهياري)

عام حرف جر جي لفظن جو استعمال:

”ڇوڙا پيڙا چيڪ ۾، لٽڙ ۾ لڙهيس وار.“

(شاهه: سهڻي)

”ساهڙ ڪاڻ سڙي، لٽڪان لهرين وڃڻ.“

(شاهه: سهڻي)

”پاڻ م ڪڇ پاڻ سين، ريءَ وسيلي وڃ.“

(شاهه: سهڻي)

”مرج وقت مٿار، مٿان موٽن سهڻي.“

(شاهه: سهڻي)

”الست ارواحن ڪي، جڏهن چيائين.“

هو من ڪاڍو ميهار ڏي، سهڻيءَ سدائين.“

(شاهه: سهڻي)

”قضا جا ڪريم جي، تنهن کان ڪنڌ ڪڍيو ڪيئن؟“

(شاهه: سهڻي)

”هي هڏو ۽ چر، گهوريو محب مهار ٿان.“

(شاهه: سهڻي)

”گهڙن واريون تڙن ٿي، گهڙن گهڻيئي،

سيڪا چڻي آڏو سهڻي، لڳي ڀريان پيئي.“

(شاهه: سهڻي)

”پنهون ائي پَس، سر ڀر هلي سسئي.“

(شاهه: سسئي)

”زاريءَ ٿاران زور، هلي ڪونه حبيب سمين.“

(شاهه: ديسي)

”پرتوو پنهنوءَ جو، جهڙو جڻن جهالا ڏني.“

(شاهه: ڪوهياري)

”لڏيسون لطيف چڻي، ڪمان ڌاتر ذات.“

(شاهه: مومل راڻو)

”سوڍا تو ڳو ساهه، نه ته راڻا ڪهڻا راج ۾.“

(شاهه: مومل راڻو)

”روزا رند رڪن، عيد نه اوڏا ڪاڀڙي.“

(شاهه: رامڪلي)

”ابو ڏاڏو گهور، پاڻ سوڌو پرين ٿان.“

(شاهه: ليلان چنيسر)

”متان روئين رت، صبح وچ مرتئين.“

(شاهه: ڪاپانتي)

”ٻاجهون راهه عشافي سڄا، ٻيا سڀ ڪوڙ ڪرانا.“

(سڄل: ڪجري)

”عاشق هت اوهان ٻڌان، آهي ملهجه حشر.“
(سچل: ڀيرو)

”رعي ملهجهان راز، مڙيوئسي معلوم ٿيو.“
(سچل: ڀيرو)

”پرينءَ ڏانهن نيو، تنهن ڪو خط خبر جو.“
(سچل: ڀيرو)

”جسين ڏانهن هين، اديون لڪجي آيو.“
(سچل: ڀيرو)

”منهنجو پيچ پنهنوءَ سان، ازل لاڳون آه.“
(سچل: ڪوهياري)

”سڀني اندر سل، سڀني وٽ سڀرين.“
(سچل: ڪوهياري)

”ڪريان ڪوهه پنهور ۾، ور ٻڌان ويهي.“
(سچل: ڪوهياري)

”کولن گڏ گذران، ڪاڪيون ڪندس ڪيچ ۾.“
(سچل: ڪوهياري)

”مادر ٿاڻين موت، اهو اٿم آسرو.“
(سچل: ڪوهياري)

”روم ملهجهارون راه، ڪاڪيون ڏئم ڪيچ جي.“
(سچل: ڪوهياري)

”وڙڻ وٽ پيام، قسمت سانگي ڪيچ جا.“
(سچل: ڪوهياري)

”جهاڳيون وتن جهاڳ، مڃئون ڪارڻ قوت جي.“
(سچل: ڪليان)

”لاهج لوئيزن تان الله لڳم اولڪ.“

(سچل: ڪنڀات)

”ايندا مارو مون ڪڙين، ويندم شال وٺي.“

(سچل: ڪنڀات)

”سچا سچ سواءِ، سودو ڪن نم ڪو ٻيو.“

(سچل: جوڳ)

”مڪر سان ملڪ ڪي، لٽيرا لٽين،

ڪريو ٻيا ڪرين، اٽڪلون الله سان.“

(سچل: متفرق)

”جيڪي ڏسين ڏيه ۾، سو اٿي همنجه انسان.“

(سچل: متفرق)

ڪراڙن ماڻهن جي طبيعت ٻارن وانگيان هوندي آهي.

*

ماڻهو ڪاڏي پيتي ڪانسواءِ رهي نٿو سگهي.

*

ننڍڀڻ لاکر منهنجي دل ۾ اها آرزو رهي آهي.

*

سياڻو ماڻهو سوڙ آهر پير ڊگهيندو آهي.

*

پنهنجي طاقت سارو ڪم ڪجي.

*

گهر اچي ڏٺم، ته پتي ڪڙن سميت گم هئي.

*

سانوڻ جو درياھ ڪٽن ڪر وهندو آهي.

*

هيءَ چاڙهي جبل وانگر اتاهين پئي لڳي.

*

جنگ کاڌپوءِ ڪيترا ماڻهو وبا وڳهي مري ويندا آهن.

ج- حرف جر جي انهن لفظن جا مثال، جي ڌارين ٻولين مان ورتل آهن:

عربيءَ مان ورتل لفظ:

بر، بابت، باعث، بعد، بغير، تحت، خاطر، دوران، سبب، سواءِ، طرح، طور، عوض، قبل، متعلق، مثل، مطابق، مقابل، موجب، واسطي وغيره.

فارسيءَ مان ورتل لفظ:

بجاءِ، بجز، برابر، برائي، برعڪس، روبرو وغيره.

پنجابيءَ مان ورتل لفظ:

ٻاجهون، لاءِ، لٽي وغيره.

هندي ۽ سنسڪرت مان ورتل لفظ:

بن، بنا، ڪري وغيره.

ڌارين لفظن جو استعمال:

”بالفِري پرينءَ، سڀ اونداهي ڀانڀيان.“
(شاهه: ڪنڀات)

”آءُ مڙهون مڱڻا، مقابل ميدان.“
(شاهه: سورڻ)

”سوڍي بگر سرتين، هڏ نم ساهه سري.“
(شاهه: مومل راڻو)

”سون ٻراڻو سڳڙا، مارو سندا مون.“
(شاهه: مارئي)

”ڪريان ڪوھ ڀنڀور، هاريون ڇڏا هوت.“
(سچل: ڪوهياري)

نوٽ: ’بگر‘ لفظ عربيءَ جي ’بغير‘ لفظ جي بدليل صورت آهي.

ڪڪيءَ خاطر ڏهريون، دٻن منجهه ڏيون.“
(سچل: ڪلاڻ)

”انهن ٻاجهون مارئي ٿي ميان هت مري.“
(سچل: ڪنڀات)

”جوانگيون ٿي جيءَ، عمر آهه اُٻاڻڪو.“
(سچل: ڪنڀات)

ٻچڙي نتيجي بعد انسان پنهنجي ڪئي تي پڇتائيندو آهي.

*

بجليءَ جي دعات زندگيءَ ۾ آساني ٿي آهي.

*

الله وٽ اجورو نيڪ عملن جي عوض ئي ملندو.

*

دنيا ڪڏهن ختم ٿيندي؟ ان متعلق ڪنهن کي به
ڄاڻ ڪانهي.

*

ٻوڏ سبب ماڻهو بي گهر ٿي پوندا آهن.

*

انسان جي زندگي جر جي ڦوٽي ڊٺل آهي.

*

هر شهر واسيءَ تي لازم آهي، ته ملڪ جي قانون
موجب عمل ڪري.

*

مون جنگ ٻابت ڪتاب ۾ پڙهيو آهي.

*

انتقام ٻڄاءِ درگذر ڪرڻ نيڪيءَ جو ڪم آهي.

*

هر انسان کي هڪ ڏينهن خالق جي روپو پيش
ٿيو آهي.

*

مان هي تحفو پنهنجي دوست لاءِ آندو آهي.

*

بد پرهيزيءَ ڪري اڪثر بيماري ٿئي ٿي.

۲. حرف جملو يا حرف عطف - اهو حرف، جو ٻن
لفظن، جملي جي ٻن ڀاڱن يا ٻن جملن کي پاڻ ۾ ڳنڍي،
تنهن کي حرف جملو يا حرف عطف چئبو آهي.

معنيٰ جي لحاظ کان حرف عطف جا پنج قسم آهن:

۱. حرف عطف

۲. حرف عطف بياني

۳. حرف عطف استداراڪي

۴. حرف عطف سببي

۵. حرف عطف شرطي

۱. حرف عطف - هن لفظ جي تعريف مٿي بيان

ڪئي ويئي آهي.

هيٺيان لفظ حرف عطف جو حڪم ڏين ٿا:

۽ تئين، تئين

۽ پيش

۽ پيش

۽ نيز

۽ هم

۽ و

۽

۽

۽

۽

۽

۽

نوٽ: 'و' عربي ۽ فارسي ٻوليءَ جو حرف عطف آهي ۽ 'نيز' ۽
'هم' نج فارسي ٻوليءَ جا حرف عطف آهن، جي سنڌيءَ ۾
استعمال ٿيندا آهن.

حرف عطف جو استعمال:

”آءُ ۽ ڄڻ هٿن ۽ آئين ڀڻ وجهو چار.“

(شاهه: سهڻي)

”رٿن ۽ راڙو مون نمائيءَ جي نجهري.“

(شاهه: حسيني)

”آءُ آڪندي آهيان تڏهن آئون تڏهن ڏيهر.“

(شاهه: مازني)

”ننڍن ۽ نهاريان پڪڙا ۽ پهنوار.“

(سچل: ڪنڀات)

”تون ڀي ڄاين وارو، آءُ ۽ ڄڻ ڪنهن ڄاڻي.“

(سچل: ڪنڀات)

”نيڪ ۽ بد جيڪي ڪو چوي سو چوي.“

(سانگي)

امير توڙي فقير خدا جي نظر ۽ هڪجهڙا آهن.

مان هن کي مسئلي کان آگاهه ڪيو، فيڙ ڪم ڪرڻ

جي ترتيب ڀڻ ٻڌائي.

۲. حرف عطف ڊمائي - اهو حرف، جنهن جي اڳئين

جملي يا جملي جي ڀاڱي جي وضاحت سندس پوئين جملي يا

جملي جي ڀاڱي ۾ ڪيل هجي، تنهن کي حرف عطف بياني

چئبو آهي.

هيٺيان لفظ اڪثر حرف عطف بياني ٿي ڪم ايندا آهن:

تہ، تان، يعني وغيره.

نوٽ: ’تا‘ يا ’تان‘ واري صورت گهڻو ڪري شعر ۾ استعمال

ٿيندي آهي.

حرف عطف بيانيءَ جو استعمال:

”ڪنهن کي ائين چوان، ته مونکي ماريو سڄڻين.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”سگهن سڏ نه سور جي، ته گهايل ڪيئن گهارين.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”پڪين پاڻ پڇاڙيو، ته لڏيو هوت وڃن.“

(شاهه: ڪيڏارو)

”پيهي پروڙيوم، ڏا پنهنون پائڻي آهيان.“

(سچل: ڪوهياري)

خدا سان ڪنهن کي شريڪ نه ڪجي، يعني خدا کي هڪڙو ڪري پيڇي.

۳. حرف عطف استدراڪي - مرکب يا ملٽف

يعني مخلوط جملي جي پوئين ڀاڱي اڳيان ايندڙ حرف، جو پهرئين ڀاڱي جي معنيٰ کي موت ڪرائي يا ذهن نشين ڪرائي، تنهن تي حرف عطف استدراڪي چنبو آهي.

هيٺيان لفظ عام طرح حرف عطف استدراڪي طور ڪم ايندا آهن:

اڃا به	ته به	ليڪن
ان ڪري به	تو به	مگر
انهيءَ ڪري به	ته پوءِ	نه ته
ان دوندي به	نڏهن به	فات
انهيءَ هوندي به	تنهنڪري به	ورنه
ان جي باوجود	تنهن هوندي به	هٿان
باڪ	توڙي	هٿانئين
تم	پر	هٿنون
تان	ڪي	يا
تاهه	ڪي	

حرف عطف استدر اڪيءَ جو استعمال :

”ٿوڻي چڪن چاڪ، ٿم ٻم آھن نہ سلن عام ڪي.“

(شاهه: ڪيڻ)

”ڪٿن جي هارائين، ٿم هنڌ تنهنجو هيءُ.“

(شاهه: ڪيڻ)

”ڪيو وس وڃن، ٿان ڪيريءَ ري ڪين ٿئي.“

(شاهه: يمن ڪيڻ)

”مادر مون مَ چور، ٿات پٿر پوندي پرينءَ ري.“

(شاهه: سامونڊي)

”ٿوڻي لهين نہ پير، ٿم ڀڻ راحت رڻ ۾.“

(شاهه: سسئي)

”جيڪر ڪريان ريهم، ڀر چوندا منڌ چري ٿي.“

(شاهه: معذوري)

”ڪيچن جي ڪڙي ٿي، ٿوءِ تنهن جي تات.“

(شاهه: ڊيسي)

”ڀنڀر آءُ پلياس، ٿم ٿم سڪ سمهن چا لڳي.“

(شاهه: ڊيسي)

”جتنُ ڪج جتن جو، آيا ڪر ايندا.“

(شاهه: ڊيسي)

”ڪر جتن جڙون هنئي، ڪر ٻاڻهي نينهن لڳو.“

(شاهه: حسيني)

”ڪاغذ مڪئين ڪيترا، ڀر ريڌو نہ راڻو.“

(سچل: راڻو)

نوٽ: ’بلڪ‘، ’تاهم‘، ’ليڪن‘، ’ورنہ‘ ۽ ’۽‘ فارسي ٻوليءَ جا حرف عطف آهن، جي سنڌيءَ ۾ عام طرح ڪم ايندا آهن. ’تات‘ واري حرف عطف جي صورت شعر ۾ استعمال ٿيندي آهي.

”لٽا ليڙون ليڙ ٿيا، ٿي پوتِي پرائِي،
تم به راڻي جي راڻِي، سرتيون سڏن ساڻيهم ۾.“
(سچل : راڻو)

”توڙي اڏيون اوڙيون، تم به سمي ڄام سهايون.“
(سچل : ڪلياڻ)

”لنگهو لائق هو مگر، لک کيس لاچار.“
(سچل : سورڻ)

”حال اسان عيت ههڙا، ڪي هٿ پسي هئا هيئنءَ.“
(سچل : مالڪوس)

هنن گهڻوئي چيو آيو، بلڪ ڪجهه ڏيڻ به قبول
ڪيائون، پر هن نه مڃين.

*

هو بلڪل نٿو مڃي تاهم وري چئي ٿو ڏسانس.

*

تنهنجو ارادو هجي ته پوءِ ان ڳالهه ۾ هٿ وجهجي.

*

دل کي ڪيترائي دم دلاسا ڏيان ٿو، تڏهن هوندي به
سرجي ئي نٿي.

*

گهڻوئي سمجهايانس ٿو، ممڪن هو هڪ تي ئي
بيٺو آهي.

*

هن کي رحم اچي ويو، ورنه تهبارون ڪڍي ڇڏيس ها.

*

ٿورو مڃي ها، سو ته ٿيو، هٿائين وڙهن پيو اچي.

*

تون پاڻ ڪوشش ڪندين، يا مان ڪنهن کي جوان.

۴. حرف عطف سببي - اهو حرف جو جملي ۾ سبب يا وجه بيان ڪرڻ لاءِ استعمال ٿئي، تنهن کي حرف عطف سببي چئبو آهي.

هيٺيان لفظ گهڻو ڪري حرف عطف سببيءَ جي صورت ۾ ڪم ايندا آهن:

انهيءَ ڪري	جنهنڪري	تم
انهيءَ لاءِ	جيلاهن	ڇا جي ڪري تم
تنهنڪري	جیلهن	ڇا جي ڪري جو
تنهن لاءِ	جیلان	ڇو ته
تيلاهين	جو	ڇو جو
تيلهن	ڇا جو	سبب ته
تيلان	ڇاڪاڻ ته	سو
جيئن ته	ڇاڪاڻ جو	لهذا
جيئن جو	ڇا لاءِ ته	متان

حرف عطف سببيءَ جو استعمال :

”پاڙي ويڃ هئام، تان مون مور نه ڀڄيا،

تيلاهين پيغام، سوريسر اڪيڻ ۾.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”مٿو ڏي ملوڪ، تم ڏيڪاريان آءُ ڏيهه ڪي.“

(شاهه: سورٺ)

”ايءُ عشق جو آچار، هو دانهه ديوانا ڪري.“

(شاهه: بروو سنڌي)

نوٽ: تيلاهين، تيلهن، تيلان، جيلاهن، جيلهن ۽ جيلان اگرچہ حرف عطف سببي آهن ۽ اڳوڻي سنڌيءَ ۾ عام استعمال آيل آهن، پر اڄڪلهه جي ٻوليءَ ۾ ورلي ڪم آندا ٿا وڃن.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”مٽنهن منهنجو سوسرا، مر سڀرو ئي هوءَ،
مٿان مارو ڇوڪرو، تم ڌوٽوءَ ڌورائين ۾.“
(شاهه: مارئي)

”قاصد آئيو ڪونه ڪو، ڪونه لکيائون خط،
پنهوارن پاھت، ٿيلھان مون سان نہ رکيو.“
(سچل: ڪنڀات)

زاغ نہ ٿي زبون، وٺون اڏامي اوڏھين،
تم تم خاصو منهنجو خون، گچيءَ پوندءَ ڪانگرا.“
(سچل: مالڪوس)

هو ڏاڍو سخي ۽ رحمدل هو، جنھنڪري سندس نالو
ملڪان ملڪ مشهور هو.

*

ماڻھن ۾ محنت ڪرڻ جو جذبو گهٽيو ٿو وڃي،
تنھنڪري ملڪ ۾ بڪ ۽ بيروزگاري وڌندي ٿي وڃي.

*

تعليم عام ۽ مفت هئڻ گهرجي، انھيءَ لاءِ ته هرڪو
ماڻھو علم پرائي سگهي.

*

دولتمند ماڻھو مسڪينن کي پاڻ جھڙو نہ سمجھندا آهن،
ڇاڪاڻ ته کين انسانيت جو قدر ڪونهي.

*

گهڻي پاڻي ماڻھن کي دل جي سعادت ۽ قرار نصيب
ڪونهي، ڇو جو دنيا جو حرص وڌي ويو آهي.

*

غريب کي ڀيٽ پالڻ ڏکيو ٿي پيو آهي. سبب ته مهاڻگائي وڌي ويئي آهي.

*

ماڻهو عام طرح خود غرض ٿي پيا آهن، سو قربانيءَ جو جذبو تقريباً ختم ٿي چڪو آهي.

*

دنيا ۾ اڻڻي تجربن ۽ تشدد جي ڪاررواين جو رجحان وڌي رهيو آهي، لهنذا انسان پاڻ کي غير محفوظ ٿو سمجهي.

۵. حرف عطف شرطي - اهو حرف، جو جملي ۾ ڪنهن ڪم ٿيڻ لاءِ ڪو شرط ڄاڻائي، يا هڪ جملي ۾ ڄاڻايل ڪم جو مدار ٻئي جملي ۾ بيان ڪيل ڪم يا شرط تي ڏيکاري، تنهن کي حرف عطف شرطي چئبو آهي.

هيٺيان لفظ عام طرح حرف عطف شرطي ٿي ڪم ايندا آهن:

اگر	جان
اگرچه	جيڪڏهن
باوجودِڪ	جيتوڻي
ته	جيتوڻيڪ
توڙي	چاهي
توڻي	خواه
جي	ڪشي

نوٽ (۱): 'لهذا' عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي، جو سنڌيءَ ۾ عام استعمال ٿئي ٿو.

(۲): 'اگر'، 'اگرچه'، 'باوجودِڪ' ۽ 'خواه' فارسي ٻوليءَ جا حرف آهن جي گهڻي قدر سنڌي ۾ استعمال ٿيندا آهن.

حرف عطف شرطِيءَ جو استعمال :

”ڪانهي ڪڙائي، چڪن هي چيت ڪري.“
(شاهه : ڪلياڻ)

”اڱڻ آيا جان، تم سرتيون مون مڪ ٿيا.“
(شاهه : سامونڊي)

”ڏورج پاسي ڏک، تم پوي ٻاجه ڀروچ ڪي.“
(شاهه : حسيني)

”ڪو ڳنڍيندڙ هوءَ، تم ڀريت پراڻي نم ٿئي.“
(شاهه : حسيني)

”اٿي ڪمر ٻنڌ، لوچ تم لهين سڀرين.“
(سچل : ڪوهياري)

تون پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيندين، اڳو تنهنجو
ارادو نڪ آهي.

*

سچ ڳالهائڻ اڳوچ ڏکيو هوندو آهي، پر ان جو نتيجو
چڱو نڪرندو آهي.

*

مون ڏک بلڪل محسوس نه ڪيو، ٻار جون ڍڪ سفر
ڊگهو ۽ اڙانگو هو.

*

انسان چڱو اخلاق پرائيندو، جيڪڏهن سندس صحبت
چڱي هوندي.

*

مان پوري ڪوشش ڪندس، جيتوڻيڪ اهو ڪم
منهنجي وس کان ٻاهر آهي.

*

موت اوس ايندو، چاهي انسان بچڻ جا ڪيترا به
حيلا هلائي.

*

بري ڪم ۾ ڪڏهن به توسان شريڪ نه ٿيندس.
خواهه رنج رهين توڙي راضي.

*

مان پنهنجو وعدو ضرور پاڙيندس، ڪٿي ڪيتريون به
تڪليفون پهچن.

۳. حرف اضافت - اهو حرف، جو اسم يا ضمير جو
تصريف يا مالڪي ڏيکاري، تنهن کي حرف اضافت چئبو آهي.
متصرف چيز يا ملڪيت کي مضاف ۽ مالڪ کي مضاف اليه
چئبو آهي.

معنيٰ جي لحاظ کان اضافت جون ڇهه مختلف صورتون
آهن، جي اڳ حالت اضافت بابت ڏنل تفصيل ۾ بيان ڪيون
ويون آهن.

هيٺيان لفظ عام طرح حرف اضافت ٿي ڪم ايندا آهن:

جو	سندو	وارو
جا	سندا	وارا
جي	سندي	واري
جون	سنديون	واريون

نوٽ: ڪي حرف جملي يا عطف وارا لفظ جهڙوڪ: ته، تان ۽
توڙي هڪ کان وڌيڪ عطف جي قسمن ۾ مشترڪ آهن، پر
استعمال ۾ ڪڏهن انهن جي معنيٰ بياني آهي، ڪڏهن سببي ته
ڪڏهن شرطي.

حرف اضافت جو وضع ۽ عمل :

۱. سنڌيءَ ۾ عام اصول مطابق مضاف، مضاف اليه جي پٺيان ايندو آهي، مثلاً:

بادشاهه جو محل

وڻ جا پن

درياهه جو پاڻي

مٿين مثالن ۾ 'محل'، 'پن' ۽ 'پاڻي' مضاف آهن، جي پنهنجي پنهنجي مضاف اليه جي پٺيان آيل آهن.

شعر ۾ البت مضاف ڪڏهن اڳيان به ايندو آهي، مثلاً:

"پيشانيءَ ۾ ڀرينءَ جي، ڀلائيءَ جا پير."

(شاهه ڪنڀت)

مٿين مصرع ۾ 'پيشاني' مضاف آهي، جو مضاف اليه 'ڀرين' جي اڳيان آيو آهي.

ب- جيڪڏهن مضاف جو لاڳاپو جملي ۾ هڪ کان وڌيڪ مضاف اليه سان هوندو آهي، ته ان حالت ۾ مضاف جمع جي صيغي ۾ استعمال ٿيندو آهي ۽ پوئين مضاف اليه جي پٺيان ايندو آهي، مثلاً:

۱. بادشاهه، وزير ۽ شهزادي جا گهوڙا نهايت عمدي نموني ۾ سينگاريل هئا.

۲. غريبن، يتيمن ۽ بيواهن جي ملڪيتن تي حريص ماڻهن جون نظرون هونديون آهن.

۳. انسانن، جانورن، پکين ۽ جيتن جي رهڻ سھڻ جا طريقا پنهنجا پنهنجا هوندا آهن.

مٿين مثالن ۾ 'جا'، 'جون' ۽ 'جي' حرف اضافت آهن، جن جا مضاف آهن 'گهوڙا'، 'نظرون' ۽ 'رهڻ سھڻ جا طريقا' جي جمع ۾ آهن، ڇاڪاڻ ته انهن جو تعلق هڪ کان وڌيڪ مضاف اليه سان آهي.

ت - حرف اضافت جي موافقت جملي ۾ هميشه مضاف سان هوندي آهي. مثال طور گردان هيٺ ڏجي ٿو:

مضاف اليم	حرف اضافت	مضاف
مهاڻي	جو	چارُ
مهاڻي	جا	چارَ
مهاڻي	جي	چاري
مهاڻي	جئون	چاريون
مهاڻن	جو	چارُ
مهاڻن	جا	چارَ
مهاڻن	جي	چاري
مهاڻن	جئون	چاريون
مهاڻيءَ	جو	چارُ
مهاڻيءَ	جا	چارَ
مهاڻيءَ	جي	چاري
مهاڻيءَ	جئون	چاريون
مهاڻين	جو	چارُ
مهاڻين	جا	چارَ
مهاڻين	جي	چاري
مهاڻين	جئون	چاريون

مشتين گردان مان ظاهر آهي. ته مضاف اليم جي جنس ۽ عدد ۾ ڦير گهير سان حرف اضافت بلڪل ساڳي حالت ۾ ٿو رهي ۽ فقط مضاف سان ئي هر حال ۾ موافق رهي ٿو.

ث - فارسي ۽ عربيءَ جون اضافت جون ترڪيبون به سنڌيءَ ۾ عام استعمال ٿينديون آهن، تنهنڪري انهن جي ڄاڻ به ضروري آهي.

فارسي توڙي عربيءَ ۾ مضاف هميشه مضاف اليم جي اڳيان ايندو آهي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

فارسيءَ ۾ حرف اضافت جون صورتون:

جيڪڏهن مضاف جو پويون حرف، حرف صحيح هوندو، ته ان جي هيٺان اضافت جي زير (-) ايندي آهي، مثلاً:

آبِ ڪوٽر	رُخِ يار
آتشِ نمرود	رنگِ گل
باغِ ارم	زبانِ خلق
جامِ جم	ميدانِ جنگ
خاڪِ پا	نورِ آفتاب

جيڪڏهن مضاف جو پويون حرف 'ا' يا 'و' آهي ته زير جي بدران 'ي' سواءِ نقطن جي، ڏي آهي، مثلاً:

هـ مضاف

ٻُو	بوی گل
دانا	دانا۽ راز
دوا	دوا۽ مريض
ردا	ردا۽ فقير
رُو	رُو۽ دوست
ڪُو	ڪُو۽ يار

جيڪڏهن مضاف جو پويون حرف 'ه' آهي ته زير جي بدران ان جي مٿان همزه 'ء' ڏبو آهي، مثلاً:

پردہ	پردہ۽ حيا
جامہ	جامہ۽ درويش
خانہ	خانہ۽ خدا
غنچہ	غنچہ۽ گل
نامہ	نامہ۽ وست
نعرہ	نعرہ۽ حق

عربيءَ ۾ اسم معرفه يا خاص جي حالت ۾ مضاف ۾ مضاف اليه جي وچ ۾ اضافت جي علامت 'ال' ايندي آهي. پر

اسم عام يا نڪره جي حالت ۾ اهڙي علامت استعمال نه ٿيندي آهي. بهرحال مضاف اليه جي پوئين حرف تي هميشه زير (ـِ) ايندي آهي.

عربيءَ ۾ اضافت جي ترڪيبن جا مثال:

اسم نڪره يا عام	اسم معرفه يا خاص
اميرُ بحرِ	ابنُ الوقتِ
حاڪمُ مدينهٔ	ذڪرُ الله
دارُ ڪُتبِ	رَسُولُ الله
معلمُ زراعتِ	عيدُ الفطرِ
ورقُ ڪتابِ	يومُ الجمعةِ

مسلمانن جا نالا عام طرح عربي نوع جا هوندا آهن جن جي ترڪيب اضافت واري هوندي آهي، مثلاً:

امام الدين
عبدالستار
عبدالڪريم
عبداللہ
عبداللطيف
عبدالمجيد
مظهر الحق
نورالعين

حرف اضافت جو استعمال:

”توبه سنڌي تسبيح پڙهي سا پڄاء.“
(شاهه: ڪلياڻ)

”پيرين هي سور جو ماڻهن ڏجي نه منجهم.“
(شاهه: ڪلياڻ)

"پريان سمندي پار هي مڙيئي مڙائي."

(شاهه: ڪلياڻ)

"محبت جي ميدان ۾، سر هو ڪرم سانگي."

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

"اڪر پڙم الف جو، ورق سڀ وسار."

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

"ميا تو مهار، سڄي پاڻ سان سون هي."

(شاهه: ڪنڀات)

"محبت سمنو من ۾ ماڻڪ ٻارج مڇ."

(شاهه: سريراڳت)

"ڪڇ ڪماير ڪوڙ، پڳم عهد الله جا."

(شاهه: سريراڳت)

"وڻجارن وائي، سدا آهم سفر هي."

(شاهه: سامونڊي)

"سون سر وٺا جيڏيون، ڏڪن سندا مينهن."

(شاهه: سامونڊي)

"مينهن هن ميهار جون، الا مڇ جين."

(شاهه: سهڻي)

"مندائتي مينهن هي، ڪوڻ نم ڪوئي."

(شاهه: سارنگ)

"سڪن واري سڌ، متان ڪا مون سان ڪري."

(شاهه: سهڻي)

”ڏکيءَ سلد يون ڏونگرين، اوچنگارون اچن.“

(شاهه: معذوري)

”اڌ لڳيون آهين، اڪيون آديسين جون.“

(شاهه: رامڪلي)

”خالق تلهنجي ڪاند جو پرو پاند نه ڪو،

نالو رب سلدو، رهيو آهي روح ۾.“

(شاهه: ڏهر)

”محبت جون مڇون ڪور پروڙي ڪين ڪي.“

(شاهه: آسا)

”سرمو سفيدي جو، جڏهن ٻاتو جن،

تڏهن ڏئي تن، اچائي عالم جي.“

(شاهه: آسا)

”پکن ۽ پيهي، مڃن جي ۾ لاهيان.“

(شاهه: مارئي)

”آءُ ڪانگا ٻه ڪول، سڏيون ڏي ساڻيه جون،

جي آندئي عجيبن جا، سي خط خوشيءَ مان ڪول،

آءُ سٺان تون ٻول، سنيو هو سچن جو.“

(شاهه: ٻورب)

”نذر ڪي نصيب ٿئي، شل پنهل جو پاڙو.“

(سچل: ڪوهياري)

”رويون چمان رند، آيل اولارن جا.“

(سچل: ڪوهياري)

”تماچيءَ تيريون، ڪينجهر جون ڪنيون ڪئي.“

(سچل: ڪلياڻ)

”مڪڻ ۽ ماڪين جا چئن نا چاڻا.“

(سچل: ڪلياڻ)

”ڪاريون ٿيون ڪڏن، سمي جي سهاڳ تي.“

(سچل: ڪلياڻ)

”ڏولائي جا ڏينھڙا، لاڻا پاڻ خدء.“

(سچل: ٻهاڙي)

”لوئي هڏ نه لاهيان، نشاني جا نيھ ھي.“

(سچل: ڪنڀات)

”ڪلهنئون ڪورين، عاشق عبداللطيف چئي.“

(شاهه: ڪلياڻ)

اُولَئِكَ اصْحَابُ الْجَنَّةِ، ماڳ سندن موحار.

(شاهه: مارئي)

۴. حرف ڏدا- اهو حرف، جو سڏ يا خطاب ڪرڻ واسطي استعمال ڪجي. تنهن کي حرف ندا چئبو آهي. ندا جي معنيٰ آهي آواز يا سڏ. ’اڙي‘، ’اي‘، ’او‘، ’وو‘ ۽ ’يا‘ حرف ندا جا لفظ آهن.

محاورتي ۾ هروڀرو حرف ندا جا لفظ ڪم ڪرڻ آيا آهن، ڇاڪاڻ ته مخاطب ماڻهن جي اڳيان اهڙن لفظن جو استعمال تحقير جوڳو محسوس ٿيندو آهي، البت ڪن خاص حالتن ۾ اهڙو استعمال مناسب پڻ نظر ايندو آهي، مثلاً: استغاثه يعني مدد گهرڻ يا عام ميڙ کي خطاب ڪرڻ جي وقت ندا جا لفظ ڪم آيا آهن. اهڙا ڪي مثال هيٺ ڏجن ٿا: يا الله، منهنجا دڪ درد دور ڪر.

*

اي انسانو، پنهنجين ڪوتاهين تي نظر رکڻ ۽ انهن کي دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪريو.

- ڪڏهن ڪو ماڻهو فاصلي تي يا پري هوندو آهي،
 ته هن کي 'او' يا 'وو' جي لفظ سان سڏبو آهي. مثلاً:
 او ويندڙ، اتي بهه.

*

وو گڏيءَ وارا، گڏي اتي جهل.
 'اڙي' خاص تحقير جو لفظ آهي، جو گهٽ درجي وارن
 ماڻهن يا نوڪرن ڇاڪرڻ کي چوڻ يا سڏڻ واسطي ڪم
 آڻبو آهي، مثلاً:

اڙي، تو ايترو وقت ڪٿي لاتو، چونه وهندو ئي موٽي آئين؟
 ندا جي الڳ لفظن استعمال ڪرڻ کانسواءِ ٻه ندا جو
 مفهوم ادا ٿيندو آهي، جو منادي لفظن ۾ سمايل هوندو آهي.
 اهڙيون سمايل صورتون هيٺ ذجن ٿيون:

۱. منادي لفظ جو پويون حرف جيڪڏهن حرف صحيح
 آهي، يعني حرف علت نا آهي، ته مذڪر جي حالت ۾ ان تي
 زبر ۽ مؤنث جي حالت ۾ ان تي زير ايندي آهي، مثلاً:
 فقير، توکي جو ڪجهه ملي ان تي راضي ره.

*

انسان، تون پنهنجي عارضي زندگيءَ تي مغرور نه ٿي.
 جاهل، تون انهيءَ ڳالهه کي نه سمجهي سگهندين.
 مٿين مثالن ۾ 'فقير' 'انسان' ۽ 'جاهل' منادي لفظ
 آهن، جن جو جدا جدا مفهوم آهي: اي فقير، اي انسان ۽
 اي جاهل (عورت).
 استعمال:

”عاشق، معشوقن جو وڏي ويهڃ در.“
 (شاهه: يمن ڪلياڻ)

نوٽ: منادي لفظ جو مطلب آهي، اهو لفظ جو ندائي حالت ۾ هجي.

”واهڙو، ڀريون نه پاء، تو پڻ ليڪو ڏيڻو.“

(شاهه: سهڻي)

”ڏونگر، مون مڙڪو، آءُ اڳ ڏکوني آهيان.“

(شاهه: ڪوهياري)

”غافل، غفلت چوڙ، تون ڪيئن اٿاسي اوجهرين.“

(شاهه: ڪوهياري)

”ستر ڪر ستار، آءُ اگهاڙي آهيان.“

(شاهه: ڏهر)

”پٽولا پهنوار ڪي، عمر، آڇ مڙتون.“

(شاهه: مارئي)

”ڪانگل، نيني ڪانگ، منهنجي ڏي محبوب ڪي.“

(شاهه: پورب)

”ويني وره وسايان، ڪانڌ اچي له ڪل.“

(سچل: ڪوهياري)

ب۔ منادي لفظ جو پويون حرف ’و‘ هوندو ته اهو ’و‘

مٿائي ان جي جاءِ تي ’ا‘ آڻبو آهي، مثلاً:

چوڪرا، جيڪڏهن تون سعادت ماڻڻ ٿو ڪهرين، ته

ماءُ پيءُ جو ادب ۽ خدمت ڪر.

*

اها، دنيا جا ماڻهو ڪهڙا نه لالچي آهن.

شهزادا، تنهنجي ڪنڌ تي سڄي ملڪ جو بار آهي،

تنهنڪري سمجهي قدم کڻ.

مٿين مثالن ۾ ’چوڪرا‘، ’اها‘ ۽ ’شهزادا‘ منادي حالت ۾

آهن، جن جي اصلي صورت آهي: چوڪرو، اها ۽ شهزادو.

استعمال :

”انڌا اونڌا ويڇ، ڪل ڪڇاڙڻا ڪانئين.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”ٻيڙياڻا، ٻيئي ڳالهين تو نم ڦهنديون.“

(شاهه: سريراڳ)

”هلندي حبين ڏي، ڪرها، موڙ م ڪنڌ.“

(شاهه: ڪنڀات)

”اداڙي ٻانڌي، توکي ڪڙهان ڪ پاڻ کي.“

(شاهه: سهڻي)

”مر تم آئين مڱڻا، چڱو ڪيو تو ڪم.“

(شاهه: سورڻ)

”سوڀا، توڳر ساهه، نه تم راڻا گهڻا راج ۾.“

(شاهه: مومل راڻو)

”چنڊ سڀ-رايون سوهر، عمر، لڳ لڳ.“

(شاهه: مارئي)

”ه-يا، اڻ ميا ٿو ڪنيو وڌين بار.“

(سچل: ڪوهياري)

”ه-لا، سمجهين ڪين ڪي، تون محبوبن جي مام.“

(سچل: آسا)

”ٻاجه ٻاروڇا ڪر، مون ٿر ٿيلو نه ٿئي.“

(سچل: ڪوهياري)

نوٽ: ”انڌا اونڌا“ حقيقت ۾ ”ويڇ“ اسم جون صفتون آهن، هتي منادي صورت ۾ آيل آهن.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

ڏاها، گهڻا ڏينھڙا، مٿان تون لائين۔“

(سچل: مالڪوس)

”ڪانگا، چو ڪيئن، سرها ڏئي سهرين۔“

(سچل: مالڪوس)

ت۔ هيٺين مصرعن ۾ منادي لفظن جي مختلف صورت ڏنل آهي، جا شعر ۾ ڪم آندي ويئي آهي:

”ان، انهيءَ پار جا سوڙي اچو مڏ۔“

(شاهه: سهڻي)

جتا شال جيو، جيو ٿا جاڙون ڪريو۔“

(شاهه: ديسي)

”شاهه، تنهنجي شفقت جو آهي ڪونه شمار۔“

(سچل: ڪلياڻ)

پهرئين مثال ۾ منادي لفظ ’ادا‘ جي اصلي صورت واحد جي صيغي واري آهي، پر هتي جمع جي معنى ۾ استعمال ڪئي ويئي آهي. ٻئي مثال ۾ ’جَتَ‘ لفظ، جو جمع جو صيغو آهي، ان ۾ ’ا‘ جو اضافو ڪري منادي لفظ بڻايو ويو آهي ۽ ٽئين مثال ۾ ’شاهه‘ لفظ جي منادي صورت ’شاهه‘ هئڻ گهرجي، پر ان ۾ ’ا‘ جو اضافو ڪري ’شاهه‘ ڪيو ويو آهي.

ث۔ بعضي اسمن جو پويون حرف ’ا‘ هوندو آهي، پر اهي واحد جي صيغي ۾ هوندا آهن ۽ منادي صورت ۾ ساڳي حالت ۾ رهندا آهن، مثلاً:

”راجا، پنهنجي روح ۾ آڻج نا ارمان۔“

(سچل: سورڻ)

ج۔ مؤنث اسم عام طرح منادي صورت ۾ به ساڳي حالت ۾ رهندا آهن، مثلاً:

اسٽر، آيل، جيگل، سائٽل، زال، مادلر، ماڻھو،
مٽنڊ وغيره.

استعمال:

”روٽان رهن نه سپرين، آيل، ڪريان ڪيئن؟“

(شاهه ۽ سامونڊي)

”ويھ مَ ھنڱ، ڀنڀور ۾، ڪر ڪو واڪو وس.“

(شاهه ۽ سسئي)

”ڀنڀر، آءُ پوري، مون سڱ سڃاڻي نه ڪيو.“

(شاهه ۽ سسئي)

”ٻانڀڙ، ٿي ٻوٽيون، ته ڪٿا ڪيئي ڪيچ جا.“

(شاهه ۽ معذوري)

”مادر، مٿان مون، ڪانگ لمنڊا ڪڏھين.“

(شاهه ۽ حسيني)

”امڙ، اوري اچ، ته سيٽ سٽائين ٿي سور جي.“

(شاهه ۽ حسيني)

”ماءُ، وهائو وار، ڪٿ پٿرائي پانهنجي.“

(شاهه ۽ حسيني)

ح - اهي اسم، جن جي ٻچاڙي ’آو‘، ’آون‘، ’اي‘،
, ’اين‘ يا ’يئون‘ هوندي آهي، مي منادي صورت ۾ ساڳي
حالت ۾ رهندا آهن، مثلاً:

ڀينرو، مارو، ماڻهو يا ماڻهون، ادري، پاتئي، پرين،
جوڳي، ٽٽي، سائي، سائين، ماهي، هادي وغيره.

استعمال:

”ايهين ڪڇ پاتئي، جنهن پر پرينءَ مڙان.“

(شاهه ۽ سامونڊي)

”لڏي، ڀانيئي راند، ٻانڀڻ عشق ٻروچ جو.“

(شاهه: سهڻي)

”اديوڻ، سڀ اندام، چڙن منهنجا چوريا.“

(شاهه: سهڻي)

”پنهون پاڻ پيار، ته اڃ سين اڃ اجهائين.“

(شاهه: سهڻي)

”وريٽيون، ورو، آڙ نه ورندي وريءَ.“

(شاهه: سهڻي)

”سڏ تنهنجا سپرين، آڙ ٿي سڃاڻان.“

(شاهه: بروو)

”جوڳي، تنهنجي جوڳ، ڳالهه گهرجي ڳچ.“

(شاهه: رامڪلي)

”مارو ڄام ملير، پيچ ڪي پهنوار ڪي.“

(شاهه: مارئي)

”پانڌي، ٻرين پهنوار ڪي، چيم تن چنڀ.“

(شاهه: مارئي)

”آري، اچين شال، نمائيءَ جي نجهري.“

(سچل: ڪوهياري)

”ساقبي، ڏيچ سئي، سرڪ صراحيءَ مان ڪڍي.“

(سچل: ڀيرو)

”والي، وسائڻ، درد منديءَ جو ڏيس.“

(سچل: سارنگ)

۵. حرف تمنا يا دعا۔ اهو حرف، جنهن مان تمنا،

خواهش يا آرزو ظاهر ٿئي، تنهن کي حرف تمنا يا دعا چئبو آهي.

هيٺيان لفظ تمنا ظاهر ڪرڻ لاءِ ڪم آڻبا آهن:

آلا، جيڪر، شال، شل، ڪاش، ڪر، مان، من وغيره.

استعمال :

”ويچ مَ ٻُڌڪي ڏي، آلا، چڱي مَ ٿيان،
سڄڻ مانَ اچي، ڪرلاهو ٿي ڪڏهين.“
(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”جيڪر اچي هاڻ، ته ڪريان روح رچنديون.“
(شاهه سامونڊي)

”ڏسان ڏال، اکين سان، هيوتائو حضور.“
(سچل: ڪوهياري)

”نذر کي نصيب ٿئي، ڏال، پنهل جو پاڙو.“
(سچل: ڪوهياري)

”هي مون ڏسي حال، متنَ ٻاروچل ٻاجهه ڪري.“
(سچل: ڪوهياري)

۶. حرف تعجب - اهو حرف، جنهن سان عجب يا
حيرت جو اظهار ٿئي، تنهن کي حرف تعجب چئبو آهي.
هيٺيان لفظ عام طرح حرف تعجب ٿي ڪم ايندا آهن،
مار، مارپيٽي، وڃ، هن ته سهي وغيره.

استعمال :

مار، حال ته ڪهڙا بيڙا ٿي ويا اٿس!
*

هن ته سهي، پاڻي ناهي ڄڻ ته آفت اچي لپتي آهي!
*

وڃ، اڃا اڳيرو، پنڌ ته ڪٿي ڪونه ٿو!

۷. حرف تاسف - اهو حرف، جو افسوس يا ارمان
ظاهر ڪرڻ لاءِ منهن مان نڪري، تنهن کي حرف تاسف
چئبو آهي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

هيٺيان لفظ حرف تاسف ٿي ڪم ايندا آهن:

آف، افسوس، اوه، اوهو، آه، آها، گهوڙا، گهوڙا
گهوڙا، گهوڙاڙي، ناحق، واءِ، واءِ واءِ، هاءِ، هاءِ هاءِ، هئي،
هئي هئي، هيٺات وغيره.

استعمال:

”هئي هئي ڪيو هاءِ، ٿي پاڻ هئي سر پاهئين.“

(شاهه: ديسي)

گهوڙاڙي گهوڙا، آءُ نه جيئندي ان ري.“

(شاهه: رامڪلي)

”آئي آئين چيائين، ته گهوڙا، گهر نه سپرين.“

(شاهه ڪريم)

آف، منهنجي ڪري هن ويچاري ڪيڏو نه سوڍو

سڏو آهي!

*

اوهو، ڪهڙو نه سڏو وجهه مليو هوم!

*

آه، ڪهڙو نه چڱو ماڻهو هو، آخر هر ڪنهن کي

هلايو آهي!

*

ناحق، سندس سڄو گهر آڇڙ ٿي ويو!

۸- حرف تڪسين - اهو حرف، جو خوشي ظاهر ڪرڻ

يا ڪنهن جي تعريف يا تحسين ڪرڻ لاءِ ڪم آڻجي، تنهن کي
حرف تحسين چئبو آهي.

اڪثر ڪري هيٺيان لفظ تحسين واسطي ڪم آڻبا آهن ۽
آفرين، بلي، بلي بلي، ۽ لو ڀلو، جس، خوب، سبحان الله،
شاهش، شابس، واهم، واهم واهم، وغيره.
استعمال:

”وساڻائين وڌڙو، وائن تي، واهم واهم.“
(سچل ۽ سارنگ)

ادا مسڪين کي، وهم وهم، وڻي سانگيءَ سنڌي مصرع.“
(مسڪين)

آفرين، بيشڪ تون دلير آهين.

*

خوب، شعر ڪهڙو نه موزون ۽ ذو معنيٰ آهي.

*

سبحان الله، ڇا مڙس جو آواز هو ۽ ڇا سندس ڪلام.

*

شاداش پٽ شاداش، انسان ذات جي ائين خدمت
ڪندين، ته توکي چڱو اجر ۽ ثواب ملندو.

۹- حرف نفرين - اهو حرف، جو ڪراحت، لعنت يا
نفرت ظاهر ڪرڻ لاءِ منهن مان ڪڍجي، تنهن کي حرف نفرين
چئبو آهي.

هيٺيان لفظ گهڻو ڪري نفرين طور ڪم آڻبا آهن ۽
الامان، الامان و الحفيظ، استغفر الله، اَنهڙن، پَن، ٻوڏ،
تف، توبه، ٿڌو، ٿڌو ٿڌو، پناه، ڦٽ، ڦوٽ، چيه، ڪوءِ،
ڪٽهيه، ڪٽهيه ڪهروءِ، ڪهرويو، لعنت، لاحول ولا قوت، معاذ الله
ماڻهيان، نعوذ بالله، هڏ، هيٺ، هيٺ، هٿن وغيره.

استعمال:

امڙ، ڪوءِ گهروءِ، مونهان ساڙو وڃي نڳيو.“
(شاهه ۽ حسيني)

”ڪوھ ٻولي، ڪوھ ٻروچ، گھوري ذات جتن جي.“

(شاهه: حسيني)

”ڪُھيم پنھون، ڪُھيم ڀريتو، ڪُھيم ھاڙھو، ڀٽن ھوت.“

(شاهه: ديسي)

”ڪُھيم سا ڪاڻي راتڙي، جا ڀرينءَ ريءَ پئي.“

(شاهه: مومل راتو)

”وَرَ اباڻن سين آج، ڪُھيم شربت تنھنجو سومرا.“

(شاهه: مارئي)

”ڪوھ سميون، ڀٽن سومريون جي ڄامن جون ڇايون.“

(شاهه: ڪاموڏ)

”جي ھو چونس، ٻوڏ، تہ جيءَ سڻائي جڳ ۾.“

(شاهه: حسيني)

”جنين سندو آھئين، سي جي چوڻي ھيٺ،

ھوجي چوڻي ڦيٺ، تہ ڪاٺيارو ٿين ڪڙم ۾.“

(شاهه: معذوري)

”توبھ توبھ، ڪيو تڏ تائي.“

(حافظ پنيو: ڪاپائي مت)

”توبھ الامان، ترس نہ تن تر جيترو.“

(سچل: ڀيرو)

”گدڙ ڊاڪ نہ پڇي، آڪي ٿو، ڪٿا.“

*

”ڏوٽو، دوا ڏاڍي ڪوڙي آهي.“

*

نعون ٻالائڪ، ڇا الله جو شان، ڇا گستاخي.

پاڻو ڊيو - نهو

۱۷- جملو

جملو زبان جو اهم ترڪيبي جزو آهي، تنهنڪري ان کي سکڻ ۽ سمجھڻ نهايت ضروري آهي. عبارت جي سونهن جملن جي ساخت ۽ انهن جي ترتيب تي مدار رکي ٿي. لکڻ يا ڳالهائڻ جي عبارت جدا جدا فقرن ۾ ورهايل هوندي آهي. مثال طور عبارت جو هڪ ٽڪرو هيٺ ڏجي ٿو:

”دنيا ۾ سڀ انسان هڪجهڙا نه آهن، ڪي امير ته ڪي فقير، ڪي سگها ۽ متارا ته ڪي ڏهرا ۽ نحيف ۽ ڪي سهڻا ته ڪي ڪوجها آهن، مگر الله تعاليٰ وٽ انهن جو ڪو امتياز ڪونه آهي.“

مٿين عبارت ۾ ٽي فقرا آهن ۽ هر هڪ فقري کي معنيٰ جي لحاظ کان جملو سڏجي ٿو. اهي ٽي فقرا اهي آهن:

۱. دنيا ۾ سڀ انسان هڪجهڙا نه آهن.
۲. ڪي امير ته ڪي فقير، ڪي سگها ۽ متارا ته ڪي ڏهرا ۽ نحيف ۽ ڪي سهڻا ته ڪي ڪوجها آهن.
۳. مگر الله تعاليٰ وٽ انهن جو ڪو امتياز ڪونه آهي.

۱. جملي جي ساخت يا جوڙجڪ-

مٿي ڄاڻايل جملن مان، هر هڪ کي ننڍن ڀاڱن ۾ ورهائي سگهجي ٿو، مثلاً: پهرئين جملي جا ننڍا ننڍا ڀاڱا ٿيندا: دنيا ۾ - سڀ انسان - هڪجهڙا نه آهن. انهن ڀاڱن مان هر هڪ کي ڌار ڌار لکيو يا پڙهيو ته ان مان پورو مطلب نه نڪرندو. هر هڪ ڀاڱي کي اڃا به مزيد جزن ۾ ورهائي سگهجي ٿو، دنيا - ۾ - سڀ - انسان - هڪجهڙا - نه - آهن. انهن مان هر هڪ جزي کي لفظ چئجي ٿو. هن مان معلوم ٿيو ته جملو ڪن لفظن جو مجموعو يا ميڙ آهي.

جملي جو هر هڪ لفظ خود ڪن حرفن يا اکرن جو ٺهيل آهي، مثلاً: 'دنيا' هڪ لفظ آهي، جو چئن حرفن: د-ن-ي ۽ الف جو مرڪب آهي.

جملي ۾ لفظن جي ترتيب ٻن نمونن ۾ ٿي سگهي ٿي:

۱. دنيا ۾ سڀ انسان هڪجهڙا نه آهن.

۲. آهن دنيا سڀ هڪجهڙا ۾ انسان نه.

مٿين ٻنهي مجموعن ۾، لفظ صورت ۽ تعداد ۾ بلڪل ساڳيا آهن، فقط انهن جي ترتيب بدليل آهي. پهرئين مجموعي مان پورو مطلب يا معنيٰ نڪري ٿي، ڇاڪاڻ ته ان ۾ لفظن جي ترتيب اصولن مطابق ڪئي ويئي آهي، پر ٻئي مجموعي مان ڪابه معنيٰ مطلب نه ٿو نڪري، انهيءَ ڪري جو لفظن جي ترتيب ۾ ڪوبه نحوي اصول نه رکيو ويو آهي، تنهنڪري انهيءَ مجموعي کي فقط لفظ جو ميڙ چئي سگهجي ٿو ۽ نه جملو. هن تجزيه مان هڪ بنيادي اصول معلوم ٿيو ته جملو اهڙن لفظن جو مجموعو آهي، جي نحوي اصول تي ترتيب وار هجڻ ۽ جن مان پورو مطلب نڪري سگهي.

مٿين مثالي جملي ۾، جي لفظ استعمال ٿيل آهن، سي آهن:

دنيا	:	اسم
۾	:	حرف جر
سڀ	:	صفت
انسان	:	اسم (فاعل)
هڪجهڙا	:	ظرف
نه	:	ظرف
آهن	:	فعل

ڪنهن به جملي کي مڪمل معنيٰ دار بنائڻ لاءِ لازمي آهي، ته ان ۾ فاعل ۽ فعل موجود هجڻ ۽ مختلف لفظن جو پاڻ ۾ لاڳاپو هجي. مذڪور جملي ۾ لفظن جي

ترتيب مطابق 'دنيا' اسم آهي. جو مجرور صورت ۾ آهي ۽ '۾' حرف جر سندس پويان آيل آهي. نحوي اصول موجب سنڌيءَ ۾ حرف جر هميشه مجرور جي پٺيان ايندو آهي. 'سڀ' صفت آهي ۽ سندس موصوف آهي 'انسان' جو هت فاعل جي صورت ۾ آيل آهي. سنڌيءَ ۾ صفت هميشه موصوف جي اڳيان ايندي آهي. 'ڊڪجڙا' ۽ 'نه' ٻئي ظرف آهن، جن جو لاڳاپو 'آهن' فعل سان آهي. سنڌيءَ ۾ ظرف جو لاڳاپو هميشه فعل، صفت يا ٻئي ظرف سان هوندو آهي. 'آهن' فعل آهي، جو جملي جي آخر ۾ آيل آهي. سنڌيءَ ۾ عام طرح فعل جملي جي آخر ۾ واقع ٿيندو آهي. هن مان ظاهر ٿيو ته جملي ۾ لفظن جي بيهڪ نحوي اصول پٽاندري ٿيندي آهي. البت، شعر ۾ وزن قائم رکڻ يا نثري عبارت ۾ ڪن لفظن کي زوردار بنائڻ خاطر لفظن جي ترتيب ۾ تبديل ڪئي ويندي آهي، پر اها تبديل اهڙي نه هوندي آهي، جا جملي کي ڊانواندڙ ۽ بي معنيٰ ڪري ڇڏي، مثلاً:

۱. شعر جي مصرع: "مٿي ڪڏ ڏياچ جي، سڪندي ٿيڙم سال."

(سچل: سورٺ)

۲. نثري جملو: مينهن تي ئي ٿر وارن جو گذر هوندو آهي.

مٿين مثالن ۾ جملن جي نحوي ترتيب هيئن ريت ٿيندي:

۱. ڏياچ جي مٿي ڪاڻ سڪندي سال ٿيڙم.

۲. ٿر وارن جو مينهن تي ئي گذر هوندو آهي.

ٻئي جملي ۾ 'مينهن' لفظ جي اهميت ظاهر ڪرڻ لاءِ

ان کي شروع ۾ آندو ويو آهي ۽ انهي تبديل سان معنيٰ ڪو ڦيرو نه آيو آهي.

جملي ۾ جي لفظ استعمال ٿيندا آهن، اهي ٻن قسمن جا

هوندا آهن: هڪڙا اهي، جن مان ڪو مطلب يا معنيٰ نڪري

سگهي ۽ ٻيا اهي جي بي معنيٰ هوندا آهن، جي فقط جملي کي

ڊگهو ڪرڻ يا زيبار بنائڻ لاءِ ڪم آڻبا آهن، مثلاً:

ٻاڻي ٻاڻي، گهر ۾ ۽ ماني ڌاني وغيره. انهن جوڙن ۾ ٻويان لفظ، جهڙوڪ: ٻاڻي، ۾ ۽ ڌاني بي معنيٰ لفظ آهن، ۾ ڳالهائڻ ۾ اهڙا لفظ اڪثر استعمال ڪبا آهن.

گفتگو يا مڪالمي ۾ کڻو ڪري ڊگهن يا پورن جملن جي بدران، مختصر عبارت يا ٿورا لفظ ۽ اڻپورا جملا ڪم آڻبا آهن، ۽ اهڙي مختصر عبارت کي به معنيٰ جي لحاظ کان جملو چئي سگهجي ٿو، حالانڪ لفظ ٿورا آهن، ۾ انهن مان معنيٰ پوري جملي واري نڪرندي آهي. مثال خاطر گفتگو جي عبارت هيٺ ڏجي ٿي:

هڪڙو دوست ٻئي کي: ٻار، ڪيتري وقت کان توسان ملاقات نه ٿي آهي، ڪاٿي ٿو وتين؟

ٻيو دوست: اتي ئي.

پهرين دوست: آخر ڏسڻ ۾ نٿو اچين، ڇو؟

ٻيو دوست: بس، مڙيوئي دنيا جي مجبوري.

پهرين دوست: ڪاڏي ٻاهر ويو هئين ڇا؟

ٻيو دوست: نه.

۲. جملي جا قسم - نحوي ترڪيب جي لحاظ کان جملو ٽن قسمن جو ٿيندو آهي:

۱. مفرد يا مُجَرَّد يعني اڪيلو يا جدا

۲. مُرَكَّب يعني ڳنڍيل

۳. مُتخلُّط يا مُتَشَف يعني گڏيل

۱. مفرد جملو - مفرد جملو انهيءَ جملي کي چئبو آهي، جنهن ۾ فقط هڪڙو فعل هوندو آهي ۽ معنيٰ جي لحاظ کان مڪمل هوندو آهي. هن کي سادو جملو به چئبو آهي، مثلاً: علم انسان جو زبور آهي.

اڄ ڪلھ هوائي جهاز جو سفر عام ٿي پيو آهي.

*

مئينهن وسڻ سان هوا ۾ گهم پيدا ٿيندي آهي.

مفرد جملن جو استعمال ||

”محبت جي ميدان ۾، سر جو ڪر م سانگ.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڪين مائيندا من ۾ خودي ۽ خداء.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”اونداھي آھي اجهو عاشقن جو.“

(شاهه: ڪنڀات)

”پائي ويا ڀرت جو زوراور زنجير.“

(شاهه: سسئي)

”سورن اسان ساڻ، ننڍي نينهن ڪيو.“

(شاهه: حسيني)

”مون ماروءَ سين لڏيون، لوڻيءَ لائون.“

(شاهه: مارئي)

”پسڻ ڪارڻ پرينءَ جي وڇايائون وار.“

(شاهه: ڪاموڏ)

”مڙھين ملڪ ۾ ماڻھو منجھايا.“

(سچل: آسا)

”اڻسي پھر اڇ ۾، عاشق ڪم رھن.“

(سچل: آسا)

”نابوديءَ جي نشي اندر، سگر مير ڪرايو.“

(سچل: گجري)

”عشاقن آڙاھ ۾، پسيو نظارو.“

(سچل: پيروي)

”پورن منجهم پيو واچيندڙ ورق جو.“

(سچل ۽ بيروي)

”آريءَ جي اچڻ جو روز نهاريان راه.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”گلزاريون ۽ گاهه پٽن تي پٿرا ٿيا.“

(سچل ۽ مارنگ)

”ڪنوئين ڪيا ڪيچ اڄ ڏاڏائي ڏيهه تي.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

۲. مرکب جملو - مرکب جملو اهو آهي، جنهن ۾

هڪ کان وڌيڪ فعل يا جملا ڪم آندل هجن، جي پاڻ ۾

حرف عطف سان ڳنڍيل هجن، جن کي جيڪڏهن هڪ ٻئي کان

جدا ڪجي، ته پنهنجي سر ڌار ڌار پورا جملا جڙي پون. مرکب

لفظ جي معنيٰ آهي ڳنڍيل.

مثال طور ڪي مرکب جملا هيٺ ڏجن ٿا:

ماري دنيا انسان لاءِ پيدا ٿي آهي ۽ انسان فقط الله جي

عبادت لاءِ پيدا ٿيو آهي.

*

ڪوڙو ماڻهو قسم ڪندو، ته به ڪوئي مٿس ويسام

نه ڪندو.

*

انسان جي حياتي پوري ٿي ويندي، مگر سندس خواهشون

پوريون ٿي نه سگهنديون.

مرکب جملن جو استعمال:

”اڪر پڙم الف جو، ٻيا ورق سڀ وسار.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”اڻ چوندن ڪير چو، چوندن چيو وسار.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڪليج ڪاٺي ڪڇ ڪي، ڪوڙ م ڪمائج.“

(شاهه: سريراڳ)

”جهنگ ڪاسي پٽ ٿيو، لڙي چوران لڪ.“

(شاهه: سريراڳ)

”لڳي اتر هير، سامونڊين پڙم منباھيا.“

(شاهه: سامونڊي)

”اٺيس آءُ اوڀر، ڪري سڄي سنجھي ويا.“

(شاهه: ديسي)

”آءُ ڪانگا، وڻ ويھ، سڏيون ڏي ساڻيھ جون.“

(شاهه: پورب)

”اڪر لکن نہ دل تي، ڪاغذ ڪارا ڪن.“

(سچل: آسا)

”ڪي نمازون نوڙي پڙهن، ڪن مندر وسايا.“

(سچل: آسا)

”وبم نڪري قافلو، ڪل نہ مون پيئي.“

(سچل: ڪوهياري)

”مون ڪي گهرجين تون، لوڪ رڻوئي گهرويو.“

(سچل: ڪوهياري)

”مومل ٺاهه ميار، سوڍي سڱ چني ڇڏيو.“

(سچل: راڻو)

”هاڻ نہ ڪري ماڻ، ويٺو سازن ڪي سوري.“

(سچل: سورڻ)

”قاصد آيو ڪونه ڪو، ڪونه لکيائون خط.“

(سچل: ڪنجيات)

”آئي ڪانگ ڏنوس، ڪو عريضو عجيب جو،

ڀنڀر سڀ ڀنوس، ڳاڙيندي ڳوڙهن سين.“

(سچل: مالڪوس)

۳. **مخلوط جملو**۔ مخلوط جملو اهو آهي، جنهن ۾ مطلق يا مکيه جملي سان گڏ هڪ يا هڪ کان وڌيڪ تابع يا ذيلي جملا هجن. مخلوط جي معنيٰ آهي گڏيل.

مخلوط جملي ۾ مطلق جملو فقط هڪڙو هوندو آهي ۽ باقي ٻيا ذيلي جملا هوندا آهن، جن جو انحصار مطلق جملي تي هوندو آهي. ڪوبه تابع يا ذيلي جملو پنهنجي سر بيهي نه سگهندو آهي. هڪ ذيلي جملو ٻئي ذيلي جملي سان حرف عطف جي ذريعي ڳنڍيل هوندو آهي يا وري هڪ ذيلي جملو ٻئي ذيلي جملي جي ماتحت هوندو آهي. ذيلي جملو مطلق جملي سان ضمير موصول، ضمير استفهام، ظرف يا ڀنڀر استدارڪي لفظن وسيلي ڳنڍيل هوندو آهي ۽ صفت، ظرف يا فعل جو پوراڻو ٿئي ڪم ايندو آهي.

مخلوط جملي جا ڪي مثال هيٺ ڏجن ٿا:

”اهو سون ئي گهوريو، جو ڪن چيني.“

*

اها حقيقت آهي، ته هر جاندار شيءِ پاڻيءَ مان پيدا ٿي آهي.

*

انسان کي معلوم ناهي، ته سندس مقدّر ڇا لکيل آهي ۽ سندس حياتي ڪيتري آهي.

ٻهڙين مثال ۾ ”اهو سون ئي گهوريو“ مطلق يا مکيه جملو آهي ۽ ”جو ڪن چيني“ ذيلي جملو آهي، جو ”جو“

ضمير موصول سان مڪيه جملي سان ڳنڍيل آهي. ٻئي مثال ۾
 'اها حقيقت آهي' مڪيه جملو آهي، جنهن سان ذيلي جملو
 'هر جاندار شيءِ ٻائيءَ مان پيدا ٿي آهي،' ته 'حرف عطف
 استدراڪي ذريعي ڳنڍيل آهي'. اهڙي طرح ٽئين مثال ۾
 'انسان کي معلوم ناهي' مڪيه جملو آهي ۽ 'سندس مقدر ۾
 ڇا لکيل آهي' ۽ 'سندس حياتي ڪيتري آهي' ٻئي ذيلي جملا
 آهن جي مڪيه جملي سان حرف عطف سان ڳنڍيل آهن.

مخلوط جملي جي ڀيٽ ۾ مرکب جملا آسان هوندا آهن،
 ڇو جو مرکب جملن ۾ سڀ جملا مطلق هوندا آهن ۽
 حرف عطف ذريعي هڪ ٻئي سان ڳنڍيل هوندا آهن، جن کي
 آسانيءَ سان هڪ ٻئي کان جدا ڪري سگهيو آهي، پر انهيءَ
 جي برعڪس مخلوط جملي ۾ ذيلي جملا مڪيه جملي جا محتاج
 هوندا آهن ۽ انهن کي معنيٰ ۾ خلل پيدا ڪرڻ کانسواءِ
 الڳ ڪري يا ڪڍي نه سگهيو آهي.

عبارت ۾ مخلوط جملي کي وڏي اهميت هوندي آهي،
 ڇاڪاڻ ته مخلوط جملا استعمال ڪرڻ سان ئي عبارت سهڻي ۽
 وڻندڙ ٿيندي آهي، انهيءَ ڪري جو انهن جي وسيلي خيالن
 جي اظهار ۾ نرسي يا شدت پيدا ڪري سگهجي آهي. ٻئي طرف
 مرکب جملن واري عبارت خشڪ ۽ اڻوڻندڙ لڳندي آهي،
 جو انهن ۾ خيالن جو اظهار هڪ ڪرو هوندو آهي.

اصول مطابق، اهميت وارن جملن کي مطابق جي شڪل ۾
 ۽ گهٽ اهميت وارن جملن کي ذيلي جملن جي شڪل ۾
 رکبو آهي. اهميت کي وقائين يا گهٽائين خاطر، جملن کي
 مطلق يا ماتحت ۾ تبديل ڪري سگهجي ٿو. مثال لاءِ هڪ
 جملو هيٺ ڏجي ٿو:

انسان خرچ ڪري ٿو ۽ هن کي گهرج ٿي ٿي.

هي جملو مرکب آهي، جنهن ۾ ٻئي جملا مطلق آهن ۽ هڪ ڪري اهميت وارا آهن. انهن کي هيٺينءَ ريت مخلوط جملي ۾ ڌرائي سگهجي ٿو:

’انسان خرچ ڪري ٿو، جڏهن هن کي گهرج ٿي ٿي‘.

هي مخلوط جملو آهي، جنهن ۾ ’انسان خرچ ڪري ٿو‘ مطلق جملو آهي ۽ ’جڏهن هن کي گهرج ٿي ٿي‘ ذيلي يا ماتحت جملو آهي. هن جملي ۾ مطلق جي هجڻ ڪري ’خرچ‘ کي اهميت ڏني وئي آهي. هاڻي ذيلي جملي کي مطلق ۽ مطلق جملي کي ذيليءَ ۾ تبديل ڪجي ٿو:

انسان کي گهرج ٿي ٿي. جڏهن هو خرچ ڪري ٿو.

هتي مطلق جملي ۾ ’گهرج‘ تي زور ڏنو ويو آهي.

ڪن حالتن ۾ معنيٰ ۽ مطلب کي وڌيڪ واضح ڪرڻ لاءِ مرکب ۽ مخلوط جملن کي گڏي استعمال ڪبو آهي، مثلاً:

۱. جڏهن مينهن پوندو آهي ته گهرن ۽ گهٽين ۾ گپ ٿيندي آهي، پر هوا ۽ وڻن ٿڻن ۾ تازگي پيدا ٿيندي آهي.

۲. جهاز جيڪو وڏي بلنديءَ تي اڏاسي رهيو هو، سو وڏي ڌماڪي سان پرزا پرزا ٿي ڪيري پيو، جنهنڪري جهاز جا سمورا مسافر اجل جو شڪار ٿي ويا.

پهرئين جملي ۾ ’جڏهن مينهن پوندو آهي‘ ۽ ٻئي جملي ۾ ’جيڪو وڏي بلنديءَ تي اڏاسي رهيو هو‘ ذيلي جملا آهن، جن کي عبارت مان الڳ ڪبو ته باقي مرکب جملا رهجي ويندا.

مخلوط جملي جو استعمال:

”وڪر سو وهاءِ، جو ٻئي پراڻو نه ٿئي.“

(شاهه ۽ سريراڳ)

”جي نم سڃاڻن سچ کي، ويهه مَ تني وٽ.“

(شاهه: سريراڳ)

”جڏهن ڄام پنهنون ڄاڻو، تڏهن ٿي وس وٽڪار.“

(شاهه: ديسي)

”جيڪي مٺي ڪندا، سو جانب ڪريو جيئري.“

(شاهه: حسيني)

”ڪلي جو ڪنيو، سو مٿان ور وسارئين.“

(شاهه: حسيني)

”آن جي ڏا هون، ته الله لڳ ڳالهه ڪريو.“

(شاهه: حسيني)

”سوڍي سٽي لوءِ، ڪا جا مونسين ڳالهه ڪي،

سا جي پٿر پوءِ، ته سرتيون ڪا نه سمهي.“

(شاهه: مومل راڻو)

”جي پائين جوڳي ٿيان، ته ترڪ طمع کي ڪر.“

(شاهه: راسڪلي)

”عشق جنين سان غمزو لاتو، علم نه سي پيو پڙهندا.“

(سچل: گيجري)

”ساريسر سي سنگهار، جنم لنگهار جن سان.“

(سچل: ڪنڀات)

”ڪٿي ساڻ ڪٿي، ها آندم ماڳ ملير کان،

مٽي مارئيءَ تان، اها لحظو ڪين لٽي.“

(سچل: ڪنڀات)

معني جي لحاظ کان جملي جا هيٺيان قسم آهن ۱

- ۰۱ جملو بياني ۰۸ جملو استدراڪي ۰۱۵ جملو تمثيلي
- ۰۲ جملو سوالِي ۰۹ جملو تشبيهي ۰۱۶ جملو تضميني
- ۰۳ جملو اقراري ۰۱۰ جملو نداني ۰۱۷ جملو تلميعي
- ۰۴ جملو انڪاري ۰۱۱ جملو قسَمي ۰۱۸ جملو مدلل
- ۰۵ جملو معطوفي ۰۱۲ جملو اظهاري ۰۱۹ جملو معترضه
- ۰۶ جملو شرطي ۰۱۳ جملو دعائي
- ۰۷ جملو سببي ۰۱۴ جملو تشبيهي

۱. **جملو بياني** - جملو بياني انهيءَ جملي کي چئجي ٿو، جنهن ۾ ڪنهن شيءِ جي وصف بيان ڪرڻ هجي يا ڪنهن ڳالهه جو تفسير يا وضاحت ڏيڻ هجي. اهڙي جملي کي جملو وصفي يا تفسيرِي به چئبو آهي. هن جملي جا ٻه ڀاڱا هوندا آهن. پهرئين ڀاڱي ۾ ڪا ڳالهه بيان ڪيل هوندي آهي ۽ ٻئي ڀاڱي ۾ ان جي وضاحت هوندي آهي. عام طرح جملي بيانيءَ ۾ حرف عطف بياني استعمال ٿيل هوندو آهي. جملي بيانيءَ جا ڪي مثال هيٺ ڏجن ٿا:

ڇڳن جو چوڻ آهي، ته پوڏائي کان قرض نه کڻجي.

*

هن جي دل ۾ سدائين کٽڪو رهندو هو، ته ڪڏهن نه ڪڏهن مٿس اوچتو حملو ٿيندو.

*

مؤمن کي فقط ايمان جي طاقت هوندي آهي، يعني هن کي الله تي ڀروسو هوندو آهي.

”سگهن سٿ نه سور جي، ته گهايل ڪيئن گهارين.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”وڃي ڪڇ چئجي ته ويڇاري واٽ مٺي.“

(شاهه: معذوري)

”مون لوڏان ئي لکيا، ته هاڃو ڪندا هي،
ماريندا مون کي، پنهنون نيندا پاڻين.“

(شاهه: ديسي)

”سنجهي مون نه سنڃايو، ته اولي ڪندا ايئن.“

(شاهه: ديسي)

”هيئن نه پائيم جيڏيون، ته ڏاڍي ڪندا ڏير.“

(شاهه: ديسي)

”هاڙي ناهه پروڙ، ته رات رنجائي گذري.“

(شاهه: حسيني)

”ٿيو غلغلو گرلار، ته ڪو عطائي آيو،

بيجل ٻولاڻو، ته سر سوالي آهيان.“

(شاهه: سورٺ)

”خبر نه پئي، ته ڏيڄ ڏنائون ڪيترو.“

(شاهه: برو)

”پورو ائين نه پائين، ته ڪو لوڪ لاڏائو ساعت جو.“

(شاهه: مارئي)

”جان تڪ پئي توريان، تان ڏک موچارا مڪن کان.“

(سچل: ڪوهياري)

”پيهي پروڙيوم، تا پنهنون پائي آهيان.“

(سچل: ڪوهياري)

”هاڻي نه ڄاڻان، ته موٽي ملندس مارئين.“

(سچل: ڪنڀات)

۲. جملو سوالي - جملو سوالي اهو جملو آهي، جنهن

ڪو سوال ڪيل هجي يا ڪا ڳالهه دريافت ڪيل هجي.

هيٺيان لفظ جملي کي سوالي بڻائيندا آهن:

ڇا، ڇو، ڪٿي، ڪهڙو، ڪنهن، ڪو، ڪوھ،
ڪهڙو، ڪيترو، ڪير، ڪيھو، ڪيئن وغيره.

جملي سواليءَ جا مثال:

”سوريءَ سڏ ٿيو، ڪا هلندي جيڏيون؟“

(شاهه: ڪلياڻ)

”ڪنهن کي ائين چوان، ته مون کي ماريو سڄڻين؟“

(شاهه: ڀمن ڪلياڻ)

”هڻين ته ويڃن وٽ، تون ڪيئن جيءَ جڏو ٿئين؟“

(شاهه: ڀمن ڪلياڻ)

”رهڻيءَ رهيو نه سڀيرين، ته ڪنڍيءَ ڪبو ڪوھ؟“

(شاهه: ڀمن ڪلياڻ)

”لاڻي وڃان لوڪ، تو ڪهڙي اکر آنڙي؟“

(شاهه: ڪنڀات)

”قضا ريءَ ڪير ڌري، مٿي پاڻيءَ پير؟“

(شاهه: سهڻي)

”ملڪ مڙئي منصور، ڪهي ڪهندين ڪيترا؟“

(شاهه: سهڻي)

”هوت تنهنجي هنج ۾، پڇين ڪوھ ٻهي؟“

(شاهه: سسئي)

”ڪيئن آڙاڻسي پاند، ڀلو ٻرڏيهين سين؟“

(شاهه: ڪوهياري)

”ڇاڪي وڃيو ڇو، ٻولي رهين ٻين جو؟“

(شاهه: بروو)

”ناسڪ سلان ڪيئن، جنهن اندر آهيرا ڪيا؟“

(شاهه: بروو)

”ڪٿان سڪڻين سڀرين ڪاساڻڪي ڪار؟“

(شاهه: برو)

”ننهن نھائينءَ جيئن، ڏکيو ڪوھ نہ ڏکڻين؟“

”ڇر چيري چڙي، تہ رڇ پڇندا ڪيئن؟“

(شاهه: رڀ)

”ڪندڻن ڪوھ رھي، سر ۾ سڀرين ري؟“

(شاهه: ڏھر)

”سي ڪيئن پرين پسن، ڪٿر جن اکين ۾؟“

(شاهه: آسا)

”سونھن وڇايسر سوراءِ، ٿينديس ڪيئن قبول؟“

(شاهه: مارئي)

”مٿان مٽھ منھجي، ڪنھن آڏاڻو ڪانءَ؟“

(شاهه: پورب)

”ڪنڌيءَ تي ڪيھي، حاج تنھنجي ھنجھڙا؟“

”وڇين نہ پيھي، پٿوئن لئي پاتار ۾؟“

(شاهه: ڪاراپل)

۳. جملو اقرارِي - جملو اقرارِي انھيءَ جملي کي چئبو

آھي، جنھن ۾ ڪنھن ڳالھ کي تسليم ڪيو ويو ھجي يا

ان جي حقيقت کي چيو ويو ھجي، انھيءَ جملي کي جملو ھاڪاري بہ

چئبو آھي.

جملي اقرارِيءَ جا مثال :

”وَرَ ۾ ڪونھي وَرَ، ڏيرن ور وڌو ڪيو.“

(شاهه: دھسي)

”حجت هوت پنهنوءَ سين سون ڪيئيءَ ڪيئي،

هوءَ جا ٻائين پير ۾، تنهن جتيءَ نا جيئي.

(شاهه ۽ ڪوٽياري)

”دارونءَ جا داڻا، ڏنر هوت هٿن سين.

(شاهه ۽ ڪوٽياري)

”پيا در ڏيئي پين ڪي، آيس تنهنجي در.

(شاهه ۽ سورڻ)

”محبوبن منڻون ڪري، سڪن سڪاريوم.

”تهانهوءَ ٿيوم، پاڻهي پسن پرينءَ جو.

(شاهه ۽ بروو)

”مون سين مون پرين، پورائيءَ ۾ پال ڪيا.

(شاهه ۽ ليلان چنيسر)

”مٿي مٿي جي هئا، تن چئن ڦير ۾ چيت.

(شاهه ۽ ليلان چنيسر)

”سهرم پسان ٿي سومرا، پرينءَ ري پيئي.

(شاهه ۽ مارئي)

”سهڪيءَ پائي سڳو، اهڪيءَ تون هين تون.

(شاهه ۽ مارئي)

”ستتي تنهنجي ست ۾، ڳالهه گهرجي ڳچ.

(شاهه ۽ مارئي)

”مون ماروءَ سين لڏيون، لوڻيءَ ۾ لائون.

(شاهه ۽ مارئي)

”هينئون منهنجو هٿ ٿيو، هيت مٿي ۽ ماهر.

”پکن منجهه پساهه، قالسب آهي ڪوٽ ۾.

(شاهه ۽ مارئي)

”سکر سڻي ڏينهن، جي مون گهاري بند ۾،
وسايم وڌ ٿڙا، سڻي ماڙن مينهن،
نيسر منهنجي نينهن ۱ اجاري اچو ڪيو.“
(شاهه: مارئي)

”سونهن وڃايم سومرا، ميرو منهن ٿيوم.“
(شاهه: مارئي)

”مون ڪي ماروڙن، سڻج گهاٽي سڃ ۾.“
(شاهه: مارئي)

”ايءُ قضا ڪم ڪيو، جيئن ٿر مارو، آءُ ماڙين.“
(شاهه: مارئي)

”لکئي آئي لوح جي، هنڌ ڏيڪاريس هيءُ.“
(شاهه: مارئي)

”اصل منهنجي انگ، جڙيو هو زنجير.“
(شاهه: مارئي)

۴. **جملو انڪاري** - جملو انڪاري انهيءَ جملي کي چئبو آهي، جنهن ۱ ڪنهن ڳالهه يا حقيقت جو انڪار ڪيل هجي. هن جملي کي جملو ناڪاري به چئبو آهي.

جملي انڪاريءَ جا مثال ۱

”سڏ لڏ پندي ساڻ جي، ڏيرن ڪانه ڏني.“
(شاهه: ديسي)

”هي جو ڏنڀ ڏهاڳ جو، سگهان ڪين سهي.“
(شاهه: ليلان چنيسر)

”اجهو ريءُ الله، ڪونهي ڪاٻڙين جو.“
(شاهه: رامڪلي)

”نه ڪين، نه ڪين ڪي، نڪي ڳالهائين.“
(شاهه: رامڪلي)

”مون وٽ آيو ڪونه ڪو، ٻائرنئون ڀري پير.“

(شاهه: مارئي)

”لڙڪ نه لکڻ ڏين، ڪريو پون قلم ٿي.“

(شاهه: مارئي)

”جانسين ٿي جيان، ڪانڌ نه ڪنديس ڪو ٻيو.“

(شاهه: مارئي)

”پريان سنڌي پار جو ڪانگل نه ڪوڙو.“

(شاهه: پورب)

”پٽ دعا پاراتي واري، ناهي راهه رباني.“

(سچل: گجري)

”وار نه سي ويهين، جني مٿي مامرا.“

(سچل: ڪوهياري)

”سڀ سڃاتئون ڪين ڪي، جوڳن ماري جڪ.“

(سچل: ڪاريهر)

”هردي اندر هير جي، آهي ڪونه پيو.“

(سچل: ڪاريهر)

”لوئي اها لوءِ جي، چن نه ڇڏيندياس،

تهباران توڙي ٿئي، مور نه مٽيندياس.“

(سچل: ڪنڀات)

۵. **جملو معطوفي** - جملو معطوفي انهيءَ جملي کي چئبو آهي، جنهن ۾ فعل معطوفي ڪم آندل هجي، مثلاً: اڻ ڏٺي رستي تي سڄي سمجهي ۽ اڪيون ڪولي وڪ ڪڻجي.

*

نديڙو ٻار ماءُ جي تات ۽ روئي روئي سمهي پيو.

مٿين جملن ۾ 'سوچي سمجهي'، 'اڪيون ڪولي' ۽ 'روئي روئي' فعل معطوفي آهن، تنهنڪري مٿيان ٻئي جملا معطوفي چئجن ٿا.

جملي معطوفيءَ جا مثال:

"پاڙيو ويئي پاڙ، جيڪي لکيو لوح ۾."

(شاهه: سهڻي)

"مون کي ڏنڊ ڏيئي، وڃي ڍوليو ڍٽ قرار ڀو."

(شاهه: مومل راڻو)

"گالهيون ڪندي ڪاڪ جون، ڳوڙها بيس ڳڙي."

(شاهه: مومل راڻو)

"مٿي مٿي موهجي، چريو ڇت ٿيو."

(شاهه: ليلان چنيسر)

"نيئن سين ناز ڪري، ريجهاڻين راءِ."

(شاهه: ڪاموڏ)

"پسي ڪڪيءَ ڪوڙ، متان ماڱر مٽين."

(شاهه: ڪاموڏ)

"لاڳاپا لاهي، ويندس ڪڍ ڪوهيار جي."

(سچل: ڪوهياري)

"پارس لڳي سون ٿيون، لوهاڻيون لوريون."

(سچل: ڪلياڻ)

"ملي مهاڻا مير سان، ٿيڙا مير بحر."

(سچل: ڪلياڻ)

"سنڀري سرودن سان، سالڪ ڪيا ساڻ،

ڦيري سازن ٺاڪ، سوريئين سر سورڻ ڪي."

(سچل: سورڻ)

”رويو رويو رت، ٿو پڪي پارانڀا ڏئي.“

(سچل: مالڪوس)

”پڪي سوئي پير، اڄ اڏائو اوڏهين.“

(سچل: مالڪوس)

۶. **جملو شرطي** - جملو شرطي انهيءَ جملي کي چئبو

آهي، جنهن ۾ حرف عطف شرطي استعمال ٿيل هجي.

جملي شرطيءَ جا ٻه ڀاڱا هوندا آهن: شرط ۽ جزا. جو

ڀاڱو حرف عطف شرطيءَ سان شروع ٿئي، تنهن کي شرط چئبو

آهي ۽ ٻيو ڀاڱو جو ان جي جواب ۾ اچي، تنهن کي جزا يا

جواب شرط چئبو آهي، مثلاً:

جيڪڏهن تون ايمان جو سهارو وٺيندين، ته شيطان توکي

هرگز گمراه نه ڪري سگهندو.

*

ڪٿي ڪيتري به ڪوشش ڪندين، ملندڙي اهوئي جو

تنهنجي قسمت ۾ هوندو.

پهرئين جملي ۾ پهريون ڀاڱو ’جيڪڏهن تون ايمان جو

سهارو وٺيندين“ آهي شرط ۽ ٻيو ڀاڱو ’ته شيطان توکي هرگز

گمراه نه ڪري سگهندو“ آهي جزا يا جواب شرط. اهڙي طرح

ٻئي جملي ۾ ’ڪٿي ڪيتري به ڪوشش ڪندين“ آهي شرط

۽ ’ملندڙي اهوئي جو تنهنجي قسمت ۾ هوندو“ آهي جزا.

غير معيّن، ممڪن يا شڪي حالت ۾ شرط ۽ جزا جي

ڀاڱن ۾ مضارع جو صيغو استعمال ٿيندو آهي ۽ مطلق جملي ۾

امر جو صيغو به ڪم ايندو آهي، مثلاً:

نوٽ: فعل معطوفيءَ واري باب ۾ ڏنل استعمالي مثال

معطوفي جملا آهن.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو ۱۵۷

جي تون موٽڻ جو وعدو ڪرين، ته مان توهان کڏجي هلاان.
هڪڙي اڃ، ته تنهنجي سڃاڻپ پنهنجن دوستن سان
ڪرائي ڇڏيان.

پهرئين مثال ۾ مضارع جو صيغو ۽ ٻئي ۾ مطلق جملي
امر جو صيغو استعمال ٿيل آهي.
جملي شرطيءَ جا مثال ۽

”جي تو سڪڻ سگهو، ته ڪاٽيءَ پٺي م ڪينجهم.“

(شاهه ۽ ڪلياڻ)

”ڪرين جي ڪيري، ته تون توهان ٿين.“

(شاهه ۽ يمن ڪلياڻ)

”سڪ پنهور جا ڇڏ، ته ڪاهي رسين ڪيچ ڪي.“

(شاهه ۽ سسئي)

”مري جيءَ، ته ماڻهن جانب جو جمال“

(شاهه ۽ معذوري)

”وڏا طالع تن جا، جي مارڳ منجه مرن.“

(شاهه ۽ معذوري)

”پٺن پير نهاري، ته آرهائي اتان لهين.“

(شاهه ۽ معذوري)

”جي سرتيون وڃن، ته ٿيان حوالي هوت جي.“

(شاهه ۽ ديسي)

”ناميدي نهيچ، ته آڏي ٿين اميد ڪي.“

(شاهه ۽ حسيني)

”اچين جي هڪار، مون ساريندي سارين،

پيرين ڌريان پنهيون، هنڌ وڃايان وار.“

(شاهه ۽ بروو)

”جي ڀانئين جو گهي ٿيان، تا ويهي گهول وجود.“

(شاهه : راسڪلي)

”ڇر چيري چڙي، ته ڪيئن پچندا ٿانءِ؟“

(شاهه : رپ)

”جي گهر اچين مون، ته ميريائي مان لهان.“

(شاهه : پرڀاتي)

”مون، تون آءِ، اسين، چارئي چتان لاهه.“

”ته سنڌي دوزخ باهه، تو اوڏيائي نه اچي.“

(شاهه : آسا)

”زير يون لاهه زنجير، ته سرتيون پسان سومرا.“

(شاهه : مارئي)

”اچين جي اوطاق، منهنجي ميان ميندرا،

عين کان آجي ٿيان، ڪوجهي ٿي نه ڪاڪ.“

(سچل : راڻو)

”مارگ مرن جي، ورتني ڪي ويجهڙو.“

(سچل : ڪوهياري)

”اچين تان اڳيان، ناتر ٿي نمان،

چاهون مان چمان، پرين تنهنجا پيرڙا.“

(سچل : راڻو)

”جي راضي ٿين تون، ته ملان مارن سان وڃي.“

(سچل : ڪنڀات)

”ساهه جو سانگو ڪرين، تا پير هن پڙ ۾ نه ٻاءِ.

(سچل : جوگ)

”پير اڱن پائين، ته منهنجو ساهه سڏير ٿي.“

(سچل : مالڪوس)

۷. **جملو سببي** - جملو سببي انهيءَ جملي کي چئبو آهي جنهن ۾ حرف عطف سببي استعمال ٿيل هجي، مثالاً:
گهرج کان وڌيڪ نه کائجي، ڇو جو گهڻو کائڻ صحت جو زيان آهي.

*

وقت اڃا به نه وڃاء، نه ته پڇتائڻو پوندئي.

انسان لاءِ علم حاصل ڪرڻ ضروري آهي، ورنه هو نيڪي ۽ بديءَ ۾ فرق نه ڪري سگهندو.
مٿين جملن ۾ 'ڇو جو'، 'نه ته' ۽ 'ورنہ' حرف عطف سببي آهن، جنهنڪري جملن جي نوعيت سببي آهي.
جملي سببيءَ جا مثال:

"جانسي آيو جوءُ ۾، ٿيو قلب قرار."
(شاهه: سارنگ)

"وڃان ٿي وٺڪار، ڏنم پير پنهنجو جو."
(شاهه: حسيني)

"تتيءَ ٿڌيءَ ڪاهه، ڪانهي ويل ويهڻ جي،
متان ٿئي اونڌاهه، پير نه لهين پرينءَ جو."
(شاهه: حسيني)

"نئون نينهن لڳوس، گري ۽ ڳالهون ڪري."
(شاهه: حسيني)

"سرتيون سڻجي سڻجي، متان ڪا مون سين هلي."
(شاهه: حسيني)

"پهي ڪام پڇاء، امڙ منهنجي آسري،
ڪٿم جنهن لاءِ، سو ڪوهيارو ڪيچ ويو."
(شاهه: حسيني)

”آديسي اتي ويا، مڙهيون مون مارين.“

(شاهه ■ راڪلي)

”ليان ليلائيج، اتي ماڳ منٿ جو.“

(شاهه ■ ليلان چنيسر)

”ٻئي ڏانهن ڪيم نهار، گهڻو ريسارا سپرين.“

(شاهه: آسا)

”ٻاڙو ٻئي نه ٻيٽڙي، منو منهن لڳوس.“

(شاهه ■ مارئي)

”آءُ ڪين سوڙئين سمهان، مون ورگهاري سڄ.“

(شاهه ■ مارئي)

”سارنگ سعي ۾ اتي، سچل مستي ڇڏ،

اجهاپي ڪا اڏ، وسڻ ڪان اڳي وڃي.“

(سچل ■ سارنگ)

”نڪي پير مشائخ ٿڄ تون، نڪي ٿڄ نجومي،

دائرا اهي دعوت وارا، اتي علم رسومي.“

(سچل: گجري)

۸. **جملو استدراڪي** - جملو استدراڪي انهيءَ جملي کي

چئبو آهي، جنهن ۾ حرف استدراڪي استعمال ٿيل هجي، يا

جنهن ۾ ٻن بيانن ۾ مقابلو ڏيکاريل هجي ۽ مقابلي ۾ اتفاق

ڏيکاريل هجي يا اختلاف ۽ يا وري جنهن ۾ ظاهر ڪيل شڪ يا

گمان جو ازالو ڪيل هجي. ’استدراڪ‘ لفظ جي معنيٰ آهي،

لڪل حقيقت کي ظاهر ڪرڻ يا ڪنهن شڪ ۽ گمان کي

دور ڪرڻ.

هيٺيان لفظ جملي کي استدراڪي بڻائيندا آهن ۽

بلڪ، پر، رڳو، سواءِ، فقط، ليڪن ۽ مڪر وغيره.

جملي استدراڪيءَ جا مثال :

هرڪو انسان گنهگار آهي، مگر پينمبر معصوم آهن:

*

مئي آواز تي نه فقط ماڻهو، پر مرون به مست ٿيو پون.

*

منهنجو دوست هڪ حادثي ۾ گذاري ويو. بلڪ سندس

سڄو ڪٽنب تباهه ٿي ويو.

”پڪو ڪم ڪنڀار جو، پڪي نهانئين،

مون کي وڃائين، پيلو پاڻي آيو.“

(شاهه: سهڻي)

”سهڻين سائر ٻوڙيون، منڏ ٻوڙيو مهران.“

(شاهه: سهڻي)

”آتش چونم ڪت، تائيان تند نه نڪري.“

(شاهه: حسيني)

”اڳي ائين هياس، جيئن پنهنجي ڌوتم ڪڙڙا،

هاڻي ائين ٿياس، جيئن جنت نه نيم پائسين.“

(شاهه: حسيني)

”بار سڏائي سڄو جاني زباني،

اهي آساني، ڪم پئي ٿي ڪل پوي.“

(شاهه: برو)

”چري چري م چو، چريو آهي لوڪ.“

(سچل: آسا)

”تون سمنو سردار، آءٌ مڻي مهاڻي آهيان.“

(سچل: ڪلياڻ)

”جن پاسا هريل پڻ ٿي، تن فرشين فراشون“

روءِ هيون راشون، پر سمي ڄام سهايون.“

(سچل ۽ ڪلياڻ)

”هوند ڏوراپا ڏيان، پر مونھون پھنور پري ٿيا.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

”جوگي آھن جال، پر لاهوتي لڏي ويا.“

(سچل ۽ جوگ)

”ڪانگا ڪتابت، ساري سانڍج سامھ سين،

اها امانت، ٻئي ڪنھن عام نم آچين.“

(سچل ۽ مالڪوس)

۹. جملو تنبيهی - اھو جملو، جنھن ۾ ڪنھن اٺونڊڙ

يا نقصان واري گاليم يا ڪم کان منع ڪيل هجي، يا ان کان

بچڻ خاطر ضروري آڀاءَ وٺڻ جي هدايت يا تنبيهه ڪئي ويئي هجي،

تنھن کي جملو تنبيهي چئبو آھي.

خبردار، ڏس، م، متان، مڃڻ، نه، نه ته، ورنه وغيره،

تنبيهه جا لفظ آهن، جي جملي کي تنبيهي بڻائيندا آهن.

جملي تنبيهيءَ جا مثال:

خبردار، انهيءَ ڪم ۾ هٿ نه وجهه، اهو سراسر

ظلم ٿيندو.

*

ڏس، پٽ، جانورن کي نه ستاءِ، اهي به الله جا خليل

آهن ۽ انسان لاءِ ڏاڍا ڪمائتا آهن.

*

زندگي هڪ وڏي نعمت آهي، ان جو هڪ لمحو به

اجايو نه وڃائجي، ورنه آخر ۾ پڇتائڻ پوندو.

”پاڻي کان ڪمان ۾، ميان مار، مون

مون ۽ آهين تون، متان تنهنجو ئي توکي لڳي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”جي نه سڃاڻن سچ کي، ويهه مَ تني وٽ.“

(شاهه: سريراڳ)

”متان گهڙين سهڻي، اڄ درياھ ۾ دم.“

(شاهه: سهڻي)

”سچ سامهون منهن ۾، متان ڪرڻين ڪٽ.“

(شاهه: حسيني)

”کلي جو ڪنيوءَ، سو متان ور وسارئين.“

(شاهه: حسيني)

”مالها ڦيرج من ۾، ڏڙ کي ڏوڙ مَ لاءِ.“

(شاهه: رامکلي)

”چنيسر سين ڇاڳ، متان ڪا مُٽ ڪري.“

(شاهه: ليلان چنيسر)

”مَ لٽڻ ڪونجي، ماڻ ڪر، چور مَ هيٺين ڇاڪ.“

(شاهه: ڏهر)

”طمع جي تنوار، متان ڪرين مڱڻا،

ڌڪي ڪندئي ڌار، ماڻڪ ڏيئي مٺ ۾.“

(شاهه: پرياتي)

”مَ ڪي رو، مَ ڏڙ ڪي، مَ ڪي هنجون هار،

جهڙا اچن ڏينھڙا تھڙا ويئي گھار.“

(شاهه: مارئي)

”مون کي مون پرين، ٻڌي وڌو ٻار ۾،

اڃا ايئن چرن، مڇڻ پاند پساڻين.“

(شاهه: آسا)

”سو کانگم قاصد ڪر، جو سدا ڏوندي ڏوندي ڪي.“

(شاهه: پورب)

”مريد ڪرڻ جو خيال نه رکجانءِ، عاشق ٿيڻ نرالو،

مان ۽ تون جي سودي اندر، مٿان ڪڍين ڏيوالو.“

(سچل: گجري)

”ووءِ ووءِ تا مَ و سار، مٿان مٺي ماڻ ڪرين.“

(سچل: ڪوهياري)

”ڏاها گهڻا ڏينھڙا، مٿان تون لائين.“

(سچل: مالڪوس)

”زاغ نه ٿي ۽ زبون، وڏون اڏامي اوڏھين،

نه ته خاصو منهن جو خون، گچي ۽ پوند ڪانگڙا.“

(سچل: مالڪوس)

۱۰. جملو ٺاڻي - جملو ٺاڻي انهيءَ جملي کي چئبو

آهي جنهن ۾ حرف ندا استعمال ٿيل هجي.

جملي ٺاڻيءَ جا مثال:

”خوف تنهنجو، يا خدا، منجهه آڏمن آهي الپ.“

(ديوان قاسم)

”فخر دولت تي نه ڪر، اي دل، خدا جي واسطي.“

(مرزا قليچ)

”ساهڙ ڄام ستار، مگهو رسج سير ۾.“

(شاهه: سهڻي)

”چنڊو، تنهنجي ذات پاڙيان نه پرين سان.“

(شاهه: ڪنڀات)

”آهي آڙ اڪين ۾، ناڪنا، ڪڇ نڪاه،

ملاحظو ملاح، ڪڇ ڪو انهيءَ ڪُنَ جو.“
(شاهه: سريراڳ)

”جارجڪ، تو مٿانءِ، ملڪ مڙيوئي گهوريان.“
(شاهه: سورٺ)

”ميان مينڌرا، موت، بخڻ ڪر ٻچائون.“
(شاهه: مومل راڻو)

”تو در آيس، داسڙا، ارڪڻ ڪري اپار.“
(شاهه: ليلان چنيسر)

”سهج سوري پانڀيان، سومرا، سندوء.“
(شاهه: مارئي)

”پرين جي پرديس ۾، تن جي، ڪانگا، ڪڇ خبر.“
(شاهه: پورب)

”ڪر، ٻاروڇا، ٻاجه، هن نڌر نمائيءَ تي.“
(سچل: ڪوهياري)

”مون تان مهڻا لاه، مولا ڪارڻ، مينڌرا.“
(سچل: راڻو)

”وڃي وجهه ڪرناڙ ۾، ٻيجڻل، ٻائيتال.“
(سچل: سورٺ)

”آهيان سوالي سر جو، گهوٽ نه گهرجي راڄ.“
(سچل: سورٺ)

”عمر، مون ڏي آيا، ابائون عتاب.“
(سچل: ڪنڀات)

”مون کان، امان، پڇ، جو آءٌ به ويندس تن سين.“
(سچل: جوڳ)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”پرين، تنهنجي ٻار جي، محبت مون ماري.“

(سچل ۽ مالڪوس)

”اھيون، سڀ ڏسو، جو آيو ڪانگ قريب جو.“

(سچل ۽ مالڪوس)

۱۱. جملو قسمي - جملو قسمي انهيءَ جملي کي

چئجي ٿو، جنهن ۾ ڪنهن ڳالهه جي تصديق خاطر يا ان کي

زورائڻو بڻائڻ واسطي قسم جو لفظ استعمال ٿيل هجي. اهي لفظ

جي عام طرح قسم طور ڪم ايندا آهن، سي آهن:

الله جو سنهن، الله ڄاڻي، الله سان، الله جو قسم، بالڏه،

و الله وغيره.

جملي قسمي جا مثال:

الله جو سنهن، ته مون ڪڏهن به توهان براهي نه ڪئي آهي.

*

و الله، انهيءَ ڳالهه جي مون کي ڪا خبر ڪانهي.

”يا الله، ري پرينءَ سڀ اونڌاڪي پائين.“

(شاهه ۽ ڪنڀات)

”موٽ مٿان ٿي مينڌرا، راڻا، ڪارڻ رب.“

(شاهه ۽ مومل راڻو)

”الله ڪارڻ، اوڻيا، ڪرها م ڪاهيو.“

(شاهه ۽ ديسي)

”مڃڻ ور وسارئين، آري، لڳ الله.“

(شاهه ۽ سسئي)

”آڏر، لڳ الله، ويلو ڪرم وچ ۾.“

(شاهه ۽ پورب)

”سانئينءَ جو سوگهند، ساچن سينان سهڻو.“

(شاهه: بروو)

”ڪارڻ رب رحمان، سر ويدي سلطان ڏي.“

(شاهه: سورڻ)

”لاھج لوئيون تان، الله لڳت، اولاد،

ڪارڻ، پرور پاڪ، مون کي ميڙين مارين.“

(سچل: ڪنڀات)

۱۲. جملو اظهاري - جملو اظهاري انهيءَ جملي کي

چئجي ٿو، جنهن ۾ عجب، افسوس، خوشيءَ يا ڏک جو اظهار

ٿيل هجي. جي لفظ جملي کي اظهاري بڻائڻ ٿا، سي آهن

حرف تعجب، حرف تاسف، حرف تحسين ۽ حرف نفيرن وغيره.

جملي اظهاريءَ جا مثال:

”مديون پسي منهنجون شرميا شيطان،

هن منهنجي حال تي، هڻي هڻي، ڪن حيوان.“

(شاهه: سريراڳت)

”ور اونداھي راتڙي، ڪوءِ چاندوڻي چانڊاڻ.“

(شاهه: سهڻي)

”اڻي اٺن چييءَ، ته گهوڙا گهر نه سهڙين.“

(شاهه: ديسي)

”ور لکن جي لوڏ، گهوريا مک پنپور جا.“

(شاهه: حسيني)

”ڪوءِ ٻولي، ٻن ٻروچ، گهوري ذات جتن جي.“

(شاهه: حسيني)

”ور سا سڄي ويڙھ، جنهن ۾ سچن هيڪڙو.“

(شاهه: ڪاهوڙي)

”هئي هئي، هن هڏي، همه کي حيران ڪيو.“

(شاهه ۽ رامڪلي)

”ڪوھ لڄائين پاڻ، ناحق ويٺو ٺيھ ۾.“

(سچل ۽ راڻو)

”گهوڙاڙي گهوڙا، ڪري من مستان ويا.“

(سچل ۽ جوڳ)

”هئي هئي، منهنجي حال جي، ناهي ڪل اوهان.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

”روئن ساري رات، هئي هئي، سوڪانگو ڪيون.“

(سچل ۽ مالڪوس)

”ڏاهي چڙهي ڌار تي، ڪا جا لتي لات،

پيون ۾ هيٺات، آتن واريون اٿين.“

(سچل ۽ مالڪوس)

۱۳. جملون دعائيءَ - جملو دعائي انهيءَ جملي کي چئبو

آهي، جنهن ۾ ڪنهن آرزو اميد، دعا يا پٽ پارائي جو اظهار

ٿيل هجي يا ان ۾ حرف تهنه استعمال ٿيل هجي.

جملي دعائيءَ جا مثال ۽

”شال مَ چڄي نينهن، گڙان گهوريو جندڙو.“

(شاهه ۽ سهڻي)

”واعڙ وهين مَ شال، سڪي پيلائيون ٿئين.“

(شاهه ۽ سهڻي)

”الله، سڀني آڻ، جن ساڻ چڪاير سڪ جو.“

(شاهه ۽ سسئي)

نوٽ: ۱- پٽن وغيره اهڙا لفظ آهن، جي نفرت ظاهر ڪرڻ لاءِ به

ڪم ايندا آهن ته بدعا يا پٽ پارائي لاءِ به.

”ڪوٽ ڪٿن ٻن ڪهاڻ، ڪوٽ آٿن، ٻن جيڏيون.“
(شاهه: حسيني)

”ٻيجل سندو ٻنگ، خالق خالي مَ ڪرين.“
(شاهه: سورث)

”تادر شال ڪندوءَ، مڙو هن مسڪن مين.“
(شاهه: بروو)

”ڏٺيم ڪر مَ ڌار، پاڙو تن ڀرينءَ جو.“
(شاهه: بروو)

”الله ائين مَ هوءَ، جيئن آءُ مران بند ۾،
پورين وڃان لوءِ، پوءِ مَر ٻچم ڏينھڙا.“
(شاهه: مارئي)

”آري اچين شال، نمائيءَ جي نجهري.“
(سچل: ڪوهياري)

”جيڏيون جت جين، جي مونهي سور سڄي ويا.“
(سچل: ڪوهياري)

”ڪاھل تي ڪھل، ڪندين شال ڪريم تون.“
(سچل: ڪوهياري)

”مونئي شال اچن، ماروئڙا ملير ۾.“
(سچل: ڪنڀات)

”ايندي مارئي مارئين، پکين شل پيهي.“
(سچل: ڪنڀات)

”ساجهر سنگهارن ڪي، الله شل آئي.“
(سچل: ڪنڀات)

”سنگهارن سويل، ملان شال ملير ۾.“
(سچل: ڪنڀات)

”عمر رب رکي، پڙدي سان پناهه ۾،
هٿان شال پڪي، عمر ابائين جي.“
(سچل ۽ ڪنڀات)

”ايندا مارو مون ڪٿين، ويندم شال وٺي.“
(سچل ۽ ڪنڀات)

”الله ابائين سان مون کي گڏ ڪرين،
جي ويڙا ٿر پرين، سي موٽي آڻ ملير ۾.“
(سچل ۽ ڪنڀات)

۱۴. جملو تشبيهي - جنهن جملي ۾ ٻن شين جي
پاڻ ۾ ڀيٽ يا تشبيهه ڏنل هجي، تنهن کي جملو تشبيهي
چئبو آهي. مثال:

”ڇا مهاڻي ۽ ڇا سندس سونهن، چوڏهينءَ جو چنڊ
پيو بکي.“

مٿين جملي ۾ ”مهاڻيءَ“ جي ”چوڏهينءَ جي چنڊ“ سان
مشابھت ڏيکاري ويئي آهي. هتي ”مهاڻي“ آهي مشبّه
(جنهن جي ڀيٽ ڪيل هجي) ۽ ”چوڏهينءَ جو چنڊ“ آهي
مشبّه به (جنهن سان ڀيٽ ڪيل هجي).

جملي تشبيهي جا مثال:

”عشق آهي نانگ، خبر ڪاڌن کي پوي.“
(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”تارا تراريون، نيزا نيڻن پريڻ جا،
هٿن منهن پارئون، سانگو ڪن نم سر جو.“
(شاهه: ڪنڀات)

”جر ۾ ڦرئو جيئن، لهريون لڳندي اڌ ٿئي،
تئون پڻ آهين تيئن، دنيا ۾ ڪو ڏيندڙو.“
(شاهه: سريراڳ)

”جي تو ڀيت ڀانڻيا، سي آيتون آهين.“

(شاهه: سهڻي)

”جيڪو جبل لنگهيان، سو هيٺ جو هائي.“

(شاهه: ڏيسي)

”پرتو پنهنجو جو، جهڙ جيئن جهالا ڏني.“

(شاهه: ڪوهياري)

”هنڙو ڪچيءَ تڏ جيئن، ڇڄو ڇڄو پوءِ.“

(شاهه: حسيني)

”مومل ڪي مڃاز جا اکين ۾ الماس.“

(شاهه: مومل راڻو)

”جهڙا گل گلاب جا، تهڙا مٿن ويس.“

(شاهه: مومل راڻو)

”جهڙا پائن پڻ، تهڙيون شالون مٿن سائون.“

(شاهه: مومل راڻو)

”نهائين ڪان ڏينهن، سڪ منهنجا سهرين،

سڙي سارو ڏينهن، ٻاهر ٻاڦ نم نڪري.“

(شاهه: رڀ)

”تو جو ڀانيو هار، سو سورن جو سڳڙو.“

(شاهه: ليلان چنيسر)

”جيئن گنڍ يون منجهه گنڍ ڀر، تيئن مون من ماروئون سين.“

(شاهه: مارئي)

”جر ۾ سهڻو جيئڻ، آهڻ ابر آسري،

جيئن ڪونجون سارين روه ڪي، مون تن اندر تيئن.“

(شاهه: مارئي)

”جن سڳو وڃ سرنڌڙي، تن راتين ۾ راڻي،

سي سڃاڻي، پيڙو ٻڌس ٻانهن ۾.“

(شاهه: ڪاموڏ)

”لڳي اتر واءِ، ڪينجهر هندورو ٿئي.“
(شاهه: ڪاموڏ)

۱۵. جملو تمثيلي - جنهن جملي ۾ ڪنهن حقيقت کي واضح ڪرڻ لاءِ ڪو مثال يا تمثيل ڏنل هجي، تنهن کي جملو تمثيلي يا مثالي چئبو آهي، مثلاً:

’جهنگ جو جهانگي، شهر ۾ اهڙو اچي ڦاٽو جهڙو پکي پيري ۾‘

مٿين جملي ۾ ’جهڙو پکي پيري ۾‘ تمثيل آهي، جا انهيءَ لاءِ پيش ڪئي وئي آهي، ته جيئن پهرين بيان ڪيل حقيقت جو پورو پورو اندازو لڳي سگهي. هتي ’جهنگ جو جهانگي‘ آهي مُمَثَّل (جنهن جو مثال ڏنل هجي) ۽ پکي پيري ۾ آهي مُمَثَّل بيه (جنهن مان مثال ڏنل هجي).

جنهن جملي ۾ ڪو ٻيو يا چوٿي ڏنل هجي ۽ ڇاڪاڻ ته اها به حقيقت کي واضح ڪري ٿي، تنهنڪري ان کي به جملو تمثيلي چئبو آهي، مثلاً:

”پلي پلي پاڻ آئي ساهه نه چئجي پلي.“
هن جملي ۾ هڪ عام چوڻي يا ٻيو مثال آهي، جنهن جو مطلب آهي ته جيڪڏهن ڪو انسان يا جانور ڪجهه وقت گمراهه ٿي وڃن ڪانهو ۽ پنهنجي صحيح منزل يا مقام تي پهچي وڃي، ته ان کي پلي نه چئبو.

جملي تمثيليءَ جا مثال:

”اوديا رلائي ٿي جڳ ۾ هن جيءَ کي،
جيئن بازپگر باندر کي دردر پٺائي.“
(سامي)

”فصل جي خواهه ۾ وسري اصل ويو،
سنگ چونڊيندي نه ڪانا ياد پيا.“
(سانگي)

”ڪاٽيءَ ڪونهي ڏوهه، ڳڻ وڌيندڙ هٿ ۾.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”اڪر پڙهه الف جو، ٻيا ورق سڀ وسار،

اندر تون اڃا، پٺا پڙهندين ڪيترا.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڪوڙ ڪٿان ۾، حرف مڙيوئي هيڪ،

جي تو نظر نڪي، تم بسم الله ئي بس ٿي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”جي رهڻيءَ رهيو نه سهيڙين، ته ڪيڻيءَ ڪبو ڪوهم.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”اڳ اڳرائي جو ڪري خطا سو ڪاٽي،

پانڊ ۾ پائي، ڪيڻي وارو ڪيڻي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”مفتي منجهه وهار، ته قاضيءَ ڪٺيارو نه ٿين.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”اڪر ڇٽي هيڪڙي، ٻهون جي نه ٻجهن،

ڪوهم ڪبو ڪي تن، سڄي سڻائي ڳالهڙي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”عدل ڇٽان آءُ نه، ڪو ڦيرو ڪڇ فضل جو.“

(شاهه: سريراڳ)

”وڪر سو وهاءِ، جو پٺي پراڻو نه ٿي.“

(شاهه: سريراڳ)

”جي وڙ جڙن جنسين، سي وڙ سڻي ڪن.“

(شاهه: سريراڳ)

”سمنڊ جي سڀوڀن ۽ تنين ماڻڪ ميڙيا ۽

چار جي چوڻين، تن سانڪوڻا ۽ ستيون.“

(شاهه ۽ سريراڳ)

”ڪپر ٿو ڪُن ڪري، جئين مائيءَ منجهه مهڻي،

اڀڙو سور مهڻي، ننڍو م ڪريو ناڪڻا.“

(شاهه: سريراڳ)

”ٻچن جي ميهار ڪي، ٻچي سي ميهار.“

(شاهه: سهڻي)

”جن ڪي سڪ ساهڙ جي، سي گهير نه ٻچن گهاٽ،

جن ڪي عشق جي آس، سي واهڙ پائين وڪڙي.“

(شاهه: سهڻي)

”لکيو جو نراڙ، سو انگ ڪياريءَ نه ٿي.“

(شاهه: سهڻي)

”گهوڙن ۽ گهوٽن حش ٿورا ڏينڍڙا،

ڪڏهن منجهه ڪوٺن، ڪڏهن واهي رڻ جا.“

(شاهه: ڪيڏارو)

”پاڻيءَ مٿي جهوپڙا، مورڪ اڃ مرن.“

(شاهه: مسٽي)

”مري جيءُ ته ماڻهن، جانب جو جمال.“

(شاهه: معذوري)

”مرڻان اڳي جي مٿا، سي مري ٿين نه مات،

هوندا سي حيات، جيڻان اڳي جي جيا.“

(شاهه: معذوري)

”منهنجو وس واکا، ٻڌڻ ڪر ٻروچ جو.“

(شاهه: ڊيسي)

”هتان تو پئي، ٿي ڪچو ڪيچين کي ڪرين.“

(شاهه: ڪوهياري)

”تتيءَ ٿڌيءَ هل، ڪانهي ويل وهڻ جي.“

(شاهه: حسيني)

”پڻ وارون پٿريون، ڳاڙها ڳل سندن،

پيون هنئين هٿ هڻن، رڻديون رڻن وارون.“

(شاهه: حسيني)

”ڏک تنهن کي ڏک، حب جنهن کي هوت جي.“

(شاهه: حسيني)

”پاڻهي ايندي هوت، تون پڻ ٿڄ اڳري.“

(شاهه: حسيني)

”ڏک سکن جي سونهن، گهوريا مک ڏکن ري.“

(شاهه: حسيني)

”سهڪو هوندو سو، جنهن جو عشق الله سين.“

(شاهه: برو)

”ڪوڏر ۽ ڪاني، آهي سر سڪنهين.“

(شاهه: برو)

”سي چلولا چنجن، جي در در لائين دوستي.“

(شاهه: برو)

”گندي ۽ گراهه جن سناين سانديو،

انهن کان الله، اڃا آگاهون ٿيو.“

(شاهه: راسڪلي)

”جنن سي ڪوهيءَ نار، وهن واريءَ گاڏنان،

هنڙو پريان ڌار، نبيريانس نه نبري.“

(شاهه: رپ)

”ڪڏهن ڳاڙهو گهوٽ، ڪڏهن مڙع مقام ۾،
سندو واريءَ ڪوٽ، اڏي اڏيندين ڪيترو.“
(شاهه ۽ ڏهر)

”ڏات نم آهي ذات تي، جو وهي سو لهي.“
(شاهه ۽ پرياتي)

”پرين نم اکرڙين ۾، ڏينئون نم حاضر جن،
”سي هئين جاڙ جين، فلها لانا سڪنا.“
(شاهه ۽ آسا)

”کر جا ڪڏ ڪئي، پوڻ ڪارڻ پرينءَ جي،
تنهن ۾ پاڻ پئي، غيبتتي غار ٿيو.“
(شاهه ۽ آسا)

”جو حسن سندو حق، سو ڪور پروڙي ڪينڪي.“
(شاهه ۽ آسا)

”منهن ۽ مسلمان، اندر آزر آهنين.“
(شاهه ۽ آسا)

”هوءَ جي حق ڀڄن، سي ڪيئن ستيون سوڀرا.“
(شاهه ۽ مارئي)

”ويا مور مري، هنجھ نم رھيو هيڪڙو،
وطن ٿيو وري، ڪوڙن ڪانيرن جو.“
(شاهه ۽ ڪاراييل)

”سنا پانءِ م سڀ، وڀاءِ واسينگن جا،
جنهن جي جهڙپ، هاڻي هنڌان ٿي نم چري.“
(شاهه ۽ ڪاراييل)

”سوريم مارو ابر ۽ لولمين ڪن لڏو،
انڌي ساڻ انڌو، پئي پيا لڏ ۾.“
(سچل ۽ آسا)

”مون ۾ آهين تون، تو ۾ آهيان مان،

يجلي بادل سان، آهي جشن سهرين.“

(سچل: سارنگ)

”پانياريءَ سر پهڙو، جر تي پکي جيئن

اسان پرين تيئن، رهيو آهي روح ۾.“

(شاهه ڪريم)

۱۶. **جماو قصدي** - جملي تضيبي انهيءَ جملي کي

چئبو آهي، جنهن ۾ ڪنهن ٻئي جي قول يا ڪلام کي تائيد،

سنڌ يا حوالي طور شامل ڪيو ويو هجي، مثلاً:

”تصوف کي دنيا ۾ غلط رنگ ڏنو ويو آهي، حالانڪ

”هر صوفي فقيه آهي، مگر هر فقيه صوفي ناهي.“

مٿين جملي ۾ ”هر صوفي فقيه آهي، مگر هر فقيه

صوفي ناهي“ سچل سرست جو قول آهي، جو جملي ۾

حوالي طور شامل ڪيو ويو آهي.

جملي جي تضيبي صورت گهڻو ڪري شعر ۾ نظر

اچندي آهي.

جملي تضيبيءَ جا مثال:

”عاشقن الله جي، سدا وائي وات،

”فاڌ ڪروني اذڪر ڪم“ تن ۾ اها تات.“

(شاهه: يمن ڪيان)

”گهڙو پگهو ته گهوريو، آسرو-م-لاهيچ،

”لاتقنطوا من رحمة الله“ ترهي ان تريچ.“

(شاهه: سهڻي)

”سائڙ جا سينگار، مون ان ڏٺا اڳي هئا،

”نه ڪا“ ڪن نيڪون“ هئي، نه ڪا بي پچار.“

(شاهه: سهڻي)

”واذڪر ربيڪ في نفسڪ“ اندر آگ جلاءِ.

(شاهه: راڪلي)

”الانسان سري وانسا سره“ پروڙج پڇار،

ڪندا ويا تنوار، عالم عارف اهڙي.

(شاهه: آسا)

”ڪل شيءِ يرجع الي اصله“ ٿي جوڇان جهانگين ڪاڻ.

(شاهه: مارئي)

۱۷. **جملو تلميحِي** - جملو تلميحِي انهيءَ جملي کي

چئبو آهي، جنهن ۾ ڪنهن خاص ڳالهه، قصي يا تاريخي واقعي ڏانهن اشارو ڏنل هجي. مثلاً:

ابتدا ڪان وئي مٽي ۽ باهم جو پاڻ ۾ جهيڙو هلندو رهيو آهي.

حضرت يوسف عليه السلام نه ڪوھ ۾ پوي ها نه مصر

جو عزيز بڻجي ها.

ميرن کي گهران نه لڳي ها ته سنڌ غلام نه ٿئي ها.

مٿين مثالن ۾ گذريل واقعن ڏانهن اشارو ڪيل آهي.

جملي تلميحِيءَ جا مثال:

”اڪيون منهن ميهار ڏي، جن رڪيون جوڙي“

ريءَ سنڌ سيد چئي، تار گهرن توڙي،

تسني کي ٻوڙي، سائر سگهي ڪينڪي.“

(شاهه: سهڻي)

”ڪامل ڪربلا ۾، آيا جنگ جوان“

ڌرتي ڏٺي، ترڪيا لرزيا آسمان،

ڪرهم هئي ڪانم، هو نظارو نينهن جو.“

(شاهه: ڪيڏارو)

”وڃين ڇو وٺڪار، هت نه گولئين هوت ڪي،
لڪو ڪين لطيف چئي، ٻاروڇو پئي ٻار،
ٺاٺي نين نهار، تو ۾ ديرو دوست جو.“
(شاهه: سسئي)

”سائينون سوڀر، آئي اٺ جهڪائيا،
هنن نه پانيم جيڏيون، ته ڏاڍي ڪندا ڏير،
اٿيس آءُ اوڀر، ڪري سچ سنجي ويا.“
(شاهه: ديسي)

”گهوڙن هنئي سڀڪا، آٿن هنئي آنه،
جانينهن گهنندي نانءُ، سامون جئن پوندي مامري.“
(شاهه: حسيني)

”پرديسان پنڌ ڪري، هلي آيو هيءُ،
سال نه مڱي مڱو، جاجڪ گهري جيءُ.“
(شاهه: سورٺ)

”ايءُ نه مارن ريت، جئن سين مٿان سون تي،
اچي عمرڪوٽ ۾ ڪنڊيس ڪانه ڪُريت،
پڪن جي پريت، ماڙيءَ سين نه مٿيان.“
(شاهه: مارئي)

”گند جن جي گوڏ ۾ ٻاهوڙا پوشاڪ،
انهن جي اوطاق، راجا ريجهي آيو.“
(شاهه: ڪاٺو)

”ٻانڀن جو ٻروچ سان، اصل آهي ٻول،
”قالوا“ سندو قول، پير ڪيئن پلايان.“
(سچل: ڪوهياري)

”وڃي ڪري قافلو، آءُ پڻ ڪٿان پير،
ڏک ڏئي ويا ڏير، من ٻاروڇل ٻاجه ڪي.“
(سچل: ڪوهياري)

”پارس لڳي سون ٿيون، لوهاڻيون لوريون،
ڪوڄهن منجهان سهڻون، ٿيون جهٽ ڀٽ جهڙيون،
تماڇيءَ تيريون، ڪينجهر جون ڪنيون ڪٿي.“
(سچل: ڪلاڻ)

”سُن هن سائل جي، ڪيو هاتڪ ڪي حيران،
هيرا موتي موٽيا، دابو وٺي نه دان،
مگسو مهمان، سدا سوالِي سر جو.“
(سچل: سورٺ)

”ابائڻن جا ڏني، ما اوئي ڇڏي نه لاهيان،
ڪندس ڪين ڪني، ڪٿي ويندس ويڙه ڏي.“
(سچل: ڪنڀات)

۱۸. جملو مدلل - اهو جملو، جنهن ۾ بيان ڪيل
ڳالهه جي تائيد ۾ ڪو اثرائتو دليل ڏنل هجي، تنهن کي
جملو مدلل يا مصدق چئبو آهي، مثال:
علم واري ماڻهوءَ کي نڙت ڪرڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته
ميوهدار ٺاري هميشه نميل هوندي آهي.
مٿئين جملي جي پوئين ڀاڱي ۾ اڳين ڳالهه جي تائيد ۾
دليل ڏنو ويو آهي.
جملي مدلل جا مثال:
دوستي چئي ما چئي، ٻڳڙو شيشو وري سڄو نه ٿئي.

تون هروڀرو ٿو پڏائينس، لياقت هوندس ته پاڻيهي ظاهر
ٿيندي، سچ تريءَ هيٺان نه لڪندو.

*

جو دنيا ۾ حاصل ڪرڻ گهري ٿو ۽ دين ۾، ته ڪمس
نه هيءَ هٿ ايندي نه هو، ٻيئي گذرا مٿ ۾ نه ايندا.

”تو جنين جي تات، تن پڻ آهي تنهنجي،
 فاذڪروني اذڪرڪم، ايءُ پروڙج بات.“
 (شاهه: ڪلياڻ)

”ڪين مائيندا من ۽ خودي ۽ خدائ،
 پن ترارين جاء، ڪا آهي هيڪ مياڻ ۾؟
 (شاهه: پمن ڪلياڻ)

”هوت تنهنجي هنج ۾، پچين ڪوهم پهتي،
 و في انفسڪم افلا تبصرون، سوجهي ڪر سهي.“
 (شاهه: سسئي)

”ڪٿو ڪرني هڏيون، جوانمرد جگر ڪاء،
 الدنيا جيفتہ و طالبها ڪلاب، ايءُ هنئين سين لاء.“
 (شاهه: معذوري)

”عمر اڇا ڪهڙا ڪاٿياريون ڪيئن ڪن،
 هوءَ جي حق پچن، سي ڪيئن ستيون سومرا.“
 (شاهه: مارئي)

۱۹. جملو معترضه - اهو جملو، جنهن ۾ ڪو ٻيو
 زائد جملو، جو وچ ۾ شامل ڪيو ويو هجي ۽ بيان جي سلسلي
 کي قطع ڪندڙ هجي يا ان ۾ خلل پيدا ڪندڙ هجي، تنهن کي
 جملو معترضه چئبو آهي، مثلاً ۽

شاهه عبداللطيف ڀٽائي، الله مٿس رحمت ڪري، هڪ
 اعليٰ درجي جو شاعر ۽ صوفي ٿي گذريو آهي.

*

پٿر، ڌڻي شل ڏينهن ڏئيس، هڪ سليچڻو ۽ سدورو
 ٻار آهي.

*

الله جي عذاب جا ڪيئي مختلف قسم آهن، نعوذ بالله منها،
 جي انسان جي ڪڏن ڪرتوتن جي ڪري مٿس نازل ٿين ٿا.

مٿين جملن ۾ 'اللهه' مٿس رحمت ڪري، ڏئي شل ڏينهن ڏئيس، ۽ 'نعوذ بالله منها' زائد جملا آهن، جي مکيه جملن جي وچ ۾ بيان ڪي وڌيڪ خاطر آندا ويا آهن، تنهنڪري اهڙي قسم جي جملن کي جملو معترضه چئبو آهي. معترضه جي معنيٰ آهي روڪيندڙ يا خلل پيدا ڪندڙ.

۱۸- جملي ۾ لفظن جي بيهڪ ۽ انهن جي اهميت.

جملي ۾ جي لفظ استعمال ٿي سگهن ٿا، تن جي الڳ الڳ تعريف ۽ ترتيب الڳ بيان ڪيل آهي، هتي انهن جي بيهڪ ۽ باهمي لاڳاپو بيان ڪجي ٿو.

اسم جملي جو هڪ اهم جزو آهي، جنهن کانسواءِ جملو اڪثر اڻپورو هوندو آهي، مثلاً:

ٻڙي پاڻيءَ تي ترندي آهي.

*

سج زمين ۾ گرمي پهچائي ٿو.

*

اتاهن جبلن تي برف پوندي آهي.

مٿين جملن ۾ ٻڙي، پاڻي، سج، زمين، گرمي، جبلن ۽ برف اسم آهن، جي مختلف صورتن ۾ بيٺل آهن، انهن کي جيڪڏهن جملن مان ڪڍي ڇڏبو ته باقي لفظن کي نه جملو چئي سگهيو ۽ نه انهن مان ڪو مطلب نڪري سگهندو.

نوٽ: عربيءَ ۾ جملي کي ٻن قسمن ۾ ورهايو ويندو آهي:

۱. جملو خبريه - جنهن ۾ عام بياني، اثباتي ۽ سلبِي (انڪاري) جملا اچي وڃن ٿا.

۲. جملو افشاگهه - جنهن جا جدا جدا قسم آهن، جهڙوڪ امر ۽ نهِيءَ وارا جملا، استغهاميه، دعائيه، تمنائيه، ندائيه، تنبيهه وغيره، جن جو بيان مٿي ڏنو ويو آهي.

اسم جي صورت معرفه يعني خاص هوندي آهي يا نڪره يعني عام. سنڌيءَ ۾ سنسڪرت وانگر معرفه جي ڪا خاص علامت استعمال نه ٿيندي آهي، جنهنڪري اسم مان ٻيئي معنائون وٺي سگهجن ٿيون، مثلاً، 'گهر' اسم آهي، جنهن مان مراد آهي ڪو گهر. عام طرح اسم خاص يا عام جي سڃاڻپ جملي ۾ ڏنل حوالي مان معلوم ٿيندي آهي، جنهن کي هيٺين ٽن نمونن ۾ پروڙي سگهجي ٿو.

۱. ڪن اسمن جي صورت ازخود معرفه واري هوندي آهي، ڇاڪاڻ ته انهن جو اشارو ڪنهن هڪ خاص اسم ڏانهن هوندو آهي، جن جو ٿاڻي نه هوندو آهي، مثلاً:

سج، چنل، آپ، ڌرتي وغيره.

۲. ڪو اسم جيڪڏهن ٻئي اسم سان منسوب ٿي جملي ۾ واقع ٿيندو، ته ان مان معرفه جي معنيٰ نڪرندي، مثلاً:

شام ولايت، هماليه جبل، سنڌوندي، يورپ ڪنٽي، ڪينجهر ڍنڍ، مسلمان قوم، عربي ٻولي وغيره.

۳. اسم کي نڪره يا عام بنائڻ لاءِ ان جي اڳيان صفت عدديءَ جو لفظ 'هڪڙو' يا ضميري صفت جو لفظ 'ڪو' آڻيو آهي، مثلاً:

هڪڙو ماڻهو، ڪو ملڪ وغيره.

استعمال:

سج توڙي چنل پنهنجي پنهنجي دائري ۾ هميشه گردش ۾ هوندو آهي.

آسمان ۽ زمين جي تخليق الله جي قدرت جو هڪ عظيم ۽ بي مثال ڪارنامو آهي.

هڪڙو (۱) سيدلاني فقير پنڌ ڪندي ڪندي ڪنهن دورانهين ڏيهر تي وڃي نڪتو.

اسم جي جنس.

عام طرح جنس جي تخصيص فقط جاندار شين ۾ هوندي آهي، جنس مذڪر جو اطلاق مذڪر يا نر شين سان ۽ جنس مؤنث جو اطلاق مؤنث يا مادي شين سان ٿيندو آهي، پر ڇاڪاڻ ته جملي ۾ اسم جي جنس جي سڃاڻپ سندس واسطيدار فعل مان پوندي آهي ۽ فعل جو صيغو يا مذڪر وارو هوندو آهي يا مؤنث وارو، بهرحال فعل جو اطلاق هر قسم جي اسم مان هوندو آهي، اگرچہ ان ۾ جنسي فرق هجي يا نه، تنهنڪري لازمي طرح بي جان شين ۾ به مذڪر ۽ مؤنث جي تفريق ڪئي ويندي آهي، جيئن هيٺين مثالن مان ظاهر آهي، حالانڪ انهن شين جي جنس کي جنس بي جان يا غير ذي روح به سڏيو وڃي ٿو.

جنس مؤنث	جنس مذڪر
چوڪري، عورت،	چوڪرو، مڙو،
کهوڙي	کهوڙو

پنهني جنسن واريون }
 يا جنس عام واريون } ٻار، آدمي، جانور، بلا، پٿر، قوم
 جاندار شيون

بي جان يا غير }
 ذي روح شيون } پٿر، جبل، وڻ

اسم ذات واريون }
 يا صفاتي شيون } خيال، رايو، عقل، راءِ، گالهم، وائي

(۱) 'هڪڙو' اگرچہ واحد جو صيغو آهي، پر بعضي ان جي جمع واري صورت به استعمال ٿيندي آهي، مثلاً: هڪڙا اهڙا به ماڻهو هوندا آهن، جي پاڻ کي ڏکيو رکي ٻين کي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

مٿين بي جان يا صفاتي شين جي مثالن ۾ ڏسبو ته انهن ۾ جنسي وصف موجود ڪانهي، تنهن هوندي به ڇاڪاڻ ته انهن سان لازمي طرح فعل مذكر يا مؤنث وارو لڳي ٿو، تنهنڪري انهن سان به جنس جو قانون لاڳو ٿئي ٿو.

ڪي اسم اهڙا آهن، جن سان فقط جنس مؤنث لڳي سگهندي آهي، انهن جو مذكر صيغو استعمال نه ٿيندو آهي، مثلاً:

پَيتَرَ، سَنَدِيرَ، سَئَا، وَدَوَرَ وغيره.

ساڳي طرح ڪي اسم اهڙا هوندا آهن، جن سان فقط جنس مذكر لڳندي آهي، انهن جو مؤنث جو صيغو استعمال نه ٿيندو آهي، مثلاً:

خدا، نبي، رسول، فرشتو، شيطان، آدم، آدمي، کدڙو وغيره.

اسم جو عدد-

اڳ بيان ڪيو ويو آهي، ته سنڌيءَ ۾ اسم جو عدد ٻن قسمن جو ٿيندو آهي: واحد ۽ جمع، البت عربيءَ سان گهري نسبت جي ڪري بعضي تشبيه جو استعمال به ٿيندو آهي. عدد بابت ڪي خاص ڳالهائون هيٺ ڏجن ٿيون.

۱. اسم جو عدد جيڪڏهن واحد هوندو ته ان سان فعل به واحد جو لڳندو ۽ جي ان جو عدد تشبيه يا جمع هوندو ته ان سان فعل جمع وارو لڳندو، مثلاً:

بادشاهه جي سر تي ته سلطاني تاج هوندو آهي، پر هن جي دل ۽ دماغ تي فڪر ۽ ڳڻڻين جا ڪڪر ڇانيل هوندا آهن.

*

جنهن انسان کان سندس والدين خوش آهن، ته انهيءَ تي الله به راضي هوندو آهي.

مٿين جملن ۾ 'سلطاني تاج' ۽ 'الله' ٻنهي اسمن جو عدد واحد آهي، تنهنڪري انهن جي فعل 'هوندو آهي' جو

صيفو به واحد آهي ۽ 'ڪڪر' ۽ 'والدين' جن جو عدد، جدا جدا، جمع ۽ تثنيه آهي، انهن سان لاڳاپو رکندڙ فعل 'هوندا آهن' ۽ 'آهن' به جمع ۾ استعمال ٿيل آهن.

ب- جملي ۾ جيڪڏهن هڪ کان وڌيڪ اسم، فاعل يا مفعول جي صورت ۾ موجود هوندا ۽ اهي حرف عطف '۽' سان پاڻ ۾ ڳنڍيل هوندا، ته انهن جو واسطيدار فعل جمع ۾ رهندو، پر جي اهي حرف عطف استدراڪي 'يا' يا 'ڪي' وغيره جي ڪري هڪ ٻئي کان جدا ٿيل هوندا، ته جملي ۾ فعل واحد جو استعمال ٿيندو، مثلاً:

ڍڳي گاڏي، موٽرڪار، ريل ۽ جهاز، اهي سڀ سفر جا وسيلا آهن.

*

انسان هجي يا جانور، پکي هجي يا جيت، هر هڪ الله جي عبادت جو پابند آهي.

ت- عربي ٻوليءَ جا غير قياسي يا بي قاعدي جمع جا صيغا سنڌيءَ ۾ گهڻو ڪري اسم جمع ٿي ڪم ايندا آهن. جن سان فعل واحد جو لڳندو آهي، مثلاً:

احوال، اخلاق، ارواح، اسرار، اشراف، اصول، اولاد وغيره. استعمال:

ڪيترا ڏينهن گذري ويا آهن، مگر اڃا تائين ڪو احوال ڪونه آيو آهي.

*

سڄو اخلاق ٿي انسان جو سرمايو آهي.

*

منهنجو ارواح نٿو ڪڍي، ته پهر هن جي در تي وڃان.

*

خبر ناهي ته هن جاء ۽ ڪهڙو اسرار آهي، جو ايمان کان منجهس ڪوبه ثقبو رهيو.

*

اشراف، چاهي، دنيا جي ڏکڻ ۽ تڪليفن ۾ مبتلا ڇو نه هجي، تڏهن به هر عقلمند ماڻهو سندس قدر ڪندو آهي.

*

جنهن ماڻهوءَ جو اصول صحيح ۽ عمل جوڳو هوندو آهي، سو ضمير جي ملامت کان آجو هوندو آهي.

*

بعضي چڱن جو اولاد به ڪري پوندو آهي.

*

مٿي ڄاڻايل اسم جمع جا لفظ ڪڏهن جمع جو فعل به اختيار ڪندا آهن، مثلاً:

بي گهر ۽ دربدر ٿيل ماڻهن جا احوال ڪهڙا نه ڏکونيندڙ هوندا آهن.

*

استاد جا اخلاق چڱا هوندا، ته شاگردن تي پڻ چڱو اثر پوندو.

*

دنيا ۽ انسانن کان اڳ ارواح پيدا ڪيا ويا هئا.

*

قدرت جا اسرار انسانن کي معلوم نه هوندا آهن، اهي فقط قدرت ئي ڄاڻندي آهي.

*

دنيا ۾ اشراف ٿورا هوندا آهن.

*

صحت کي قائم رکڻ لاءِ به اصول هوندا آهن.

*

تونگر هجن يا مسڪين، ڏاڍا هجن يا هيٺا، سهڻا هجن يا
ڪوڄها، سڀ هڪئي آدم جو اولاد آهن.

ث - ڪن اسمن جي اڳيان، اگرچہ جمع جو عدد استعمال
ٿيندو آهي، تڏهن به انهن جو صيغو واحد جو رهندو آهي، مثلاً:
اٺ سو، پنج آب، چار ديوار، ست ماڻ، صديوار وغيره.

ج - سنڌيءَ ۾ ادب ۽ احترام خاطر واحد اسم سان جمع
جو فعل استعمال ڪبو آهي، يا وري واحد اسم کي خود جمع
جي صورت ۾ آڻي استعمال ڪبو آهي، مثلاً:
پرين اڳڻ اچن، ته منهنجي لاءِ عيد ٿئي.

*

شاهه صاحب جن اڪثر سفر ۾ رهندا هئا.

*

سائينجن، جيئن فرمائيندا، تيئن حڪم جي تعميل ٿيندي.
اهڙي طرح، ضمير حاضر ۾ به جمع جو فعل استعمال
ڪبو آهي، اگرچہ مخاطب شخص خود واحد ۾ هوندو آهي، مثلاً:
اوهان ڀلي ڪري آيا، اوهان اچو ٿا، ته اسان جي دل
بهار ٿئي ٿي.

ح - ڪي اسم جڏهن جمع جي صورت ۾ استعمال ٿيندا
آهن، ته انهن جي معنيٰ ۽ اطلاق ۾ ڦيرو اچي ويندو آهي، مثلاً:

جمع اسم

واحد اسم

انگٺ = عدد

انگٺ = عضو، بدن، قسمت، لڪيو

ڀاڻ = وڻان، جايون، گهر

ڀاڻ = چوپائي مال جو فضلو يا

خارج ڪيل مادو، جو

ڪيئن ۽ ٻين ۾ استعمال

ٿيندو آهي.

داڻو = ڪڻو، رزق، آن
 سبب = ڪارڻ
 داڻا = ڪجهه انداز يا تعداد
 اسباب = ساز سامان
 لوھڻ = هڪ ڌاتوءَ جو قسم،
 قابو، مضبوط
 موڙ = وڙ، وراڪو
 موڙ = ڳاڻا
 استعمال:

واحد اسم
 جن جو انگ اگهاڙو ۽ ڀيٽ
 بکيو هجي، تن جي مدد
 ڪرڻ گهرجي.
 جمع اسم
 گهڻي وقت گذرڻ ڪري
 يادگار پٿرن تان انگ اکر
 ڊهي ويا آهن.

انسان جي انگ ۾ جو هوندو
 اوس ٿيندو.

*

”اڳهين منهنجي انگ، جڙيو هو زنجير“

(شاهه: مارئي)

وڻان جو پاڻ پوک لاءِ
 نهايت ڪمائڻو آهي.

پاڳوندن جا پاڻ سدائين
 ڀريل هوندا آهن.

*

مينهن پٿاريون ۽ ڍور ڍڳا
 سڄو ڏينهن چري شام جو پنهنجن
 پاڻن تي موٽي ايندا آهن.

گهڻو مال ته نڪال ٿي ويو
 آهي، بس ڪي داڻا ڪڍا
 پيا هوندا.

*

”داروءَ جا داڻا، ڏنر هوت
 هٿن سين.“ (شاهه: ڪوهياري)

جيستائين انسان جو داڻو پاڻي
 دنيا ۾ آهي، تيستائين پيو
 جيئندو.

*

پوک چڱي ٿي آهي، تيلن
 هاڻي ئي داڻو جهليو آهي.

پيٽ جي بيماريءَ جو سبب   دنيا جو مال اسباب انسان کي
بد پرهيزي آهي.   مغرور بڻائي ٿو.

*

*

”جڏهن سائنس سبب ڪيو،
تڏهن ستر ٿيا سيد چئي.“
(شاهه: سامونڊي)

لوھم ھڪ قيمتي ڌاتو آھي،
جو ڪنھن بہ ملڪ کي طاقتور
بڻائي سگھي ٿو.

■

*

پٿر پوڻ جي ڪري رستو
لوھم ٿي ويو آھي.

”ڪچي ۽ ڳاڻا لوھ جا، زيرو
۽ زنجير.“ (شاهه: مارئي)

”تہي ڪندين ڪوھ، ڏونگر
ڏکين کي،
تون جي پھڻ پڻ جا، تہ لڳ
منھنجا لوھم.“

(شاهه: ڪوهياري)

رستي ۾ موڙ اچي، تہ گڏيءَ
جي رفتار جھڪي ڪجي.
شاديءَ ۾ گھوٽ ڪي ۽ ميلي ۾
گھوڙن ۽ اُٺن کي موڙ
ٻڌندا آهن.

خ- ڪي اسم فقط جمع جي صيغي ۾ استعمال ٿيندا آهن.
انهن جو واحد جو صيغو استعمال نہ ٿيندو آهي. مثلاً:
ٿريون، پٿرون، چٽنڀا، ڏاڻيون، ڪٽيون، ڪٽهر،
مستون وغيره.

استعمال

ڪڍائيءَ کان چڻڊن ۾ چيئون پونديون آهن.

*

ڪي مسافر سفر ۾ پاڻ سان سستون کڻندا آهن.

*

”تارا ڪٿيون تائب ٿيا، ڏيکيندي دلبر.“

(شاهه: ڪنڀات)

”ڪٿيئن ڪر مـوڙيا، نيڙو آيا ٿيئي.“

(شاهه: مومل راڻو)

”ڏونگر ڏوراڻو، پهرين چونڊيس پرينءَ کي،

ته پھڻ پير پٿون ڪيا، تريون چنيون تو.“

(شاهه: ڪوهياري)

”وهائينديون سي آيون، ٿڻن مان ٿريون.“

(سچل: سارنگ)

اسم جو مقام - جملي ۾ اسم جي مقام يا بيهڪ جون

پنج صورتون آهن:

۱. فاعلي صورت

۲. مفعولي صورت

۳. جري صورت

۴. اضافي صورت

۵. ندائي صورت

۱. فاعلي صورت - اسم جي حيثيت جڏهن فاعل واري

هوندي آهي، ته جملي جي شروعات ڪندو آهي، پر نزاکت

۽ موقعي جي لحاظ کان جملي ۾ ڪٿي به پنهنجو مقام اختيار

ڪري سگهي ٿو؛ البت پنهنجي فعل جي هميشه اڳيان ايندو

آهي. شعر ۾ ته سندس ڪا جاءِ مقرر ڪانهي، ايتري قدر جو،

ڪڏهن سندس فعل به ڪانئس اڳ اچي ويندو آهي.

هيئن جملن ۽ مثالن ۾ اسم جا، فاعل جي حيثيت ۾، اختيار ڪيل مختلف مقام يا بيهڻ جا هنڌ ڏيکاريا ويا آهن: **آڻ** رڻپن، پياپانن ۽ ٻهاڙي علائقن ۾ ڪم ايندو آهي.

*

شڪار ڪندي ڪندي، پاڻ شاهه ڪنهن ڌارئي ملڪ ۾ وڃي نڪتو.

*

سنڌ جي شاعرن جو سرتاج، شاهه عبداللطيف ڀٽائي آهي.

*

ڀاتار ۾ سڀون سوچڻ وارا هوندا آهن غواص يا ٿوپا.

■

”ڏاڻي چڙهي ڌار تي ٿو زاغ ڪري زاريون.“

(شاهه ۾ پورب)

”انهن جي اوڻاسق، راجا ريجهي آيو.“

(شاهه: ڪاموڏ)

”سرهو سر وڃائيو ڪوڙن ڪانيرن،

رڱا روهم وڃن، ڪنهن هيٺائيءَ کان هنجھڙا.“

(شاهه: ڪاراپل)

”پورب پنڌ نه ڪن ڪنهن ويلي ڪاڙي.“

(سچل: جوڳ)

فاعل سان گڏ جيڪڏهن ٻيو اسم يا ضمير صفاتي يا اضافي حيثيت ۾ استعمال ٿيندو، ته اهو به فاعل جو حصو سمجهيو ويندو ۽ ان جي صورت به فاعلي ٿيندي، مثلاً ۾

ڪراچي بندر، اڪبر باد شاهه، رمضان مهينو، ونجه وٺي راند وغيره.

استعمال :

ڪراچي بندر هڪ ڏيهان ڏيهي واپار جو مرڪز آهي.

اڪر بادشاهه عمرڪوٽ ۾ ڄائو هو.

رهڻان مهيندو مسلمانن جي لاءِ نهايت مبارڪ

مقدس آهي.

*

ونجهه وٺي راند ڳوٺڻن ۾ مقبول آهي.

”پنڌي پرڏيهه ۾، تن سوڍين ٿي شرم.“

(شاهه: مارنگ)

”ڏاڍو محرم ماهه، سونڪو شهزادن ٿيو.“

(شاهه: ڪيڏارو)

”مدا سائوڻ ڏينھڙا، هنئين نه هوندا.“

(شاهه: سهڻي)

”تان جي هليو ڄاڻيون، توسين سڱ نه ڪن.“

(شاهه: مارئي)

”مون کي ڪيو ماءُ، ڇوڇڪ ڏيءُ ڇريو.“

(سچل: ڪاريهر)

”آسروند آهين، روهون راڻيون رڻن ۾.“

(سچل: پهاڙي)

”ڪاڀري ڪن ڦاڙ، آيل، اڄ لنگهي ويا.“

(سچل: جوڳ)

تعداد ظاهر ڪندڙ يا ٻيا صفت وارا لفظ پڻ فاعل سان

ڪڍ فاعلي صورت ۾ ٻيهي سگهن ٿا، مثلاً:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

هزار ماڻهو، ڏير مڇيون، کوڙ شيون وغيره.

استعمال:

تلاءَ ۾ ڏيو ڊڪيون ميون پيون هيون.

*

حج جي موقعي تي لڪ ماڻهو جمع ٿيندا آهن.

*

ٻنهي ڌرين جو کوڙ لشڪر اچي گڏ ٿيو.

سنڌيءَ ۾ جملي ۾ هڪ کان وڌيڪ اسم، فاعل جي حيثيت ۾ استعمال ٿئي سگهن ٿا، پر اهي جملي کي هروڀرو ڊگهو ڪندا آهن، تنهنڪري ان کي مختصر ڪرڻ لاءِ هڪ کانسواءِ ٻين اسمن کي ضمير يا ضميري صفت جي صورت ۾ آڻيو آهي، مثلاً:

ٻاهه ۾ گهر جو ان پاڻي، هنڌ ٽپڙ، ڀور ڍڳا، گهر ڳڻا ۽ ڀمسا ڏوڪڙ سڙي خاڪ ٿي ويا.

مثن جملي ۾ هڪ کان وڌيڪ فاعل استعمال ٿيل آهن، جن کي گهڻائين ۽ جملي کي مختصر ڪرڻ لاءِ ان جي ترتيب هن طرح ڪري سگهجي ٿي.

ٻاهه ۾ ان پاڻي ۽ ٻيو سڀڪجهه سڙي خاڪ ٿي ويو. ٻوليءَ جي خوبي انهيءَ ۾ آهي، ته لکڻ ۾ جملن کي اجايو ڊگهو نه ڪجي. سڌو ڪلام اهو ليکبو آهي، جو مختصر يا مڃمل هجي.

مختصر جملن جا ٻيا مثال:

ڪندڪيءَ جي ڪري دست ۽ ٻيون بيماريون پيدا ٿين ٿيون.

*

ڏڪار ۾ بيماريءَ ۾ ماڻهو ۽ ڪيترا جانور مري ويا.

*

زلزلي ۾ شهرن جا شهر ناس ٿي ويا.

۴. مفعولي صورت - جملي ۾ مفعول، اصول مطابق، فاعل کانپوءِ ۽ فعل کان اڳ واعد ٿيندو آهي. البت معنيٰ جي مناسبت سان يا تاڪيد خاطر فاعل کان اڳي به اچي سگهي ٿو، پر شعر ۾ فاعل وانگر ڪٿي به مقام حاصل ڪري سگهي ٿو.

مفعول جو استعمال هيٺ ڏجي ٿو.

هاري هر ڪاهيندو آهي ۽ پنيءَ ۾ ٻج چٽيندو آهي.

*

گچ ٺاهڻ لاءِ واري ۽ چن ملائيندا آهن.

*

ٽاج مڪمل شاعجهان جوڙايو هو.

*

مالها فيرج من ۾، ڌڙ کي ڌوڙ م لاءِ.

(شاهه ۾ رامڪلي)

”ڪاهوڙين خفيءَ کان سوجهي لڌو سبھان.“

(شاهه ۾ ڪاهوڙي)

”هڻيو وجهان مچ ۾، هائيءَ هٿان هار.“

(شاهه ۾ ليلان چنيسر)

فاعلي صورت وانگر مفعولي صورت ۾ به جملي ۾ مفعول جي تعداد گهٽائڻ لاءِ اختصار کان ڪم وٺي سگهجي ٿو.

جملي ۾ ڪڏهن مفعول لفظ جي پٺيان حرف جر ’ڪي‘ به استعمال ٿيندو آهي. ان حالت ۾ جملي جو مفهوم ته ساڳيو رهندو آهي، پر ان جو ڀرپور ڪم مڃجي پايو ٿي پوندو آهي، مثلاً:

جوگيءَ مرليءَ جي آواز تي ڪاريهر ٺانگ کي ڦاسايو.

مفعول سان حرف جر 'کي' هيٺين سببن جي ڪري
لڳائبو آهي.

۱. جذهن ڪنهن فعل يا ڪم جي ڪرڻ ۾ احتياط
ارادي يا ڪوشش جو دخل هوندو آهي.
مثال طور ڪي ساڳي قسم جا جملا هيٺ ڏجن ٿا،
جن مان هڪ ۾ مفعول جي پٺيان 'کي' حرف جر استعمال
ڪيو ويو آهي:

مالهيءَ نانگ ماريو.   مالهيءَ نانگ کي ماريو.
چوڪيدار چور پڇائي ڇڏيو.   چوڪيدار چور کي پڇائي ڇڏيو.
چوڪري ڪرسي پڇي ڇڏي.   چوڪري ڪرسيءَ کي
پڇي ڇڏيو.

آٽ مائهو ماري ڇڏيو.   آٽ مائهوءَ کي ماري ڇڏيو.
نوڪر طوطو آڏائي ڇڏيو.   نوڪر طوطي کي آڏائي ڇڏيو.
مٿين جملن بابت غور ڪبو ته محسوس ٿيندو ته
پهرئين قسم جي جملن ۾ جنهن ڪم جو ٿيڻ ڏيکاريو ويو آهي،
ممڪن آهي ته اهو ڪنهن اتفاق سبب ٿيو هجي، پر ٻئي قسم
جي جملن ۾ يقيناً ارادي يا ڪوشش جو عمل دخل ڏسجي ٿو.
۲. جملي ۾ فعل جو واسطو، جيڪڏهن هڪ ئي وقت
لازمي طرح ٻن مفعولن سان هوندو آهي، ته هڪ جي پٺيان
'کي' حرف جر استعمال ڪبو آهي، مثلاً:
منهنجي دوست مهمانن کي ماني ڪارائي.

*

شاديءَ جي دعوت ۾ آيل مهمانن گهوٽ کي هار وڌا.

*

استاد ٻارن کي سبق پڙهي ٿو.

۱۹۷ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

مٿين حملن ۾ 'مهمان' ۽ 'ماني'، 'گهوٽ' ۽ 'هار' ۽ 'ٻار' ۽ 'سبق' ۾ ٻه ٻه مفعول آهن. جي لازمي طرح هڪ ئي فعل سان واسطو رکڻ ٿا، تنهنڪري هڪڙن سان 'کي' حرف جر لڳايو ويو آهي ته جيئن جملي جي ترڪيب کي سولو ۽ سهڻو بڻائي سگهجي.

وڌيڪ مثال ۽

”هاڙهو هيڙيءَ کي، لنگهائج لطيف چئي.“

(شاهه ۽ ديسي)

”کانگل نيئي کانگ، منهنجي ڏي محبوب کي.“

(شاهه ۽ پورب)

”سديها ساري، منهنجا چئو محبوب کي.“

(سچل ۽ مالڪوس)

”وڃين ڏيڇ ڀرڀڻيءَ کي، ٻاجيءَ جا ڀيڻا.“

(سچل ۽ مالڪوس)

۳. هري صورت - نحوي قاعدي مطابق حرف جر جا لفظ مجرور اسمن جي پويان ايندا آهن، مثلاً:

مجرور اسم حرف جر جملو

ڪتابن ه'ن گهڻوئي علم پرائي سگهجي ٿو. ڪتابن مان

درياهه ۾ ڪئن ۽ واڳن جو خطر هوندو آهي. درياهه

*

جنگ يا جهاد قلم سان به ڪري سگهجي ٿو. قلم سان

*

نديون جبلن تان وهي هيٺ ماڻرين ۽ تراين جبلن تان
کي سيراب ڪن ٿيون. ماڻرين، تراين کي

*

شام جو ٻڪي وڻن تي واهيڙو ڪندا آهن. وڻن تي

*

شعر ۾ حرف جر جا لفظ اڳي پوءِ به واقع ٿيندا آهن. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

”جيين هيڪار، مڏجھان مھر سڏ ڪيو.“

(شاهه: ڪلياڻ)

”تون حبيب، تون طبيب، تون دارون ڪي دردن.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”سانڍ پنهنجا ڊپڙا، ڪڏ ڪٿي ڀون.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”جيڪس مڏجھ قطار، ڪا ول چينائين وھم جي.“

(شاهه: ڪنڀات)

”لاڻي وچان لوڪ، تو ڪهڙي اڪر آئڙي.“

(شاهه: ڪنڀات)

”نادر سان ڪرم، حاصل ڪري حاج تو.“

(شاهه: سريراڳ)

”مرج وٽ مھار، مٿان موئين سھڻي.“

(شاهه: سھڻي)

”جٽ جھجھا ۾ جڳ، منهنجي ڀرت پنھونءَ سين.“

(شاهه: ديسي)

”مٿان جيءَ جتن، گھوريو گھوري سڻي.“

(شاهه: حسيني)

”ڏيا تيل ڦليل جا، ڀاريم ٿاڻين ڀانگ.“

(شاهه: مومل راڻو)

”هنيئا لئي حورن، عاشق عقي جا ٿيا.“

(سچل : آسا)

”نھاري ڏي ننگ، ڪر وھر ويچاريءَ جي.“

(سچل : ڪوھياري)

”هڻي رام رٿان گهڻو، ڪارڻ ڪيچيٽون.“

(سچل : ڪوھياري)

”پينز کان برسات، اکين اوتڻ سڳيو.“

(سچل : سارنگ)

”راتو ڏيھان ڪاڻ ٿي، جھڄھان جھانگيڙون.“

(سچل : ڪنڀات)

”ڏاھو هڻي ڌار، غجب اڄ لاتيون لٽيون.“

(سچل : مالڪوس)

هڪ ئي جملي ۾ حرف جر هڪ کان وڌيڪ لفظن سان
لڳي سڀني کي مجرور صورت ۾ آڻي سگھي ٿو، مثلاً :
هن دنيا ۾ انسانن، جانورن، پکين، جيتن ۽ جيوڙن کي
مقرر مدت تائين زندهه رکيو وڃي ٿو.

*

ڪاٺ، لوھ، پٿر، مٽي ۽ پاڻيءَ ٿي انسان جي معيشت
جو وڏو دارومدار آھي.

*

اٺ ٽي هڪ اهڙو جانور آھي، جو لڙائيءَ، سواريءَ،
بار ڪڍڻ ۽ ڪاڌي ۾ ڪم اچي ٿو.

*

آبهوا جو اثر ساهوارن، فصلن توڙي ٻي جان شين تي بہ
ٿيندو آھي.

*

وٽن ۽ ٻوٽن مان به انسان کي خوراڪ ملي ٿي.

*

ڌرتي جبلن، ماڻھن، ندين ۽ وٽن ۽ ساوڪ سان
سهڻي لڳي ٿي.

*

سنڌيءَ ۾ حرف جر جي ادغام جي صورت عام آهي.
جنهن جو تفصيلي بيان اڳئين حالت جاري ۽ حرف جر جي ٻارن ۾
ڏنو ويو آهي.

۴. اضافي صورت - اضافي صورت ۾ حرف اضافت جو
جملي ۾ ٻڌو لاڳاپو هوندو آهي ۽ هڪڙو مضاف الیه سان ۽
ٻيو مضاف سان. عام طرح مضاف، مضاف الیه جي تصرف ۾
هوندو آهي، يعني ان جي ملڪيت، ان جو حصو يا ان جي
خاصيت ڏيکاريندو آهي.

حرف اضافت جي لاڳاپي جون مختلف صورتون:

(الف) نحوي قاعدي موجب مضاف، مضاف الیه جي پٺيان
ايندو آهي، مثلاً:

مضاف الیه	حرف اضافت	مضاف
بهار	جي	مند
تاريخ	جا	ورق
چنل	جي	روشنی
درياهه	جو	ڪن
راجا	جو	محلات
سج	جي	گرمي
سمند	جون	لهرون
سياري	جي	رات
قدرت	جا	نظارا
ڪوھ	جو	پاڻي

گل	جو	گلاب
پٿر	وارو	چن
مينهن	منڊا	مانوڻ

(ب) تاڪيد جي صورت ۾ مضاف، مضاف اليه جي اڳيان به ايندو آهي ۽ اها صورت شعر ۾ عام نظر ايندي آهي، مثلاً:
 ڏينهن قيام جو، گل گلاب جو، منڊ بهار جي، فرض حڪومت جو،
 مال ڀتيم جو وغيره.

استعمال:

”ڏينهن قيام جو نهايت سخت ۽ طويل ترين ٿيندو.“

*

گل گلاب جوئي سڀني کي پسند هوندو آهي.

■

مڙني منڊن ۾ منڊ بهار جي چڱي هوندي آهي.

*

اهو فرض حڪومت جو آهي، ته رعيت کي خوش رکي.

*

مال ڀتيم جو امانت هوندي آهي، جنهن ۾ خيانت ڪرڻ وڏو گناهه آهي.

■

”دارون هن درن جو، ڏاڍو ڏسيائون.“

(شاهه، ڪلياڻ)

”بيچ ويڄائي ڇڏ، توکي سڏ نه سور جي.“

(شاهه، يمن ڪياڻ)

”صوفيءَ صاف ڪيو، ڌوئي ورق وڃون جو.“

(شاهه، يمن ڪياڻ)

”پڙهيا پڙهيجا، سبق انهيءَ سور جو.“

(شاهه ۽ يمن ڪلياڻ)

”لڳيس ڏاڏڪ ڏيڏيهن جي، نهوڙيو نانگو.“

(شاهه ۽ ڪنڀات)

”موڙي معرفت جا، سڄا سوڌيانون.“

(شاهه ۽ سريراڳ)

”هيءَ جو ڏنپ ڏهاڳا جو، مگهان ڪين سهي.“

(شاهه ۽ ليلان چنيسر)

”تو ۽ ٻوه بهار جي، مشڪ ڪٿوري مڻ.“

(شاهه ۽ پورب)

”ڪشتي ڪميٽيءَ جي، الله لڳ آڪار.“

(شاهه ۽ بروو)

”مالڪ مون سڪار، ڪو ڀڄهه انهيءَ ڀاند جو.“

(شاهه ۽ آسا)

”قدر هدايت جو، منجهه آهي ضلالت.“

(سچل ۽ آسا)

”تاڏي ڪن نه ڪن، جو فرمودو فائق جو.“

(سچل ۽ آسا)

”ستون سڀيارن جون، پڙهڻ ٿيون ٿواب.“

(سچل ۽ ڀيرو)

”آهي ڪو جو جهلي، تڪو ٿاب حسن جو.“

(سچل ۽ ڀيرو)

”ڇڪو انهيءَ چاش جو، چڪي ٿيا چريا.“

(سچل ۽ ڀيرو)

”مصنف پاڪ جوان، ملهڙو مڪوون جو.“

(سچل: پيروي)

”هن پانيو نامو، پر شعلو هيڙو شوق جو.“

(سچل: پيروي)

”ڏيهم ڏکيءَ جو ڏور، رهبر رس تون رُج ۾.“

(سچل: ڪوهياري)

”طعنا ٽڪا لوڪ جا، سر چڱا چاڻام،

پليءَ پت پانيام، سهرا سور سچڻ جا.“

(سچل: ڪوهياري)

”اندر آڳا عشق جي، ويو ٻاروچل ٻاري.“

(سچل: ڪوهياري)

”هردي اندر هيرو جي، آهي ڪونه ٻيو.“

(سچل: ڪاريهر)

ت- جملي ۾ ’کي‘ يا ’وٽ‘ حرف جر جو واسطو
جيڪڏهن هئڻ يا ٿيڻ مصدر جي ڪنهن فعل سان هوندو ته
انهيءَ حرف جر مان حرف اضافت واري معنيٰ نڪرندي، مثلاً:
مون کي گهر ۾ ڪاٺي رقم رکيل ڪانهي.

✱

مون وٽ رات مهمان آيا هئا.

مٿن جملن ۾ ’مون کي‘ ۽ ’مون وٽ‘ جو جدا جدا
مطلب ٿيندو ’منهنجي‘ ۽ ’منهنجا‘.

ت- جملي ۾ حرف جر جي ترڪيب ۾، جيڪڏهن
انداز يا مقدار جو مفهوم سمايل هوندو، ته ان جي صورت به
اضافت واري ٿي پوندي، مثلاً:

سمهن وقت گهر وارن کير مان به وٺا ڀري ڏنا.

*

دانهن تي شهر مڊجهان ڪونه ماڻهو ٻاهر نه نڪتو.
مٿين مثال ۾ 'مان' ۽ 'منجهان' مان ڌار ڌار مراد آهي 'جا' ۽ 'جو'.

ج - اسم فاعل يا اسم مفعول، جڏهن ڪنهن ٻئي اسم سان گڏ استعمال ٿيندو آهي، ته ان جي صورت به اضافت واري ٿيندي آهي، حالانڪ اهڙيون ترڪيبون صفت طور به ڪم اينديون آهن، مثلاً:

باهه سڙيل يعني باهه جو سڙيل
پاڻيءَ ٻڌل يعني پاڻيءَ جو ٻڌل
زهر پياڪ يعني زهر جو پياڪ
کير ڏنڪ يعني کير جو ڏنڪ.

”عاشق زهر پياڪ، وهم ڏسي وهن گهٽو.“
(شاهه ڪلياڻ)

”جهانگي جهڻ پياڪ، ناهن شربت هيروان،“
(سچل ڪنڀات)

ح - حرف اضافت، جڏهن اسم ظرف سان استعمال ٿيندو آهي، ته ان مان وقت جي معنيٰ نڪرندي آهي، مثلاً:
ڏينهن جو يعني ڏينهن جي وقت ۾
شام جو يعني شام جي وقت.

خ - ڪڏهن ظرف جي لفظن جي اڳيان يا مصدر جي پويان حرف اضافت جي عام صورت ’جي‘ استعمال ٿيندي آهي، مثلاً:

گهر جي آڏو   گهمڻ جي لاءِ
شهر جي ويجهو   کائڻ جي لاءِ
دڪان جي ساهيون   پڙهڻ جي واسطي

استعمال :

پنڌ ڪندي ڪندي، آخر وڃي هڪ گهرڻ هي
ويجهو پهتس.

منهنجي گهر جي ساهون هڪ وڏو وڻ آهي، جو
نھايت پراڻو آهي.

”آڏو عجيبن هي، ڪجانءِ سڀ خبر.“

(سچل: پيروي)

د - حرف اضافت ڪڏهن ڪڏهن حذف ڪيو ويندو آهي.
خاص طرح ان حالت ۾، جڏهن هڪڙي اسم سان گڏ ٻيو
اسم يا ضمير تخصيص خاطر استعمال ڪيو آهي، مثلاً:

ڪراچي شهر يعني ڪراچيءَ جو شهر

لٽو بندر يعني لٽي جو بندر

خيبراک يعني خيبر جو لک

حرف اضافت جي هيءَ محذوف صورت شعر ۾ گهڻي نظر
اچندي آهي. ڪي مثال هيٺ ڏجن ٿا:

”مدي ڏيون هن ۾، ڪليو ڪينگاربان.“

(شاهه: ديسي)

”وطن مون ملير، قضا آنديس ڪوٽ ۾.“

(شاهه: مارئي)

”پسي ڪڪيءَ کوڙ، مٿان ماڱر مٿئين.“

(شاهه: ڪاموڏ)

”روز ازل استاد اسان کي، سٺ پرڻت جي پاڙهي.“

(سچل: ڪجري)

”هند هند ٿي مٿڪار، پير شهر ڀدپور ۾.“

(سچل: ڪوهياري)

”پلر سان پُسي پيا، پهلوارن ڀلال.“

(سچل: سارنگ)

”مون تي لڳندو ڪونه ڪو، پيارا پاڻيءَ پاء.“

(سچل: راڻو)

”اصل آئراءَ جو سورڻ ور سان وير.“

(سچل: سورڻ)

”جت ماڻهن ميڙا ڪو ٿي، سا جوئي جوڳن جاء.“

(سچل: جوڳ)

۵۔ **ندائي صورت**۔ ندا جا لفظ، جي سڏ يا خطاب ڪرڻ لاءِ استعمال ٿيندا آهن، عام طرح جملي جي منڍ ۾ واقع ٿيندا آهن ۽ انهن جو جملي ۾ منادي اسمن کانسواءِ ٻئي ڪنهن به لفظ سان لاڳاپو نه هوندو آهي، مثلاً:

او ڪهر وارا، تنهنجي ڪير ۾ ته پاڻي گڏيل ٿو ڏسجي.

*

اي چوڪر، هن ڳوٺ ۾ ڪا سراءِ آهي؟

•

اڙي پيلي، مون کي هن مصيبت کان ڇڏايو.

*

يا الله، منهنجون مدايون معاف ڪر.

مٿين جملن ۾ ڏسبو، ته ندا جا لفظ ’او‘ ’اي‘ اڙي ۽ ’يا‘ هر هڪ پنهنجي پنهنجي منادي اسم سان گڏ جملي جي شروعات ڪري ٿو. اها ندائي صورت نحوي قاعدي پٽاندر آهي، پر ڪڏهن ڪڏهن ندا جا لفظ ۽ منادي اسم جملي جي وچ ۾ يا آخر ۾ به استعمال ٿيندا آهن، مثلاً:

منهنجي حال جون، اڙي ادا، ڪهڙيون ٿو ڳالهائون پڄين.

*

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو ۲۰۷

دنيا اچڻي وڃڻي شيءِ آهي، ان تي ڀروسو نه ڪر
اڳي دوست.

*

مون غريب تي اهڙو ظلم نه ڪر، سائين.
هڪ ئي جملي ۾، هڪڙي ندا جي لفظ سان، هڪ کان
وڌيڪ منادي لفظ به استعمال ڪري سگهجن ٿا، مثلاً:
اڙي چوڪيدار، ماهي، ٻورچي، اڄ کان اوهان جي
نوڪري ختم ڪئي وئي آهي.

*

سائينداد، صديق، سومر، اوهان جي ڪيئن ۽ ٻوڏ
جو ٻاڻي ڪاهي پيو آهي.
منادي اسم گهڻو ڪري حرف ندا جي مدد کان سواءِ استعمال
ٿيندا آهن، البت جڏهن انهن جو خاص ڌيان ڇڪائڻو هوندو
آهي، ته پوءِ ندا جا لفظ ڪم آڻبا آهن.
صفت جيڪڏهن ڪنهن منادي اسم سان گڏ ايندي، ته
ان جي صورت به ندائي ٿيندي، پر جي صفت جملي ۾ ظرف ٿي
ڪم ايندي، ته ان جي حالت ندائي نه رهندي، مثلاً:
منهنجا پيارا مڙا پاءُ، مان هر وقت تنهنجي خيريت جو
خيال رکندو آهيان.

*

”دوس، مٿا، دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.“

(شاهه: سارنگ)

”ڏونگرو، تون ڏاڍو، ڏاڍا، ڏاڍيون ڪرين.“

(شاهه: ڪوهياري)

پهرين ٻن مثالن ۾ صفت جا لفظ: ”منهنجا“، ”پيارا“،
”مڙا“ ۽ ”مٿا“، ”دلدار“، منادي صورت ۾ آهن ۽ پوئين مثال ۾

لفظ 'ڏاڍو' جو درحقيقت صفت آهي. هتي ظرفي صورت ۾
 پيو آهي. تنهنڪري اهو منادي صورت ۾ ڪونهي ۽ وري
 'ڏاڍا' جو منادي اسم 'ڏونگر' جي صفت آهي، تنهن کي
 منادي شڪل ڏني ويئي آهي.

منادي اسم، جيڪڏهن اسم معرفه هوندو آهي، ته ان سان
 ندا جو لفظ گهڻو ڪري استعمال نه ڪيو آهي، مثلاً:
 سليمان، تنهنجا ڍڳا ڍڪ تي ڪمي ويا آهن.

گلڻ، تو شيرل کي واهه جي ملهه ڏسي.

پشيو، تون هاڻي ڪيڏو نه وڌو ٿي ويو آهين.
 ڪي منادي اسم ندائي حالت ۾ پنهنجي اصلي صورت قائم
 رکندا آهن، مثلاً:

اها، ادا، امان اڙ، جيڄل وغيره.

"ادا، انايسن، ڪو ويو ساڻ مڃڻ جو."

(شاهه: مسني)

"ستي پون چرڪ، آيل، ٻاروچن جا."

(شاهه: ڪوهياري)

"لڳم پاڻ ٻروچ جو، اهڙ، پل م مون."

(شاهه: حسيني)

ضمير متڪلم ۽ حاضر ۾ ندا جا يا منادي لفظ استعمال نه ٿي
 ڪيا آهن، انهن جي ندائي صورت خود لفظن ۾ سمايل هوندي
 آهي، مثلاً:

اچ، ته توکي شاهي باغ گهميان.

اچان، ته گڏجي هلون ٿا.

ڪير آهين، هتي ڪهڙو ڪم آڻيئي؟

*

ڪيڏو نه بي پرواهه آهين، جو توکي پنهنجن جي به خبر ڪانهي.

صفت جي نڪوي صورت - صفت، جيئن اڳ صرف واري ڀاڱي ۾ بيان ڪيو ويو آهي، ڇاڪاڻ ته فقط پنهنجي موصوف سان واسطو رکندڙ آهي، تنهنڪري هميشه ان سان گڏ ۽ ان جي اڳين ايندي آهي. پر ڪڏهن ناڪيد خاطر موصوف جي پٺيان به اچي سگهي ٿي ۽ شعر ۾ ته وڏي تي به واقع ٿي سگهي ٿي. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

’سيانڊو ڪانه پئنگو ڦاسندو آهي‘.

خود غرض انسان ڪڏهن به ڪنهن جو دوست نٿو ٿي سگهي.

ماڻهو چڱو انهيءَ کي سمجهو آهي، جيڪو ٻين سان چڱائي ڪري.

*

”مينهنون پائمراديون ٿڌا چرن ٿر.“

(شاهه: مارنگ)

”وچون وسڻ آڻيون، ڪري لعل لبس.“

(شاهه: مارنگ)

”سچن سڀاجهو، پيچ پنيءَ گهر آيو.“

(شاهه: مارنگ)

”وسي ساري رات، صبح جو سامه ڪٿي.“

(شاهه: مارنگ)

”رائو ڪا رات ويو، ڪري ڳالهه ڳڄهي.“

(شاهه: مومل راتو)

”ٻاروڇا پيدا ڪيٺا، منهنجو پٽيون سر سين.“

(شاهه: حسيني)

”ڪٿوريءَ ۾ ڪنڀ، لويانءَ لاکيٺا سڇڙي.“

(سچل: مالڪوس)

اسم يا ضمير جي وصف يا خاصيت هڪ لفظ ۾ به بيان ٿي سگهي ٿي، ته هڪ کان وڌيڪ لفظن ۾ به، تنهنڪري صفت جو لفظ جملي ۾ هڪ به ٿي سگهي ٿو ته وڌيڪ به، مثلاً: جهانگير، شهنشاهه اڪبر جو پٽ، هڪ عادل بادشاهه ٿي گذريو آهي.

*

چين، جيڪو هڪ قديم هند ۽ حرقت وارو ملڪ آهي، پاڪستان جو مخلص دوست آهي.

*

اهي شيون، جيڪي وزن ۾ هوا کان هلڪيون آهن، سي مٿي اڏامي سگهن ٿيون.

*

ڏيل ۽ ڏيک ۾ سهڻو ماڻهو هروڀرو لڄڻ جو سهڻو نه هوندو آهي.

*

ماڻهو، جيڪو منهن تي ساراهه ۽ پڙ پٽ ڳلا ڪري، سچڻ نٿو ٿي سگهي.

مٿين جملن ۾، جي لفظ صفت ٿي ڪم آيا آهن، سي هيٺ ڏيکارجن ٿا:

صفت	موصوف
شهنشاهه اڪبر جو پٽ، عادل	جهانگير
جيڪو هڪ قديم ۽ هنر ۾	چن
حرفت وارو منڪ آهي، مخلص	
اهي، جيڪي وزن ۾ هوا کان	شيون
هلاڪيون آهن.	
سهڻو	ماڻهو
جيڪو منهن تي ساراهه ۽ پر پٺ	ماڻهو
ڪلا ڪري،	
جمالي ۽ بعضي موصوف کي حذف ڪري ان جي بجاءِ	
صفت استعمال ڪبي آهي، مثلاً:	
’ڏاڍي جي لٽ کي ٻه مٿا هوندا آهن‘.	
*	

مانيءَ جو قدر بڪايل کي ۽ پاڻيءَ جو قدر اڇايل کي
 هوندو آهي.

هوءَ ڏسندي ۽ پير لهندي.

*

”ڏانڱهي ۽ ٿاڻي ٻڌ پنهنجو ترهو،
 اونهي ۽ آڻي ڪونه ڏيندئي ڪو ٻيو.“
 (شاهه ۽ سريراڳ)
 ”ڏونگر ڏيکونين ڪي، دلاسا ڏجن.“
 (شاهه ۽ ڪوهياري)
 ”سهسين سورڻ جهڙيون، پٽيو ڪين پار.“
 (شاهه ۽ سورڻ)
 ”الله ڏاهي مَ ٿيان، ڏاهيون ڏک ڏسن.“
 (شاهه ۽ ليلان چنيسر)

”اڏها سڻا نه ڪري، سونهن وڃايس سور.“

(شاهه: مارئي)

”سهر پسي سومرو، ڏکي ويو ڏيهه.“

(شاهه: مارئي)

”پورو ائين نه پانئي، ته لوڪ لاڏاڻو ساعت جو.“

(شاهه: مارئي)

”ڪاريون ٿيون ڪڏن، سمي جي سهاڳ تي.“

(سچل: ڪلياڻ)

”اڱلا ۽ سڱلا، سمي ناءِ سڃاڻبا.“

(سچل: ڪلياڻ)

”سمي جي سهج، پرائين کي پڳهه پيا.“

(سچل: ڪلياڻ)

”مام هڻي هونشيار، هاپو ساز سرود سان.“

(سچل: سورٺ)

صفت جذمن جملي ۾ موصوف جي بجاءِ ڪم ايندي آهي، ته اها به اسم يا ضمير وانگر فاعل توڙي مفعول جي جاءِ وٺندي آهي ۽ ان سان به اهي ئي حالتون لاڳو ٿي سگهن ٿيون، جيڪي اسم يا ضمير سان ٿينديون آهن جيئن مٿي ڏنل مثالن مان ظاهر آهي.

ضمير جي ٺڪوري صورت - ضمير، ڇاڪاڻ ته اسم جو قائم مقام يا بدل هوندو آهي، تنهنڪري جملي ۾ ان جو مقام به اهوئي هوندو آهي، جيڪو اسم جو آهي جيئن اڳ بيان ڪيو ويو آهي. ضمير جا مختلف قسم به اڳ تفصيل سان بيان ٿي چڪا آهن.

۱. ضمير شخصيءَ جون ٻه صورتون هونديون آهن: منفصل ۽ متصل. ضمير متصل ته عام طرح اسم وانگر جملي جي

شروعات ڪندو آهي، مگر ضمير متصل ڪڏهن به جملي جي ابتدا نه ڪندو آهي، مثلاً:

آءُ اهڙو اڀرو قدم هرگز نه ڪڏندس.

*

مان محنت ڪري پنهنجي روزي ڪمائيندو آهيان.

■

توڻ محتاجن جي مدد ڪندين ته ڦل پائيندين.

*

تو ڪڏهن ٻاهرين ملڪن جو سير ڪيو آهي؟

*

هئو هڪ سمجهو ماڻهو آهي، ڪڏهن به غلط ڪم نه ڪندو.

*

هئن ڪيتريون ئي تڪليفون ڏليون آهن، پر ڪڏهن به بڙڪ ٻاهر نه ڪڍي اٿئين.

مٿين جملن ۾ پهريان ٿلها يا جلي لفظ ضمير منفصل جا مثال آهن.

ضمير متصل، ڇاڪاڻ ته پنهنجي سرالڳ نه بيهي سگهندو آهي، تنهنڪري هميشه ٻن لفظن جهڙوڪ اسم، حرف جر يا فعل جي منصرف پڇاڙين سان شامل ٿيندو آهي، مثلاً:

پٽم هڪ ڏهين چوڪرو آهي.

*

ايندڙ سومر تي ملڪ کان ٻاهر ويندس.

*

کيس انهيءَ ڳالهه جي پرواهه ڪانهي، ته ماڻهو سنڌس لاءِ ڇا ٿا چوندا وتن.

■

وڻم ڪجهه به ڪونهي جو ڪانٽس لڪائي رکان.
 جملي ۾ ڪڏهن ڪڏهن ۽ شعر ۾ عام طرح ضمير شخصي حذف
 ڪيو ويندو آهي ۽ ان جو مفهوم سندس واسطيدار فعل ۾
 سمايل هوندو آهي، مثال؛

جڏهن اها خبر ظاهر ٿيندي، ته منهن مٿو پٽيلدا.

*

انتظار ڪندي ڪندي رات گذاري ڇڏيائون.

*

شعر جا ڪجهه مثال:

”ڇڏي جهوري ڏي جهات، ته هونديءَ رات هت هڙون.“

(شاهه: ڪنڀات)

”چندن چڪي آئيو، ٻيءَ دل وجهي نه وات.“

(شاهه: ڪنڀات)

”السي پهر اٿن، سعيو ڪنهن سفر جو.“

(شاهه: سامونڊي)

”ستين پير ڊگها ڪري، وڏي جاڙ ڏياءَ.“

(شاهه: ڪوهياري)

”رهو رات پنيور ۾، ڪا گهڙي هت گهاريو.“

(شاهه: ڪوهياري)

”وهين ۽ ويلا ڪوين، ڀڄين ٿي پانڌي،

هاري هيڪاندي، ڪنهن پر ٿيندينءَ هوت سين.“

(شاهه: حسيني)

”ڪيندي ڪاتي وڌائين ڪرت ڪهار ۾.“

(شاهه: سورڻ)

”هنير اٿيئي هيءُ، صبح سوايو ڏيانءُ.“

(شاهه: سورٺ)

”بک مرندي بکيا ڪنهن کان ڪين گهرن.“

(شاهه: رامڪلي)

”نه ڪيلن نه ڪيڻ ڪي، نڪي ڳالهائين.“

(شاهه: رامڪلي)

”وگر وساري ويڏينءَ ڪيئن ماڻ ڪري.“

(شاهه: ڏهر)

”وگر ڪيو وڻن، ڀرت نه چلن پاڻ ۾.“

(شاهه: ڏهر)

”ڍڪي اگهاڙن ڪي، ڪين ڍڪهائين پاڻ.“

(شاهه: مارئي)

”نيئن سان ناز ڪري ريجهائين راه.“

(شاهه: ڪاسوڏ)

”پرزو پاڻ پڙهان، ٻڌاڍان نه ٻين ڪي.“

(سچل: ڀروي)

”هڪ سٺ پڙهائين، ٻي سٺ سڏ ڪن ۾ ڀرو.“

(سچل: ڀروي)

”ڪڍان ڪوھ ڀنڀور ۾، ور بنا ويهي،

جيھي جاتيهي، وڃان ڪيڇڙن ڏي.“

(سچل: ڪوهياري)

”عيب ڏسي عامن جا ڪيائين ڪانه اڀت.“

(سچل: سارنگ)

”راتو ڏيهان ڏپ، ڏين وڻن پاڻ ۾.“

(سچل: ڪليان)

”رڙيون ڪري رڻن ۾ ٿيون بوندون ڊوسائين.“

(سچل: ٻهاڙي)

”سر تن سان روئي، سڪون لاهيندس لوءُ ۾.“

(سچل: ڪنڀات)

”وينو آهه وڳوڙ جي، ڪنهن کي ڪوڙي.“

پر پنهنجا ٽوڙي، چڪيو ڏڏي ٿو چهنب سان.“

(سچل: مالڪوس)

ب- ضمير اشارو ضمير غائب جو به ڪم ڏيندو آهي ۽ جيڪڏهن اسم مان گڏ واقع ٿيندو، ته ان جي صفت ٿي ڪم ايندو آهي، مثلاً:

هيءُ ڪتاب مون هڪ گند جي ڏير مان لڌو هو.

*

اهي ماڻهو گهڻا ٿا ڏسجن.

مٿين جملن ۾ ’هيءُ‘ ۽ ’اهي‘ ضمير اشاري جا لفظ آهن، جي صفت ٿي ڪم آيا آهن.

تاکيد طور ضمير اشاري جا ڪي لفظ، جهڙوڪ: اهو، اجهو، آهو ۽ اوجهو وغيره، استعمال ٿيندا آهن، مثلاً:

اهو ته منهنجو پراڻو دوست آهي.

*

مان جل شيءَ گهڙيان پيو اجهه هٿ پئي آهي.

*

هتي جيڪو چوڪرو بيٺو هو، سو ڪيڏانهن ويو؟
اوجهو، پريان پيو اچي.

ت- ضمير موصول نحوي لحاظ کان ضمير جواب موصول کان اڳ ايندو آهي، پر خاص توجه خاطر ان جي پويان به ايندو آهي ۽ شعر ۾ ته اها صورت عام هوندي آهي، مثلاً:

جيڪي چوڻ ٿو، تنهن تي توکي ٻڌل رهڻو پوندو.

جنهن ايترو ڪجهه ڪيو آهي، سو وڌيڪ به ڪري
سگهي ٿو.

جو توکي ڏيڻو آهي، اهو ئي ڏي.
مٿين جملن ۾ 'جيڪي'، 'جنهن' ۽ 'جو' ضمير موصول جا
لفظ ۽ 'تنهن'، 'سو' ۽ 'اهو' ضمير جواب موصول جا لفظ آهن.
ضمير موصول ۽ جواب موصول جو مٿيل مقام هيٺين
مثالن ۾ ظاهر آهي:

تنهن کي ئي ڏي، جنهن کي تون ڏيڻ گهرين ٿو.

*

سائي مون کي ميلي، جا منهنجي نظر ۾ هئي.

شعر مان مثال:

”وہ ٿلي جي ووڙ، جلي سانگ نہ ساهہ جو.“

(شاهہ: ڀمن ڪلياڻ)

”سو نہ ڪنهن شيءِ ۾، جهڪي منجهہ تراب.“

(شاهہ: سهڻي)

”تن ري سال پيار، جن ري ساعت نہ سہان.“

(شاهہ: سهڻي)

”سو تان توڻي ساڻ، جنهن لاءِ جفائون ڪرين.“

(شاهہ: سسئي)

”سي اک نہ ڏٺم ڪڏهن، هي جي ڏٺم هير.“

(شاهہ: سسئي)

”سا اوري ڪيئن اٿڪي، جنهن جو جانب

جت وٺي ويا.“

(شاهه: حسيني)

”سي موني مس اچن، جي آڻڻ آرامي ٿيا.“

(شاهه: مومل راڻو)

”سو ڪانگ م ناصد ڪر، جو سدا

ڏوندي ڏوندي ڪي.“

(شاهه: پورب)

ضمير موصول ۽ جواب موصول کي وڌيڪ زوردار بڻائڻ لاءِ

ٻڌو ڪري استعمال ڪبو آهي. مثلاً: جوجو، سوسو،

ڪوڪو، وغيره.

استعمال:

جوجو ايندو ٿو وڃي، سوسو پنهنجو دڪ درد بيان

ڪندو ٿو وڃي.

*

جيڪي جيڪي اثر وارا آهن، سي سي پنهنجو ڪم

ڪڍيون ٿا وڃن.

■

جنهن جنهن جا نالا اخبار ۽ آيا آهن، تنهن تنهن

کان پڇا ڪئي ٿي وڃي.

*

جهڙو جهڙو واٽ ٿو لڳي، تهڙو تهڙو منهن ڏيڻو ٿو پوي.

ڪوڪو ويڻ ڪلال جو، پٽي تي پيون.“

(شاهه: يمن ڪياڻ)

ضمير موصول ۽ جواب موصول، ٻڌي گڏيل صورت ۾

ڪم ايندا آهن، مثلاً: جنهن تنهن، جهڙو تهڙو، جيڪو سو،

سو جو، ساڪا، ڪاڇا، ڪوجو، ڪي جو وغيره.

استعمال :

”ساڪا هڙ هلاء، آڳهه جنهن جي اڀهين.“

(شاهه: سريراڳ-ٻ)

”ڪوڄو قهر ڪڏهن ۾، ويا ڪين ورن.“

(شاهه: سهڻي)

”سوڪو ڏيارينم ڏان، جو طمع کي ترڪ ڪري.“

(شاهه: سووڻ)

”ڪڇي جو پيچل ٻوليو، پنيءَ ويهي پان.“

(شاهه: سووڻ)

”ڪلهن ڪلهن پور پڄاڻيون، اڪيون آب نه ڪن.“

(شاهه: مومل راڻو)

”سوڍي ستي لوء، ڪا جا مونسين ڳالهه ڪئي،

سا جي پڌر پوء، ته سرتيون ڪانه سمهي.“

(شاهه: مومل راڻو)

”ڪڇي جو محب لکيو، سو ملا وڃڻ نه آيو.“

(سچل: ڀيروئي)

ضمير موصول جي بجاءِ جواب موصول به استعمال ٿيندو

آهي، مثلاً:

”سا ئي تال تندن جي، سائي چارڻ ڇت.“

(شاهه: سووڻ)

ضمير موصول يا جواب موصول، خاص طرح صفت ٿي ڪم

اچڻ جي حالت ۾، هميشه اسم جي اڳيان استعمال ٿيندو آهي،

پر اسم سان جيڪڏهن ٻي ڪا صفت لاڳو نه هوندي ته

موصول اسم جي پٺيان به اچي سگهي ٿو، مثلاً:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

جو زمانو گذري ويو، سو ڏيو چڱو هو.

*

انسان، جو خطاڪار آهي، سو ضرور خطا ڪندو.

*

هيءَ شيءِ جا مون پٽ تان لڌي آهي، سا ضرور
ڪنهن جي ڪيريل ٿي ڏسجي.

”سو سودوئي ڇڏ، ڄڻهن جواهر ٺاه ڪو.“

(شاهه: سريراڳٻ)

”هي جو ٿيو هو، سو اکر مٽيندو ڪونه ڪو.“

(سچل: راڻو)

”هو جي وڏا وير وريام، سي سڪتا ويا سنسار مان.“

(سامي)

ٺ - ضمير استفهام جا لفظ گهڻو ڪري اڪيلي سر جملي ۾
استعمال ٿيندا آهن، مثلاً:

رات تو وٽ ڪير آيو هو؟

*

هيءَ ڳالهه توکي ڪنهن ٻڌائي؟

*

توکي ڇا ٿيو آهي، جو ڪنهن سان ٿو ڳالهائين نه ٻولائين؟

هونئن ته ضمير جا مختلف لفظ اسم مان گڏ صفت جي
صورت ۾ عام استعمال ٿيندا آهن، جيئن اڳ ڏنل مثالن مان
ظاهر آهي، پر ضمير استفهام جا لفظ به ڪڏهن ڪڏهن اها
صورت اختيار ڪندا آهن، مثلاً:

تون ڪير شخص آهين؟ شايد ڪو مسافر ٿو ڏسجين.

*

توڪي ڪنهن شيءِ جي ضرورت ته ڪانهي؟
البت ضمير استفهام جا ڪي لفظ اهڙا آهن، جي عام
صفت طور به ڪم ايندا آهن، مثلاً: ڪهڙو ڪهڙو وغيره.
”ڪاري رات ڪنهن ۽، ڪهڙو ائسي ڪم.“

(شاهه: سهڻي)

”ڪهڙي ڪمي ڪانگڙو، ٿو ويڙهي منجهه وٽي.“

(سچل: مالڪوس)

ضمير استفهام سنڌي طرح سوال پڇڻ کانسواءِ ٻياني جملن ۾ به
ڪم آڻي سگهيو آهي، مثلاً:

خبر نه پئجي سگهي ته پٺيان ڪنهن پٿر اچايو.

*

گهر ۾ نشان ته موجود آهن، الاجي ڪير اندر آيو آهي.

*

ڇا ٿيندو، ڪجهه نٿو چئي سگهجي.

ج- ضمير مبهم ۽ ان جي مثالن جو ذڪر اڳ اچي چڪو
آهي ۽ هتي فقط اهو ڏسڻو آهي، ته جملي ۾ ضمير مبهم جي
حقيقت ڇا آهي. ضمير مبهم ٻه ٻين ضميرن وانگر جملي ۾
فاعل توڙي مفعول، مضاف يا مضاف اليه يا مجرور جي صورت
وٺي سگهي ٿو، مثلاً:

فاعل جي صورت: اسان کان اڳ هتي ڪو رهي ويو آهي.
مفعول جي صورت: ڪجهه نه ڪجهه ڏيندو رهندو آهيان.
مضاف جي صورت: حشر ۾ ڪير نه هوندو ڪنهن جو ڪوئي.
مضاف اليه جي صورت: گهر جي ٻاهران ڪنهن جا پير بيٺا آهن.
مجرور جي صورت: جهيڙي ۾ ڪيترن کي ڌڪ لڳا آهن.
ڪن کي ته مڃائي ئي نٿو سگهجي.

ضمير استفهام وانگر ضمير مبهم به صفت ٿي ڪم ايندو آهي ۽ ان جي صفت واري صورت قدرتي عام هوندي آهي. مثال هيٺ ڏجن ٿا:

”ڪا مت قيمت جهڙي، روز ڏمر کي ڏيڇ.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ممي کي مجاز جو ڪڙم اندر ڪو سور،

سوڪو پرايائين پور، سڪي جيئن ساڻو ٿيو.“

(شاهه: ڪنڀات)

”متان ڪا منڌ ڪري، موڻن جي مزاک.“

(شاهه: سسئي)

”اتي آريءَ ڄام جو، قاصد آيس ڪو.“

(شاهه: ديسي)

”رهو رات پنهور، ڪا گيڙي هت گهاريو.“

(شاهه: ڪوهياري)

”ڪلهين ڊاءَ مَ ڊڇ، ڪريون ويهي ڏي خبرون.“

(شاهه: مومل راڻو)

”ڪو در ٺاه جهوءَ، مون ٻيا در گهڻا ٺهاريو.“

(شاهه: ڏهر)

”لڏي ڪلهن لوءِ ويا، مارو منجهه ملير.“

(شاهه: مارئي)

”ويندينءِ ات وري، ڪو ڏينهن آهين ڪوٽ.“

(شاهه: مارئي)

”وهندو شال وصال جو، ڪو پڻ وارو وري.“

(سچل: ڪنڀات)

”ڪاٺي پلڪ پري، عمر اباڻون نه ٿيان.“

(سچل: ڪنڀات)

”پورب پنڌ نه ڪن، ڪنهن ويڙي ڪاڙي.“

(سچل: جوڳ)

”ڪي دم آڏو دوست جي، ٻلي ڪري پڳاء.“

(سچل: مالڪوس)

”لڪتن منجهه لهي ڪا سوراڻي سور سان.“

(سچل: مالڪوس)

ضمير مبهم جا لفظ ’ڪو‘، ’ڪا‘ يا ’ڪي‘ جملي ۾

بعضي نفيءَ يا گمان جي معنيٰ ڏيندا آهن، مثلاً:

هيٺين جملن مان نفيءَ جي معنيٰ ٿي نڪري:

پڙهڻ ۾ ڪو وقت ضايع ٿيندو آهي، اها تنهنجي ڀل آهي.

*

ٻين جي خدمت ڪرڻ ۾ انسان ڪو لهي ويندو آهي،

پاڻ وڌندو آهي.

*

آءٌ ڪي تنهنجو دشمن آهيان، جو مون کان پري ٿو پڄين.

*

”روئي ڪندينءَ ڪو، هاڻي ڪو هوت وري.“

(شاهه: حسيني)

”هائيءَ ڪارڻ هيڪڙي، آءٌ ڪا تند هٿان.“

(شاهه: سورڻ)

”واڳ ڏئين وس، آءٌ ڪا پاڻ وهيڻي.“

”جي تو ڄاتو پاڻ، ته آءٌ ڪو ٻيو آهيان.“

(سچل: آسا)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

هيٺين جملن مان گمان جي معنيٰ ٿي نڪري ۱^ا
تون اڃا پوءِ توهن کان چڙڪين ۱ هو ڪو ڏنگو ته ڪونهي.

*

تون مون سان ايتري چالاڪي ڇو نٿو ڪرين، مان ڪو
اهڙو ٻالو ڀولو ته ناهيان.

■

”هوت نه پانيم هيئن، ڇڏي تون ڪو ڇهين ۱ پندين.“

(شاهه ۱ ديسي)

ح - ضمير مشترڪ، جهڙوڪ: پاڻ، سير، خود جو واسطو
گهڻو ڪري فاعل سان هوندو آهي، پوءِ اهو فاعل ظاهر هجي
پاڳجهو ۱ ڪڏهن مفعول سان به شامل ٿيندو آهي، پر
جري صورت ۱ يا مجهولي حالت ۱ مثلاً ۱

چوڪيدار پاڻ پنهنجي حفاظت نه ڪري سگهيو.

*

گهر جي مالڪ خُون چور کي پڪڙي ورتو.

*

هو سير ته چڱو ماڻهو آهي، پر سندس اولاد سڌريل
ڪونهي.

*

پاڻ اچي ته چڱو، ٻئي تي اعتبار ناهي.
هيٺين جملن ۱ ضمير مشترڪ جو لاڳاپو فاعل سان آهي،
جو پهرين ٽن جملن ۱ ظاهر آهي ۽ چوٿين ۱ ڳجهو آهي.
هيٺين جملن ۱ ضمير مشترڪ جو تعلق مفعول سان ڏيکاريو

ويو آهي، جو جري ۽ مجهولي حالت ۱ آهي ۱

مون پيسا پاڻ کي ڏنا اڻيمانس.

*

لڙائيءَ ۾ بادشاهه خون مارجي ويو.
 ضمير مشترڪ جو اطلاق فاعل سان سڌو سنئون هوندو آهي،
 پر اضافي ترڪيب ۾ بعضي پطرفو ۽ منجهائيندڙ هوندو آهي، مثلاً:
 سنڌي سنئين اطلاق جا مثال ۱

اخبار ۱ اهو بيان مون خود ڏنو آهي.
 سمورو سامان پاڻ کڻي پهچايم.

*

پنهنجو سفر ڏاڍو آرام سان گذريو.

پطرفي اطلاق جا مثال:

اوهان کي پنهنجي تصوير ڏيکارينٿو.

*

هي اوهان جو پنهنجو گهر آهي.

هنن جملن ۱ 'پنهجي تصوير' ۽ 'پنهجو گهر' مان
 هڪ ئي وقت ٻه معنائون نڪرن ٿيون، يعني:

اوهان کي اوهان جي تصوير ڏيکارين ٿو يا اوهان کي
 مان پنهنجي تصوير ڏيکارين ٿو.

هي اوهان جو گهر آهي يا هي گهر ته منهنجو آهي پر
 ان کي پنهنجو گهر ڪري سمجهو.

ضمير مشترڪ، صفت ٿي ڪم اچڻ جي حالت ۱، مفعول
 سان به لاڳاپو رکندو آهي، مثلاً:

سيٽ پنهنجو ڪارخانو وڪڻي ڇڏيو.

*

هو ته خود غرض ٿي پيو آهي ۱ پنهنجا دوست ئي وساري
 ڇڏيا اٿس.

چوندا آهن، ته 'پلهنجي گهوت ته نشو ٿيئي'.
 جيڪڏهن جملي ۾ فاعل يا مفعول اسم هجي ۽ اضافي حالت هجي، ته ان سان ضمير شخصي استعمال ڪجي ۽ نه مشترڪ، ورنه ان جي سمجهڻ ۾ مونجهارو پيدا ٿي سگهي ٿو، مثلاً:
 اسان جي فوج جنگ ۾ فتحياب ٿي آهي.

*

منهنجو ڪتاب مون کي موٽائي ڏي.

*

”مون ۾ آهين تون، مٿان ٿلهنجو ٿي توکي لڳي.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

مٿين مثالن ۾ جيڪڏهن ضمير مشترڪ 'پنهن' ڪم آيو ته مطلب صاف نه نڪرندو.

مرڪب جملي جي هڪڙي ڀاڱي ۾ يا مخلوط جملي جي مکيه ڀاڱي ۾ جيڪڏهن فاعل استعمال ٿيل هوندو، ته ٻئي يا ضمني ڀاڱي ۾ ان جي نمائندگي ضمير شخصي ڪندو ۽ نه مشترڪ، مثلاً!

هو هڪ چالاڪ ماڻهو آهي، سندس حرڪتن جي ڪنهن کي خبر ڪانه ٿي پوي.

*

هر ماڻهوءَ کي عام پرائڻ گهرجي، انهيءَ لاءِ ته هو زندگي چڱي نموني گذاري سگهي.

*

چوڪري امتحان پاس ڪيو آهي ۽ هاڻي هو نوڪريءَ جي جاچ ۾ آهي.

مٿين جملن ۾ 'سندس' ۽ 'هو' جي بجاءِ 'پنهنجي' ۽ 'پاڻ' يا 'خود' استعمال ڪبو ته مناسب نه ٿيندو.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو ۲۲۷

جهڙي طرح صفت بعضي اسم جي جاءِ وٺندي آهي، جيئن
اڳ بيان ڪيو ويو آهي، تهڙي طرح ضمير مشترڪ به اسم
جي عيوض استعمال ٿيندو آهي، مثلاً:
پراون جو ڏنل ڏک ايترو محسوس نه ٿيندو آهي جيترو
پنهجن جو.

گهر جو احساس جيترو پاڻ کي ٿيندو، اوترو ٻين کي نه ٿيندو.

*

توهان پڇا پيا ڪريو، اجهو ڏوڏ اچي ويو آهي.
فعل جي نڪري حيثيت - فعل ڇاڪاڻ ته جملي
جي بناوت ۽ معنيٰ کي پورو ڪندو آهي، تنهنڪري اصولاً
جملي جي پڇاڙيءَ ۾ واقع ٿيندو آهي، جهڙن هيٺين مثالن ۾
ڏيکاريل آهي.

سمنڊ جو پاڻي ڪارو هوندو آهي.

*

سج ۽ چنڊ پنهنجي پنهنجي دائري ۾ ڦرندا آهن.

*

اٽمي جنگ ۾ دنيا تباهه ٿي ويندي.

البت عبارت کي بي تکلف ۽ سهڻو ۽ معنيٰ کي اثرائتي
بنائن خاطر فعل کي آڳي پوءِ به استعمال ڪيو آهي ۽ شعر ۾
پڻ لفظن وانگر ان کي ڪٿي به بيهاري سگهجي ٿو. مثلاً:
آسي ته منهنجو دوست، پر اميد گهٽ اٿم.

*

پڙهيو ته گهڻو ڪجهه اٿين، پر نه جهڙو.

*

زندگيءَ جو دارومدار آهي ئي هاڻيءَ تي.

شعر مان مثال:

”ڏيندءَ ٻڪي ٻاجھ جي، ويندءَ ٺٻ ٺري.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”وسي ٿو وڌڙو، ٿهڪن ٿيون ٺاريون.“

(شاهه: سارنگ)

”پهرين ڏيندا پاه، پوءِ رڱيندا رڱ.“

(شاهه: ڪوهياري)

”چڏينديس پنيور، هيئون هت نه وندري.“

(شاهه: حسيني)

”وڃان ٿي وٽڪار، ڏم پير پنهنوءَ جو.“

(شاهه: حسيني)

”هن ٻوڙين پاتار ۾، پهن ٺارين تون.“

(شاهه: ڏهر)

”جا ماروءَ ڏم سرتي، سا لاهيان ڪنن لوئي.“

(شاهه: مارئي)

”پني ۽ پيغام، امڪي هڪا سچڻ،

سي نه سمجهن عام، جي آهن منجهه اشارتين.“

(سچل: پيروي)

”وڃي نڪري قافلو، ڪاٺي نه پئي ڪل،

سهي اندر سل، نسلي وڃي سهرين.“

(سچل: ڪوهياري)

”ساريم سي سنگهار، جنم لنگهار جن سان.“

(سچل: ڪنڀات)

”ويٺا ڳالهيون ڪن، مارو مون ملير ۾،

اجهيا ايندي مارئي، وري هن وطن.“

(سچل: ڪنڀات)

جملي ۾ فعل جي هجڻ کانسواءِ به مطلب ڪڍي
سگهيو آهي ۽ اهڙا جملا ڳالهه ٻول، پهاڪن ۽ شعر ۾ استعمال
ٿيندا آهن، مثال هيٺ ڏجن ٿا:

گفتگو يا ڳالهه ٻول جو مثال:

ڊاڪٽر مريض کي: اوهان کي هاڻي ڪو بخار، ڏڪار يا
مٽي جو سور؟

مريض: بالڪل نه.

ڊاڪٽر: دوا؟

مريض: بس باقي هڪڙو وزن ٿيندو.

*

ميزبان مهمان کي: ڪو حال احوال؟

مهمان: پاڻ ڏي، من مائٽن ڏي ڪل خير.

ميزبان: ڪا هڪ راهي، اٿي ويئي، ڪو
ڦٽو ڦاٽي؟

مهمان: الله، جون پلايون، بس مچي ماني پئي ملي.

پهاڪن جو مثال:

’ڪوڙ جي منهن ۾ ڌوڙ‘

*

’چورن مٿان مور‘

*

’جهڙا ڪانو تنڙا ٻچا‘

*

’ڏاڍي جي لٽ کي به مٿا‘

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

’جهڙي نيت تهڙي مراد‘

*

’ڪٿي ڏور سڃا ڪٿي چور سڃا‘

*

’ننڍو ٻار مڇ جو وار‘

شعرن مان مثال:

”بندر بازاريون مڇا سامونڊين ري.“

(شاهه ۽ سامونڊي)

”دائم جا درياھ ۾ سا مڇي ڪني ڪوھ.“

(شاهه: سهڻي)

”اڄ نم اوطاقن ۽ سنڌي جو ڳن ذات.“

(شاهه ۽ رامڪلي)

”وکر ۾ وائي ڪالھ تنهنجي ڪونجڙي.“

(شاهه ۽ ڏهر)

”ڏاتار تم تون، ٻيا مڙئي مڱا.“

(شاهه ۽ ڀرپاتي)

”منهن تم موسيٰ جهڙو، اندر ۽ ابليس.“

(شاهه ۽ آسا)

”نڪا بوءِ بازار ۾، نڪا چيلر ڇٽ.“

(شاهه: گهاتو)

”سر ۽ پسڪي هيڪڙو، پاڙهيڙي پنجاهه.“

(شاهه: ڪارامل)

”نڪو تارو آپ ۾، نڪو شمس شعاع.“

(شاهه ۽ ڪاموڏ)

”نڪاصحت عراهيءَ سان، نڪي مينا سان مطلب،

ماڻهي سڀ سبب، سچل سڪ وارن جو.“

(سچل: ڀيرو)

”سڪن واريون سو، ڏڪن واري ڪا.“

(سچل: ڪوهياري)

”پورب سنڌي پار جا، ڪڪر ڪارونپار.“

(سچل: سارنگ)

”ڪريون ۽ ڪوٺيون، ته به آخر ننگ تماچ تي.“

(سچل: ڪلياڻ)

”مگڻو نسا محتاج، ماڻڪ موتي مال جو.“

(سچل: سورڻ)

بعضي فعل ۾ خود فاعل ۽ مفعول، ٻنهي جو مفهوم
سمايل هوندو آهي، يعني جملي ۾ فاعل ۽ مفعول نه به هجن،
پر فعل ٻنهي جو پورا ٿو ڪندو آهي، مثلاً:

ڏيئي ڇڏيندو سانس، چوندو هوم، آندا ائين وغيره.
استعمال:

مونڪي ڪٿي گڏيو ته چوندو سانس.

*

بس حال ڪهڙو ٿو پڇين، آڻيون ۽ چاڙهيون.

*

ٻڌڻدين ته ماڻ لڳي ويندءَ.

”مارو ڪالھ ملير ۾، پر پري اڃ پيام.“

(سچل: ڪنڀات)

”هيئن نه ڀانئن ڪا هير، تاڪي هيئن ڪڍام.“

(سچل: ڪنڀات)

”ماروءَ جي مقام کان دور مَ ڌريڃاڻا.“

(شاهه: مارئي)

”ميرا لاڻا ماروئين ۽ سڀ اوليائون صاف.“

(شاهه: مارئي)

”رهبر ئي ريڙهيانئس، سونهاري سائيهم ڏي.“

(شاهه: مارئي)

مصدر، اسم مفعول، اسم حاله ۽ اسم استقبال جا صيغا فعل سان لاڳاپو رکندڙ آهن. مصدر ته فعل جو بنياد آهي. جنهن مان ٻيا صيغا ڄڻدا آهن. جملي ۾ مذڪور صيغا اسم جي جاءِ وٺندا آهن ۽ فاعل، مفعول، مجرور، مضاف يا مضاف اليه جي حيثيت سان استعمال ٿي سگهندا آهن.

مصدر جا مثال:

لڪڻ پڙهڻ انسان لاءِ لازمي آهي.

*

نابين به لڪڻ پڙهڻ سگهندا آهن.

*

ڪريل جهاز کي ڏسڻ لاءِ ڪيترائي ماڻهو اچي مڙيا.

+

معذور ماڻهن لاءِ مختلف هنرن سکڻ جا ادارا کوليا ويا آهن.

”ٽڙ ٽڪڻ، تار گهروڻ، لڙڪاڻيارن ڪم.“

(شاهه: سهڻي)

”ڏورڻ منجهان ڏس، پوندءِ هوت پنهنوءَ جو.“

(شاهه: سهڻي)

”ڏونگر نه ڏوري سکڻ جون سڌون ڪري.“

(شاهه: سهڻي)

”هوڻن جي مصلحت، مونکي ڏيؤم“ جيڏيؤن.“

(شاهه ۽ سسئي)

”ڏنا جئڻ لئي جيڏيؤن، ڏيرن مونکي ڏک.“

(شاهه ۽ سسئي)

”ڀُڙڻ چڏ ٻيرن سين، وهڻ وساريڃ.“

(شاهه ۽ سسئي)

”سڏ م ڪر سڏڻ ريءَ، هلاڻ ريءَ م هل.“

جلڻ ريءَ م جل، روڻڻ ريءَ مٿان روئين.“

(شاهه ۽ سسئي)

”توڙي لهين نه پير، توءَ راحت آهه رڙهڻ م.“

(شاهه ۽ معذوري)

”سيڪي جان ستياس، تان سيڪ سمهڻ نه ڏئي.“

(شاهه ۽ ديسي)

”وڃڻ ت ت پيوم، جت هلاڻ نام حسن ريءَ.“

(شاهه ۽ مارئي)

”روڄن وڪم وڌائي، وسڻ وس ڪو.“

(سچل ۽ سارنگ)

”اجهاڻي ڪا اڌ وسڻ ڪان اڳي وڃي.“

(سچل ۽ سارنگ)

”آريءَ جي اچڻ جو، روز نهاريان راهه.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”مشڪل هوڻن تن جو، جي هي لڪ لنگهن.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

”ٻڌڻ سان روئي ڪري، چولي ڪيائين چڪ.“

(سچل ۽ مانڪوس)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

اسم مفعول جا مثال :

قيامت ڏينهن مٿا جيئرا ٿي اٿندا.

*

حساب ويل هر ڪنهن کي پنهنجو چيو ۽ ڪيو آڏو ايندو.

*

هو پنهنجو لکيو پڙهي نٿو سگهي.

*

ڏٺي تي اعتبار ڪجي ۽ ٻڌي تي نه.

شعر مان مثال :

”اڻ نه وڃي وڳ سين، ٻڌو چري نه ٻور.“

(شاهه : ڪهاڻات)

”هڪ لکڻي ٻئي نينهن، آئي اوليس ازل مر.“

(شاهه : سهڻي)

”وڍي ٿي وايون ڪري، ڪٽل ڪو ڪاري.“

(شاهه : معذوري)

”ويا ات ووڙين، جت نهايت ناعم ڪا.“

(شاهه : ڪاهوڙي)

”پنجن سان پورو ره، آيا ٽيهه مَ ٺار.“

(شاهه : رامڪلي)

”ٿريا پسي ٿيڻ، ڪترين ڪير نه چڪيو.“

(شاهه : ڏهر)

”چريو ڪريو لوڪ چوي، آهن ڪين چريا.“

(سچل : پيروي)

”پٽاريون پريون، آيون وسائي وڌا ڦڙا.“

(سچل : سارنگ)

”ٿاڻا ٿر ٿيان، ڦڏيون ڦوڙيون ڪڏيون.“

(سچل: پهاڙي)

”مولا وڇڙيون ميسڙيون، اولانگي اوسر.“

(سچل: پهاڙي)

”قسمت قيد ڪتي ڪيو، ڪٿان جي ڄاڻي.“

(سچل: ڪنڀات)

”وس نہ ويڙهيچن جو، ٿو لڪيو لوڙائي.“

(سچل: ڪنڀات)

اسم مفعول ظرفي صورت ۾ به ڪم ايندو آهي، مثلاً:

”ويجن ويئي ئي، دوس پيهي در آيو.“

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

”ڏٺي ڏينهن ٿيام، ڪٿه ڄاڻان ڪهڙا پرين.“

(شاهه: سسئي)

”ويئي ورنه پون، سستي ملن نہ سهرين.“

(شاهه: سسئي)

”ويئي مون ويو، لڙي سج لکن تان.“

(شاهه: حسيني)

”جيڪي هٿي ڪندا، سو جانب ڪريو جيئري.“

(شاهه: حسيني)

”اڀريم انگور سستي سڀيرين جا.“

(شاهه: رپ)

”وين ڏول وچان، آئي اچي گڏيون.“

(سچل: پهاڙي)

”اڻڀي ويئي تن جا، اٿم خواب خيال.“

(سچل: ڪنڀات)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

اسم حاله جا مثال :

ڇڻهندا وسري وڃن ۽ ٻالهندا ياد رهن .

*

ايلدا سدائين سار، نه ويندا ٿي ڪڏهن وسار .

*

ايلدن جو آدر پاءُ ڪجي ۽ ويندن سان اڳڀرو ٿجي .

*

موندن جي ميراث تي نه پاڙجي .

'جو ڇڙهندِي تاهه نه ڪري، سو لهندي ڇا ڪندو.'

*

"ان چوندن ڪيم ڇو، چوندن چيو وسار."

(شاهه: يمن ڪلياڻ)

ايلدن پڇي خبرون، ويندن پيرين پوءِ .

(شاهه: حسيني)

اسم حاله جي ظرفي صورت جا مثال :

"هلندي حبيب ڏي، ڪرها موڙ م ڪنڌ."

(شاهه: ڪنڀات)

"جهڳيڻدي جر پتيون، متان ڪرين ڪٽ."

(شاهه: ڪنڀات)

"تيا پير فقيرن جا، ڇڙهندِي ڇڙهاڪا."

(شاهه: ديسي)

"ويندي وير چانگن جو، چريو ڪين ڇڙو."

(سچل: ڪوهياري)

"ڪيندي ڪاٿي، وڌائين ڪرڻ ڪهار."

(شاهه: سورڻ)

”مٽي ڪاڻ ڏياچ جي، سڪندي ٿيڙم سال.“

(سچل: سورٺ)

”ست پڙهلدي سرتيون، منهنجو ساهه سڪو.“

(سچل: پيروي)

اسمِ حاليمَ جي پٺيان تاڪيد خاطر ’ٿي‘ يا ’هي‘ پڇاڙي شامل ٿيندي آهي، مثلاً: ٻڌندي ٿي، آندِيهي وغيره.

”لاتيون ڪندي ٿي، ڪانگو هيٺ ڪري پيو.“

(سچل: مالڪوس)

”ڪاڪيون ڪٽيندي ٿي، پير پور پران سندو.“

(سچل: مالڪوس)

اسمِ استقبال جا مثال

مايا اچڻي وڃڻي آهي، ماڻهو ڪڏهن اسيڙ آهي، ته ڪڏهن فقير.

هڪ ڏينهن هر ڪنهن کي هي جهان ڇڏڻو آهي.

مون کي جو ڪجهه چوڻو هو، چئي ڇڏيم.

”هو ٻي ڪين اچڻو، هي ٻي ڪين ويو.“

(سچل: آسا)

فعل معطوفی -

سنڌيءَ ۾ فعل معطوفي، ڇاڪاڻ ته گهڻو مرڪب ۽ مخلوط جملن جي ترڪيب ۾ ڪم ايندو آهي، تنهنڪري عبارت ۾ اهو ڪثرت سان استعمال ٿيندو آهي.

فعل معطوفيءَ جو لاڳاپو گهڻو ڪري مکيه فعل جي فاعل سان هوندو آهي، پر مفعول سان به ان جو جوڙ رهندو آهي، جيڪڏهن اهو جري يا عام صورت ۾ هوندو آهي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

فاعل سان لاڳاپي جا مثال ۽

سج اڀري مٽي ٿيو ته ٻوڏ جو پاڻي به اچي ڪڙڪيو.

*

مسافر ٻڪي وڃي گاڏيءَ ۾ چڙهيو.

*

ٺوپي ڪوه ۾ ٽپو ڏيئي، ٻُڌل ٻار کي ٻاهر ڪڍيو.

مفعول سان لاڳاپي جا مثال ۽

انسان ماضيءَ جا ڪنڊر ڏسي، عبرت وٺي سگهي ٿو.

*

ٻار قيمتي شيشي کي ڀڄي ٻرزا ٻرزا ڪري ڇڏيو.

*

پرديس ۾ وطن کي ياد ڪندي، اڪثر اکين ۾ پاڻي

تري ايندو هو.

*

فعل مجهول جي حالت ۾ فعل معطوفيءَ جو لاڳاپو نه

فاعل سان ۽ نڪي مفعول سان رهندو آهي، مثلاً ۽

بي حس ماڻهن کي ذميداريءَ جو احساس ڏياري ڪجهه به

حاصل نه ڪري سگهيو.

*

ٻنيءَ ۾ ريڇ ڪري رونبو ڪبو آهي.

*

هميشه چڱين ڳالهين تي عمل ڪري نيڪي حاصل ڪجي.

ڪڏهن فعل معطوفيءَ جو فاعل مکيه فعل جي فاعل کان

مختلف هوندو آهي، مثلاً:

ڌرتي ڏي ٻندي ۾ سوين جاپون ڪري پيون.

*

برسات ٻوڏ ڏي، ميدانن ۽ رستن ۾ پاڻي ٻيهي ويندو آهي.

*

جنگ لڳندي، ڳوٺن جا ڳوٺ ويران ٿي ويندا آهن.
استعمال:

”سڪ نه آهي سڙي، ڪن ٻوڙي پير.“

(شاهه ۾ يمن ڪاڻاڻ)

”ٻاڏو منهن مونن ۾، غربت ساڻ گذار.“

(شاهه ۾ يمن ڪاڻاڻ)

”چنچ حال حبيب کي، نهي ٺوڙائي ڪنڌ.“

(شاهه ۾ ڪنڀات)

”سائي سفر هليا، پري جنگ جهاز.“

(شاهه ۾ سراڪ)

”ٻئي ٻاڏو سچ، آچندي لڄ ميران.“

(شاهه ۾ سراڪ)

”ساريو سهڙين کي، لڙڪ ڳن سين ٻون.“

(شاهه ۾ مارنگ)

”سڪان ٿي سڪرات ۾، روڊو پڇان راه.“

(شاهه ۾ معذوري)

”ڏيئي ڏيکاري، ڦٽي دل فقير ويو.“

(شاهه ۾ مومل راڻو)

”ساري مناسين ڪسي، رنڻم ساري رات.“

(شاهه ۾ رامگلي)

”پکين ۾ ٻيهي، محلن جي مڙ لاهيان.“

(شاهه ۾ مارئي)

”اڻيو وجهن آهرين، روڙيو رتا گل.“

(شاهه ۾ مارئي)

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

”گهمي مٿان گهر، ڏج پارانپا پرينءَ کي.“

(شاهه ۽ پورب)

”سميون ڪري سينگار، راه ريجيائڻ آنيون.“

(شاهه ۽ ڪاسوڏ)

”پڙهي ڀرجهي علم تي، عمل نه آئن.“

(سچل ۽ آسا)

”سڄي ڪري سنڌڙي، واڇوڙو ويسندو.“

(سچل ۽ آسا)

”روئي زاروزار، پرزو پرينءَ ڏي لڪيوم.“

(سچل ۽ ڀيروئي)

”وئي هليو خط، پانڌي پار پرينءَ جي.“

”روئي روئي رت، تنهن هلمدي حال وڇايو.“

(سچل ۽ ڀيروئي)

”جبل سڀ جهڳڙي وڃي، جيڏيون ڏسان جت.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”ڪريان ڪوهه ڀنڀور ۽ ور بنا ويهي.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”ڪيڇان آيو قافلو، ڪٿوري ڪٿي.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”سلهڙي ساڪ مان، ڪٽي هوت ويام.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”ڀنسي مينهن مهر جا، مينهن اڄ موٽيون.“

(سچل ۽ سازنگ)

”پر ڇڏي ٻاهر ٿيا، نيلا نڪري نر.“

(سچل ۽ ڪاريهر)

”ڇڙهيو سا جوڏول ۾، ٿي حڪم هلائي حور.“

(سچل ۽ ڪلياڻ)

”مٽي ٻنڌي موڙ، گهريو تماچي تن ۾.“

(سچل ۽ ڪلياڻ)

”رڙيون سسئي رليئن جون، سايو ڪيو ستار.“

(سچل: پهاري)

”آند ۽ آڏائي، ٻڪن مان پنهور جي.“

(سچل ۽ ڪنڀات)

”ڇڙهي پروانو، مونکي جلد جواب ڏي.“

(سچل: مالڪوس)

”ڪري قدم تي ڀيٽي، سٽوڪ ڏج سلام.“

(سچل ۽ مالڪوس)

فعل معاون جي نحوي صورت۔ جملي ۾ فعل معاون

هميشه مکيه فعل سان گڏ ۽ ان جي پويان ايندو آهي ۽ پر
تاكيد خاطر ان جي اڳيان به ايندو آهي ۽ شعر ۾ ته ٻين
لفظن وانگر اڳي پوءِ اچي سگهي ٿو، مثلاً:

مينهن پوي ٿو ته ساوڪ ٿئي ٿي.

*

دل ٿي چوي ته بوند ڀيٽي وسي ۽ ملهار لڳو

ڀيو هجي.

*

اڄ ڪلهه نابين به لکي پڙهي ۽ راندين ۾ مقابلو ڪري

سگهن ٿا.

*

مان ٿو جوانس، ڏسان ته ڪيئن نه ٿو مڃي.

شعر مان مثل:

”مون کي ڏا مارين، لونهان لهارن جا.“

(شاهه ۽ يمن ڪاڻاڻ)

”اچن ڏا آواز، سٺائي سهنجي جا.“

(شاهه ۽ سراگ)

”ڪارون ٿي ڪريان، تو در اڀي ناڪتا.“

(شاهه: سامونڊي)

”جن مهانگو لهي ميڙيو، سي ڏا هٿ هٿن.“

(شاهه ۽ سارنگ)

”سڪن ٿيون سهاڳيون، سوڍا تهنجي سٺ.“

(شاهه: مومل راڻو)

”اڃي ڏا اچن، ڪاڪ ڪڪوريا ڪاڙي.“

(شاهه ۽ مومل راڻو)

”ڪري نه سگهان ڪاء، انهن منڊي ڳاڙهي.“

(شاهه ۽ ڪاهوڙي)

”آهيان عيب دار، سڪان ٿي سهاڳي ڪي.“

(شاهه ۽ ليلاڻ چنيسر)

”ڪونجون ٿيون ڪنڪن، جيڪس هلڻ هاريون.“

(شاهه ۽ ڏهر)

”سهم پسان ٿي سومرا، پرينءَ ريءَ پيني.“

(شاهه ۽ مارئي)

”اڄ ڪر سنجھ صبح، ٿو ڏيئيءَ ڏير ٿئين.“

(شاهه ۽ ڪارايل)

”ليون لاڻا لاسيون، ٿو ليڙو لوڙي.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

”توڪي ڪري درد مان ٿي دردمندي دانھون.“

(سچل ۽ ڪوھياري)

”چڇيءَ سنڌي چٽ، ٿي آئي عام خنق ڪي.“

(سچل ۽ ڪيان)

”ناد وڃن ٿا ناطقا، ٻيا پسي رود رباب.“

(سچل ۽ ڪليان)

”جو ٿو ڪانگ چوي، سو سٺو سرتيون.“

(سچل ۽ مالڪوس)

شعر ۾ فعل معاون لهڻو ڪري حذف ٿيل هوندو آهي، مثلاً؛

”جانب جڏائيءَ جا پهل پهل پور.“

(شاهه ۽ مومل راڻو)

”مٽي راهه رڳان گهڻو، ڪارڻ ڪيچيڙن.“

(سچل ۽ ڪوهياري)

ڪن حالتن ۾ جملي ۾ فعل جي اڳيان ڪو ضمير استفهام يا ظرف ايندو آهي، ته فعل معاون ڪري پوندو آهي، مثلاً؛
 ڇا ڏسي، ته سارو گهر پينگ ٿيو پيو آهي.

*

جان کڻي جاڳي ٺهاري، ته ڪاريءَ وارا ڪڪ.

✱

جي اچي، ته سڄو گهر مٽي تي ٿو کڻي.

*

جيئن چوي، تيئن اسان ڪريون ٿا.

مٿين جملن ۾ ”ڏسي“، ”ٺهاري“، ”اچي“ ۽ ”چوي“ اصل فعل جا حال صيغا آهن، جن ۾ فعل معاون استعمال ٿيڻ گهرجي، پر سندن اڳيان ضمير استفهام ”ڇا“ ۽ ظرف جا لفظ ”جان“، ”جي“ ۽ ”جيئن“ آيل آهن، جن جي ڪري فعل معاون ”ٿو“ ڪيرايو ويو آهي.

۱۹- جهاي ۾ لفظن جو پاڻ ۾ ربط يا لاڳاپو:

هن کان اڳ ۾ جملي جي تعريف ۽ تركيب ۾ بيان ڪيو ويو آهي، ته جملو انهيءَ ڪلام کي چئبو آهي، جو لفظن جو مجموعو هجي، جنهن مان پورو مطلب نڪرندو هجي. ان مان ظاهر آهي ته معنيٰ يا مطلب پورو ٿڌڻ نڪرندو، ڇڏهن جملي ۾ استعمال ٿيل لفظن جو پاڻ ۾ صحيح ربط يا لاڳاپو هوندو. هڪڙي لفظ جو ٻئي لفظ سان ڪوڙو لاڳاپو ٿي سگهي ٿو، تنهن جو حال جملي جي تجزيه يا ورهاست مان معلوم ٿي سگهندو ۽ اهڙي تجزيه کي تفريق، تحليل يا چين چئجي ٿو.

اڳي ڄاڻايل بيان مطابق جملي ۾ ڇهن قسمن جا لفظ استعمال ٿي سگهن ٿا، اهي آهن:

اسم، ضمير، صفت، فعل، ظرف ۽ حرف.

هر ٻوليءَ کي لفظن جي ترتيب ۽ جوڙجڪ جو پنهنجو نظام آهي. سنڌيءَ کي به اهڙي ئي قاعدي تي ٻڌل مستند نظام آهي، جنهن موجب اصل محرڪ اسم هوندو آهي ۽ ضمير ان جو عيوضي يا قائم مقام ٿي ڪم ڪندو آهي، تنهنڪري اسم يا ضمير جو فاعل يا مفعول جي حيثيت ۾ سڏو سڏئون فعل سان واسطو رهندو آهي. صفت، جو خاصيت جو پيو نالو آهي، ان جو اسم يا ضمير سان طبعي لاڳاپو هوندو آهي. ظرف جو تعلق به اڪثر ڪري فعل سان رهندو آهي، ڇاڪاڻ ته ظرف جو لفظ ئي فعل بابت مڪان، زمان ۽ طور طريقي جو تعين ڪندو آهي ۽ حرف اسم يا ضميري جي حالت ظاهر ڪندو آهي.

جملي کي مکيه ٻن ڀاڱن ۾ ورهائي سگهجي ٿو:

۱- هڪڙي ڀاڱي ۾ ڪم جو ڪندڙ ڄاڻايل هوندو آهي، جو جملي جي ابتدا ڪندو آهي، جنهن کي فاعل يا مبتدا چئبو آهي.

۲- ٻئي ڀاڱي ۾ ڪم ۽ ان جي نوعيت بيان ڪيل هوندي آهي، جنهن کي خبرو چيو آهي.

جملي جو فاعل، ڪو اسم، ضمير يا صفت جو لفظ ٿي سگهي ٿو، يعني 'مبتدا' ۾ فاعل پنهنجي صفت يا اضافت سان گڏ شامل هوندو آهي ۽ 'خبر' ۾ فعل ۽ ان سان واسطو رکندڙ لفظ، جيڙوڪ: ظرف، حرف، اسم مفعول، اسم حال، ۽ انداز يا مقدار ظاهر ڪندڙ لفظ شامل هوندا آهن. صفت سان لاڳو ظرف کي صفت سان شامل ڪبو آهي.

'خبر' جو 'مبتدا' سان ٽن نمونن ۾ لاڳاپو هوندو آهي:

۱- فاعل جي تعريف يا ان بابت ڪا ڳالهه ڪرڻ سان، مثلاً:

انسان مٽيءَ مان ٺهيل آهي.

*

سج روشني ۽ گرمي پيدا ڪندو آهي.

*

فقير کي دنيا جي لالچ نه هئڻ گهرجي.

۲- فاعل بابت سوال ڪرڻ سان:

در ڪنهن ڪڙڪيو؟

*

جنگ ڪنهن ڪٿي؟

*

هن گهوڙي جو مالڪ ڪير آهي؟

۳- فاعل کي اسيا حڪم ڪرڻ سان:

ڪا پيءُ ۽ الله جو شڪر بجا آڻ.

*

اٺ ۽ سفر جي تياري ڪر.

*

ڪتابن مان علم حاصل ڪريو.

اسم يا ضمير. فاعل يا مفعول جي حيثيت ۽ ڪڏهن مجرد ٿي ڪم ايندو آهي ۽ ڪڏهن موصوف. مجرد جي معنيٰ آهي چڙو يا اڪلو ۽ موصوف جي معنيٰ آهي، صفت وارو. جيئن ته صفت جو لاڳاپو فقط پنهنجي موصوف سان هوندو آهي، تنهنڪري تفریق ۾ به صفت هميشه موصوف سان گڏ ڏيکاربي آهي ۽ ان کي فاعل يا مفعول جو لڳاءُ ڪرڻو آهي.

سادي جملي جي تفریق، جنهن ۾ فاعل مجرد ۽ فعل لازمي استعمال ٿيل آهن:

جملا:

۱. هيرو سخت ڌاتو آهي.
۲. مڇي پاڻيءَ ۾ رهندي آهي.
۳. پکي هوا ۾ اڏامندا آهن.

تفریق:

مبتدا	خبر
هيرو	سخت ڌاتو آهي.
مڇي	پاڻيءَ ۾ رهندي آهي.
پکي	هوا ۾ اڏامندا آهن.

فاعل موصوف ۽ فعل لازميءَ وارا جملا:

۱. هوائي جهاز رفتار ۾ تيز هوندو آهي.
۲. عادل ۽ سخي حاڪم رعيت ۾ مقبول هوندو آهي.
۳. اونهارو جو ڏينهن وڏو ٿيندو آهي.

تفريق :

خبر	مبتدا	
	فاعل جو لڳاءُ	فاعل
رفتار ۾ تيز هوندو آهي .	هوائي	جهاز
رعيت ۾ مقبول هوندو آهي .	عادل ۽ سخي	حاڪم
وڏو ٿيندو ر آهي .	اونھاري جو	ڏينھن

فاعل مجرد ۽ مفعول مجرد وارا جملا :

۱. طبيب بيمار کي دوا ڏئي ٿو .

۲. هاري زمين ۾ ٻج ڇڏيندا آهن .

۳. قاضيءَ جوابدار کي سزا ڏني .

تفريق :

خبر	مبتدا	
	مفعول	فاعل
بيمار کي	دوا	ڏئي ٿو
زمين ۾	ٻج	ڇڏيندا آهن
جوابدار کي	سزا	ڏني

فاعل موصوف ۽ مفعول موصوف وارا جملا :

۱. پوڙهو مالهي سهڻا گل ٻوڪيندو آهي .

۲. چوپايو مال خالص ۽ لذت ڪير ڏيندو آهي .

۳. عيالدار ماڻهو پورو پنو خرچ ڪندو آهي .

تفريق :

مبتدا			خبر	
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	مفعول	مفعول جو لڳاءُ
مالهي	پوڙهو	پوکيندو آهي	گل	سهڻا
مال	چوپايو	ڏيندو آهي	کير	خالص ۽ لذت
ماڻهو	عبدالدار	ڪندو آهي	خرج	پورو پنو

خبر واري ڀاڱي ۾، جيئن ته فاعل کانسواءِ باقي لفظ شامل ٿين ٿا، تنهنڪري انهن لفظن کي وڌيڪ ڀاڱن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. عام طرح ظرف ۽ حرف وارا لفظ، جي جملي جي معنيٰ کي واضح ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيا آهن، تن کي وڌاءُ يا اضافو ڪري ليکبو آهي، ڇو جو جملي ۾ فاعل، فعل ۽ مفعول کانسواءِ ٻيا لفظ زائد هوندا آهن، جن کي ڪڍي ڇڏڻ سان جملي جي معنيٰ ۾ ڪو خلل پيدا نه ٿيندو، البت جملي جي احاطي، وسعت ۽ اهميت ۾ ڪمي ضرور واقع ٿيندي.

فعل ناقص واري جملي ۾ مطابق فعل کانسواءِ ٻيا ڪي اهڙا لفظ به استعمال ٿيندا آهن، جن تي خود فعل جو مدار هوندو آهي ۽ جن کانسواءِ فعل اڻپورو ليکيو ويندو آهي. اهڙن لفظن کي فعل جو پورا ٿو ڪندڙ يا مڪمل يا مدار سڏبو آهي. جو ظرف فعل سان لاڳاپو رکندڙ هوندو، تنهن کي تفريق ۾ فعل جو لڳاءُ ڪري شمار ڪبو آهي. فعل معطوفيءَ جو صيغو، جو جملي ۾ ظرفي معنيٰ ۾ استعمال ٿيندو آهي، سو پڻ فعل جو لڳاءُ ڪري ليکبو آهي.

مثال خاطر ڪي جملا هيٺ ڏجن ٿا:

۱. ڳوٺاڻا ماڻهو پري کان پاڻي آڻيندا آهن.
۲. جهنگلي جانور شڪار لاءِ رات جو ٻاهر نڪرندا آهن.
۳. ميربحر سڄي زندگي پاڻيءَ ۾ گذاريندا آهن.

تفريق:

مبتدا			خبر		
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	مفعول	مفعول جو لڳاءُ	وڌاءُ
ماڻهو	ڳوٺاڻا	آڻيندا آهن	پاڻي	-	پري کان شڪار لاءِ
جانور	جهنگلي	نڪرندا آهن	-	-	رات جو ٻاهر
ميربحر	-	گذاريندا آهن	زندگي	سڄي	پاڻيءَ ۾

فعل جي مدار وارا جملا:

- ۱- رات اونڊاهي آهي.
- ۲- ڏڪر ۾ هر شيءِ مهانگي ٿيندي آهي.
- ۳- خود غرض ماڻهو دوست نه ٿيندو آهي.

تفريق:

مبتدا			خبر		
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاءُ
رات	-	آهي	اونڊاهي	-	-
شيءِ	هر	ٿيندي آهي	مهانگي	-	ڏڪر ۾
ماڻهو	خود غرض	ٿيندو آهي	دوست	-	نه

- فعل جي لڳاءُ وارا جملا:
- ۱- اڪ واريءَ تي ٽڪڙو هلندو آهي.
  - ۲- زمين ۾ پوريل نهر زور سان ڦاٽي پيو.
  - ۳- گهٽيءَ ۾ مون ساري رات جاڳندي گذاري.

مبتدا		خبر					
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	فعل جو لڳاءُ	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاءُ	وڌاءُ
اڪ	—	هلندو آهي	ٽڪڙو	—	—	—	واريءَ تي
نهر	زمين ۾ پوريل	ڦاٽي پيو	زور سان	—	—	—	—
مون	—	گذاري	جاڳندي	—	رات	ساري	گهٽيءَ ۾

اضافت وارن جملن ۾ مضاف الیه، مضاف الیه جي تشريح ڪندو آهي، تنهنڪري تفريق ۾ ان جي حيثيت بيم صفت واري هوندي آهي، مضاف جيڪڏهن جملي ۾ فاعل يا مفعول ٿئي استعمال ٿيندو ته مضاف الیه ان جو لڳاءُ ڪري ليکبو.

مثال طور ڪي جملا هيٺ ڏجن ٿا:

- ۱- مڙهين جو پاڻي پوک لاءِ فائديمند هوندو آهي.

- ۲- ڪريل جهاز جا ٺڪرا هڪ وڏي ايراضيءَ ۾ پکڙيا پيا هئا.
- ۳- ”ڏيا تيل ڦليل جا ٻاريم ٿاين پانگ.“ (شاهه: مومل راڻو)
- ۴- ”ڪنگرا ڪوئن جا پريان ڏاڍا پاڻ.“ (سچل: سورٺ)

تفريق:

مبتدا		خبر					
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	فعل جو لڳاءُ	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاءُ	وڌاءُ
ٻائي	مينهن جو	هوندو آهي	-	فائد ڀهند	-	-	پوک لاءِ
ٺڪرا	ڪريل جا جهاز جا	پيا هئا	پکڙيا	-	-	-	هڪ وڏي ايراضيءَ تائين پانگ
(م)	-	ٻاريم	-	-	ڏيا	تيل ڦليل جا	پريان
پاڻ	-	ڏاڍا	-	-	ڪنگرا	ڪوئن جا	پريان

۱- ’ٻاريم‘ فعل ۾ مستڪم واحد جي صيغي وارو مستقبل ’م‘ شامل آهي، جو جملي ۾ فاعل آهي.

فعل مطلق يا اسم حاله جا صيغا، جي جملي ۾ ظرفي حيثيت رکندا آهن، سي ٻن تفريق ۾

فعل جو لڳاءُ ڪري شمار ڪيا آهن. مثلاً ۽

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

۰۱. بادشاهه وزير جي گالهه ٻڌي کلي ڏنو.
۰۲. پتھر چوڪر سڏڪا پريندو منهنجي اڳيان اچي بيٺو.
۰۳. هن کندي گالهائيندي منهنجي گچيءَ مان سونو هار لاهي ورتو.
- مٿين جملن ۾ 'ٻڌي' ماضي معطوفيءَ جو صيغو ۽ 'سڏڪا پريندو' ۽ 'کندي گالهائيندي' اسم حال ۾ جا صيغا آهن.

تفريق :

مستند				خبر			
فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	فعل جو لڳاءُ	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاءُ	وڌاءُ
بادشاهه	—	کلي ڏنو	ٻڌي	—	گالهه	وزير جي	—
چوڪر	پتھر	اچي بيٺو	سڏڪا پريندو	—	—	—	منهنجي اڳيان
هن	—	لاهي ورتو	کندي	—	هار	سونو	منهنجي گچيءَ مان

وڌاءَ ۾ عام طرح اهي لفظ آڻبا آهن، جي ظرني يا جري صورت ۾ هوندا آهن ۽ جن جو فاعل، فعل يا مفعول سان لازمي يا سڌو سنئون تعلق نه هوندو آهي.

ڪي مجرور لفظ جملي ۾ مفعول جي حيثيت رکندا آهن، اگرچہ انهن سان حرف جر لاڳو ٿيل هوندو آهي ۽ اهڙن لفظن کي تفريق ۾ مفعول ڪري لکيو ويندو آهي، ڇاڪاڻ ته اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن حرف جر کي حذف ڪري ڇڏبو تڏهن به جملي جي معنيٰ ۾ ڪو فرق نه پوندو، مثلاً:

۱. سڀاهيءَ چور جي پٺيان گهوڙي کي پڇايو.
۲. هنن لاوارث لاش کي دفن ڪري ڇڏيو.
۳. ”منهنجي آه اها، ڪڏهن ڪيرائيندي ڪوٽ کي.“
(شاهه ۽ مارئي)
۴. ”ونسدر ۾ ويهان، ڦولن پيون پرينءَ کي.“
(سچل ۽ ڪوهياري)
۵. ”تينهن جي تاثير، واسيو شهر ڀنڀور کي.“
(سچل ۽ ڪوهياري)

مٿين مثالن ۾ ’کي‘ حرف جر ڪڍي ڇڏبو ته مجرور لفظ سڌا سنوان مفعول جي صورت وٺي بيهندا، جيئن هيٺ ڏيکاريو ويو آهي:

- ’گهوڙي کي پڇايو‘ گهوڙو پڇايو.
 ’لاش کي دفن ڪري ڇڏيو‘ لاش دفن ڪري ڇڏيو.
 ’ڪيرائيندي ڪوٽ کي‘ ڪيرائيندي ڪوٽ.
 ’ڦولن پيون پرينءَ کي‘ ڦولن پيون پرين.
 ’واسيو شهر ڀنڀور کي‘ واسيو شهر ڀنڀور.

خبر

فاعل	مستند	فاعل جو لڳاء	فعل	فعل جو لڳاء	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاء	وڌاء
سپاهيءَ	—	پڇاڻو	—	—	—	گهوڙي کي	—	چور جي پٺيان
هنن	—	دفن ڪري ڇڏيو	—	—	—	لاڻ کي	لا وارث	—
آهر	منهنجي، اها	ڪيرائيندي	—	—	—	ڪوٽ کي	—	ڪڏهن
وريهان	—	قوان ٻيون واسيو	—	—	—	پرينءَ کي	—	وندر ۾
تائير	تيهين جي	—	—	—	—	ڦٽور کي	شهر	—

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

فعل مڃهول ۽ اڪرتزڪ وارن جملن جي تفريقي؟
 فعل مڃهول جي جملي ۾ اصل فاعل ڏنل نه هوندو آهي، پر مفعول ان جو قائم مقام هوندو آهي ۽
 انهيءَ قائم مقام مفعول کي فاعل جي حيثيت ملندي آهي ۽ سندس لڳاءُ کي فاعل جو لڳاءُ ڪري
 ليکيو آهي، مثلاً:

۱. نالائي شاگرد امتحان ۾ ناپاس ڪيا ويندا آهن. ۲. خيرات مسڪينن ۽ محتاجن کي ڏني آهي. ۳. ڪالھ رات چنڊ ڪونہ ڏٺو ويو. ۴. ٻهڙين حالتن جي ڪري سفر نہ ڪري سگهيو. ۵. الله جي تعريف کي حمد چيو ويندو آهي.

تفريق :

خبر				مبتدا		
وڌاء	مفعول جو لڳاء	مفعول	فعل جو مدار	فعل جو لڳاء	فعل	فاعل جو لڳاء
امتحان ۾	—	—	—	—	ناپاس ڪيا ويندا آهن	شاگرد
مسڪينن ۽ محتاجن کي	—	—	—	—	ڏني آهي	خيرات
ڪالھ رات	—	—	—	ڪونہ	ڏٺو ويو	چنڊ
ٻهڙين حالتن جي	—	—	—	نہ	ڪري سگهيو	سفر
ڪري الله جي تعريف کي	—	—	—	—	چيو ويندو آهي	حمد

فعل اڪرت رک واري جملي جو چيد عام طرح نہ ٿيندو آهي، ڇاڪاڻ تہ ان ۾ فاعل توڙي مفعول موجود

نه هوندا آهن، فقط فعل ئي ظاهر هوندو آهي، اگرچہ اهڙي فعل ۾ هڪ مڪمل جملي جي معنيٰ سمائل هوندي آهي. البت اهڙو جملو جيڪڏهن مخلوط جملي جو ڀاڱو يا تابع جملو ٿي استعمال ٿيندو، ته ان کي جدا جملو شمار ڪري، ان جو چيد ڪري سگهجي ٿو. اهڙا مثال هيٺ مخلوط جملي جي چيد ۾ ڏنا ويا آهن.

مرڪب ۽ ملٽف يا مخلوط جملن جي تفريق:

مرڪب ۽ مخلوط جملن ۾، ڇاڪاڻ ته هڪ کان وڌيڪ جملا حرف عطف جي ذريعي ڳنڍيل هوندا آهن، تنهنڪري چيد ڪرڻ لاءِ حرف عطف کي ڪڍي، هر هڪ جملي کي هڪ جدا جملو شمار ڪبو آهي، مثلاً:

مرڪب جملا:

۱. سياڻو ماڻهو گهرج ڪان وڌيڪ خرچ نه ڪندو

آهي، نه وري قرض کڻندو آهي.

۲. الله جو خوف انسان کي بي نياز ڪري ٿو ۽ دنيا جو

خوف کيس بزدل بڻائي ٿو.

۳. گهڻا ماڻهو هر ڳالهه ۾ پنهنجو فائدو سوچيندا آهن،

پر ٻئي جو ڀلو نه چاهيندا آهن.

۴. ٻار قوم جو نهايت قيمتي سرمايو آهن، تنهنڪري

انهن جي حفاظت ۽ صحيح تربيت ضروري آهي.

۵. مون دوست کي پيسا ڏنا آهن، ته منهنجي لاءِ هڪ

سئي واچ وٺي اچي.

۶. ”مڙيا مڇ هزار، پاڳا ٿيندي سهڻي.“

(شاهه سهڻي)

۷. ”مون کي گهرجين تون، لوڪ رڻو ٿي گهوريو.“

(سچل: ڪوهياري)

۸. ”لٽا ليڙون ليڙ ٿيا، ٿي پوتسي پراڻي،

ته به راڻي جي راڻي، سرتيون سڏن ساڻيهه ۾.“

(سچل: راڻو)

خبر

مبتدا

فاعل	فاعل جو لڳاء	فعل	فعل جو لڳاء	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاء	وڌاء
ماڻهو (هقو) ^۲	سيانو	ڪندو آهي ڪندو آهي	نم	—	خرچ ۱ قرض ۳	ڪهرج کان وڌيڪ	— وري
{ خوف خوف }	الله جو دنيا جو	ڪري ٿو پٺاڻي ٿو	نم بي نیاز	—	انسان کي ڪيس	—	—
{ ماڻهو (آهي) ۴ }	گهڻا	سوچيندا آهن چاهيندا آهن	— نم	—	فائدو پلو	پنهنجو پئي جو	هر ڳالهه ۵

۱. 'خرچ ڪندو آهي' پڪو فعل به شمار ڪري سگهجي ٿو.
۲. هن جملي جي ٻئي ڀاڱي جو فاعل به ساڳيو 'ماڻهو' آهي، پر هڪ ئي جملي ۾ ساڳئي اسم کي وري وري استعمال ڪرڻ بدران ضمير استعمال ڪبو آهي، جو هتي ٿيندو 'هو' جو تفريق ۵.
۳. 'قرض ڪندو آهي' پڪو فعل به ٿي سگهي ٿو.
۴. پهرئين مثال وانگر هتي به اسم جي بجاءِ ضمير 'آهي' گهڻو ڏيکاريو ويو آهي.

خبر						مبتدا		
وڌاء	مفعول جو لڳاء	مفعول	فعل جو مدار	فعل جو لڳاء	فعل	فاعل جو لڳاء	فاعل	
قوم جو	—	—	نهایت قیمتي سرمایو ضروري	—	آهن آهي	— انهن جي، صحیح	بار حفاظت، تربیت	} (نون) (هقو) ۵ } سهڻي
—	—	دوست کي ۴، پيسا واج	—	—	ڏنا آهن وئي اچي	—	—	
منهنجي لاءِ	هڪ سٺي	—	—	—	مڙيا ٿيندي	هزار ۶	—	

۵۱۴. هن جملي ۾ ٻڌو مفعول ڪم آيل آهي: هڪ آهي 'پيسا' جو سڌو مفعول آهي ۽ ٻيو آهي 'دوست کي' جو اڻ سڌو مفعول آهي ۽ جملي جي ٻئي ڀاڱي جو فاعل ضمير 'هو' گهڻو آهي. هن جملي ۾ لفظ 'هزار' صفت جي حيثيت ۾ فاعل جو لڳاءُ ڏيکاريو ويو آهي، پر اهو لفظ 'انداز' جي معنيٰ ۾ ظرف به ٿي سگهي ٿو، جو فعل جو لڳاءُ ڏيکاري سگهجي ٿو.

خبر

مبتدا

فاعل	فاعل جو لڳاءُ	فعل	فعل جو لڳاءُ	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاءُ	وڌاء
مونکي } لوڪ }	—	گهرجين	—	—	تون	—	—
—	—	گهرويو	—	—	—	—	—
—	—	ٿيسا	—	ليڙون ليڙ	—	—	—
—	—	ٿئي	—	پراڻي	—	—	—
—	—	سڏن	—	—	راڻي	—	تم به، ساڻيهم ۾

مخلوط جملا:

۱. الله جي مرضي هوندي ته ڪم ٿيندو. ۲. پاڻڪي ايتري تڪليف نه ڏي، جو سهي نه سگهين.

۳. هن ڪٿي ڪي ايترو ماريو، جو آفت مري ويو. ۴. جيڪا تون پنهنجي ملڪيت سمجهين ٿو، سا تو وٽ امانت آهي. ۵. جي مان هن کي وڌيڪ ڪجهه چوندس، ته نه فقط هو ناراض ٿيندو، پر مخالف ٿي ڪو قدم کڻي وهندو.

۶. ”اڪيون مڻهن ميهار ڏي، جن رکيون جوڙي، ريءَ سنڀل سيد چنئي، نثار گهرن توڙي.“

”ڪونهي ات ڪوهيار، جت تو پوري پائينو.“ (شاهه: سڀئي)

۷. ”عشق جنتن سان غمزو لاتو، علم نه سي ٻيو پڙهندا.“ (سچل: ڪوهياري)

۸. (شاهه: سڀئي)

تفريق :

ضمير					مستند		
وڌاء	مفعول جو لڳاء	مفعول	فعل جو مدار	فعل جو لڳاء	فعل	فاعل جو لڳاء	فاعل
نه	—	—	—	—	هوندي	الله جي	{مرضي ڪم}
—	—	—	—	—	ٿيندو	—	—
—	ايتري	تڪليف، پاڻڪي	—	—	ڏي	—	{(تون) (تون)}
جو	—	—	—	—	سهي سگهين	—	—
—	—	—	—	—	ماريو	—	—
جو	—	ڪٿي ڪي	—	—	مري ويو	—	{هن (اهو)}
—	چيڪا، پنهنجي	—	—	—	سمجهين ٿو	—	{تون (سا)}
تو وڻ	—	—	—	—	آهي	—	—
جي	وڌيڪ	هنڪي، ڪجهه	—	—	چونڊس	—	{مان هو}
نه، نه فقط	—	—	—	—	ٿيندو	—	—
پر، مخالف ٿي	ڪو	—	ناراض	—	ڪٿي وهندو	—	{هو (هو)}

ضميمو

مستعمل		ضميمو					
فاعل	فاعل جو لڳاء	فعل	فعل جو لڳاء	فعل جو مدار	مفعول	مفعول جو لڳاء	وڌاء
{جن سپيد سامو}	—	جوڙي رکيون	—	—	اڪيون	—	منهن ميهار
	—	چئي	—	—	ريءَ سنڌو تار گهرن	—	ڏي
	—	ٻوڙي سگهي	ڪيڙي	—	تڻي کي	—	توڙي
{ڪوهيار تو عشق وسي}	—	ڪونهي	ات	—	—	—	—
	پوري	ٻانڌو	جست	—	—	—	—
	—	لاتو	—	—	غمزو	—	جني سان
—	—	پڙهندا	نس	—	علم	پيو	—

۳- وقف يا بندھڪ جون نشانين:

ڪنهن به ٻوليءَ جي عبارت ۾ وقف يا بندھڪ جون نشانين وڌي اهميت رکڻ ٿيون، ڇاڪاڻ ته انهن کان سواءِ لکڻ، پڙهڻ ۽ سمجهڻ ۾ سونجھارو پيدا ٿي سگهي ٿو. وقف جي نشانين جو صحيح استعمال اڃا به وڌيڪ اهم آهي، ڇو جو انهن جي بچاء يا غلط استعمال جي ڪري جملي جو مطلب هڪ جو ٻيو نڪرندو آهي، مثال:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۴ نحو

۰۱. چوريءَ جي تهمت نثار تي، نه رفيق تي آهي.

۰۲. چوريءَ جي تهمت نثار تي نه، رفيق تي آهي.

مٿيان ٻئي جملو، اگرچہ تحرير ۾ ساڳيا آهن، پر هر هڪ جو مطلب نرالو آهي، اهو انهيءَ ڪري جو بيهڪ جي نشاني اڳي پوءِ ڏنل آهي. پهرئين جملي جو مطلب آهي، ته چوريءَ جي تهمت نثار تي آهي ۽ ٻئي جملي ۾ ڏيکاريل آهي ته چوريءَ جي تهمت رفيق تي آهي.

عبارت جي هڪ فقري جو مثال:

’سال ٿيا آهن اوسيڙي ۾ وهڻ نٿو پڄي آخر ته ڪجهه ڪرڻو آهي پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجن ٻچن جي لاءِ ڪيترو پاڙي پٽيءَ جي رحم ڪرم تي پاڙي ائين هٿ ٻڏي ويهي رهجي‘.

مٿين فقري ۾ وقف جون نشانين ڏنل ڪونهن، تنهنڪري پڙهڻ مان اهو نٿو سمجهي سگهجي، ته ڪهڙا لفظ ڪهڙن لفظن سان لاڳاپو رکن ٿا ۽ عبارت جو صحيح مفهوم ڇاهي. وقف جي نشانين ڏيڻ سان عبارت جي صورت هيٺين ريت ٿيندي:

الف. سال ٿيا آهن ۾ اوسيڙي ۾ وهڻ نٿو پڄي. آخر ته ڪجهه ڪرڻو آهي. پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجن ٻچن جي لاءِ ڪيترو پاڙي پٽيءَ جي رحم ڪرم تي پاڙي، ائين هٿ ٻڏي ويهي رهجي.

ب. سال ٿيا آهن اوسيڙي ۾ وهڻ نٿو پڄي. آخر ته ڪجهه ڪرڻو آهي پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجن ٻچن جي لاءِ. ڪيترو پاڙي پٽيءَ جي رحم ڪرم تي پاڙي، ائين هٿ ٻڏي ويهي رهجي.

مٿين فقري جي ٻن صورتن ۾ ڏسجي ٿو ته وقف جي نشانين جي موقف يا جاءِ مٿان سان مطلب ۾ ڪيئن نه ڦيرو اچي ٿو وڃي. تنهنڪري لکڻ واري تي لازم آهي، ته ڪم آڌل جملن يا عبارت ۾ صحيح وقف جي نشانين جو صحيح

جائين تي استعمال ڪري، جيئن پڙهندڙ کي صحيح مطلب حاصل ٿي سگهي.

اڳئين زماني ۾ ٻولين، جهڙوڪ عربي، فارسي وغيره ۾ وقف جي نشانين جو استعمال هوندو ئي ڪونه هو، يا وري هو ته ورلي ۽ ڇڏو پاڻو. اهڙي حالت ۾ جملي جي صحيح معنيٰ دريافت ڪرڻ پڙهندڙ جي مهارت ۽ ذهني فهم ۽ فراست تي ڇڏيل هو. البت ڪي مختصر نشانين، جهڙوڪ: 'ـ'، 'ـ+' ۽ 'ـO' جملن يا فقرن جي پڇاڙيءَ ۾ استعمال ٿينديون هيون ۽ اڃا تائين به ڪنهن حد تائين ٿينديون رهن ٿيون، مگر هاڻي انگريزي ٻوليءَ جي اثر هيٺ عربي ۽ فارسيءَ ۾ به وقف جي نشانين جو استعمال ٿيڻ لڳو آهي، ۽ سنڌي ٻوليءَ تي ته ڄڻ انگريزي ٻوليءَ جي وقف جي نشانين جي چاپ لڳي ويئي آهي، جو جيڪي نشانين انگريزيءَ ۾ استعمال ٿين ٿيون، سڀئي سنڌيءَ ۾ به استعمال ٿيڻ ۾ اچن ٿيون. وقف جون نشانين ٻن قسمن جون آهن: هڪڙيون اهي، جي جملي جي وچ ۾ واقع ٿينديون آهن ۽ ٻيون جملي جي آخر ۾ اينديون آهن.

۱. جملي جي وچ ۾ واقع ٿيندڙ وقف جون نشانين:

ڪاما يا هلڪو دم (،) - هيءَ وقف جي نشاني 'آپتي واو' جي شڪل جهڙي هوندي آهي، جا جملي ۾ ڪثرت سان استعمال ٿيندي آهي. ۽ اها سڀني نشانين ۾ اهميت واري هوندي آهي. ڪاما يا هلڪي دم استعمال ڪرڻ جو مقصد جملي کي ننڍن ننڍن ڀاڱن ۾ ورهائي، ان جو مطلب ظاهر يا واضح ڪرڻ هوندو آهي.

نوٽ: عربي ۽ فارسيءَ ۾ وچ واريون وقف جون نشانين استعمال ڪونه ٿينديون آهن. سنسڪرت ۾ اڌ دم لاءِ '۱' ۽ سڄي دم لاءِ '۱۱' نشانين استعمال ٿينديون آهن.

ڪاما يا هلڪي دم جو استعمال هيٺين حالتن ۾ ٿيندو آهي؛

۱. جملي ۾ هڪ کان وڌيڪ سلسليوار لفظن، اصطلاحن ۽ جملي جي ڀاڱن کي ڪاما يا هلڪي دم جي ذريعي الڳ ڪبو آهي، ۽ اهڙي سلسلي جي پوئين لفظ يا ڀاڱي جي اڳيان حرف عطف ايندو آهي، مثلاً:

اسان جي ملڪ ۾ ڪڻڪ، چانور، جوئر، مڪئي، ڪپهه ۽ ڪمند جي پوک ٿيندي آهي.

*

عورت جو مکيه ڪم آهي رڌڻ پچائڻ، سبڻ، ٻارن جي پرورش ڪرڻ، گهر جو انتظام سنڀالڻ ۽ پنهنجي خاوند جي خدمت ڪرڻ.

*

اورنگزيب نيڪ، ايماندار، رحمدل ۽ عادل بادشاهه ٿي گذريو آهي.

*

اسان، توهان ۽ ٻيا سڀ هڪ ئي خدا جا خلائق آهيون.

*

صبح شام، ڏينهن رات، بيٺي ويٺي ۽ سڄي الله کي ياد ڪرڻ گهرجي.

ب- سلسلي وار لفظ يا اصطلاح، جي حرف عطف سان ڳنڍيل هجن، تن ۾ ڪاما يا هلڪو دم استعمال نه ڪجي، مثلاً: زخمي اٺ پيو ڦيرائون کائي ۽ لپتي ۽ رڙي.

ت- جملي ۾ افتتاحي لفظ يا اصطلاح ڪاما جي ذريعي باقي لفظن کان الڳ ڪري بيهاربا آهن، مثلاً:

ڏڪار جا ماريل، ڪڪرن جي ڪڙڪات تي ماڻهو خوشيون ڪرڻ لڳا.

*

مت جا موڙها، ڪيترائي ڳولڻا شهرن ۾ لڳن جي ور چڙهي ويندا آهن.

ث- فعل معطوفي يا اسم حاليہ جي لفظن جي سلسلي ۾ به ڪاما يا هڪو دم استعمال ٿيندو آهي. جيئن هيٺ ڪن مثالن ۾ ڏيکاريل آهي:

اقبال هر روز صبح جو وضوءَ ڪري، نماز پڙهي،
قرآن مجيد جي تلاوت ڪري ۽ ماني کائي پوءِ اسڪول
ويندو آهي.

*

سياري جي ٿڌي خوفناڪ ۽ اونداھي رات ۾، هو ٽڙڪندو،
ڇرڪندو، ٽوڙندو ٽاپڙندو ۽ ٽڪا کائيندو وڃي ڪنهن
ڳوٺ کي ويجهو ٿيو.

*

معاشري ۾ آئندي وهندي ۽ ڳالهه ٻولهه ڪندي
ادب ۽ اخلاق کي ڌيان ۾ رکجي.
ج- مرڪب جملن جي ڀاڱن کي ڪاما ڏيئي الڳ
ڪبو آهي، ۽ اهڙي حالت ۾ ڪاما حرف عطف کان اڳ
اچڻ گهرجي، مثلاً:
ڪڪر مڙي آيا آهن، ۽ اجهو ٿو مينهن وسي.

*

لئبرريءَ ۾ ڪتاب ته گهڻائي موجود آهن، پر پڙهڻ
وارو ڪو ڪونهي.

اهڙي مرڪب ترڪيب، جنهن ۾ حرف عطف ڪم آيل
هجي ۽ اها فاعل يا خبر ٿي ڪم اچي، تنهن ۾ ڪاما
استعمال نه ڪجي، مثلاً:

چور دروازو اندران بند ڪيو، ۽ ڪُنجن هٿ ڪري
ڪپٽ کولڻ لڳو. (هتي ڪاما نه ڏيڻ گهرجي)

صحيح ڄمڻ هٿن ٿيندو: چور دروازو بند ڪري ۽
ڪٽنبون هٿ ڪري ڪپٽ کولڻ لڳو.

ح - بياني جملي جي مختلف ڀاڱن کي هلڪي دم جي
ذريعي ورهائبو آهي. مثلاً:

قلعي جي ديوار ويهه هزار فوٽ ڊگهي، پنج فوٽ
وڌيڪري. ۽ چاليهه فوٽ اوچي آهي.

*

مينهن آئي پر وڻا، گاهه ڀريا، وڻ ٽٽڻ ساوا ٿيا، ترايون ۽
تل ڀريا، ۽ سنگهار سرها ٿيا.

*

حڪومت جيڪڏهن مخلص هوندي، هر هڪ جي حقن
جي حفاظت ڪندي، ۽ رعيت کي خوش رکندي، ته اها
مستحڪم ۽ مضبوط ٿيندي.

خ - شرطي جملن يا ضمير موصول ۽ جواب موصول وارن
جملن جي ڀاڱن کي ڪاما ڏيئي الڳ ڪبو آهي، مثلاً:
جيڪڏهن تون ٻاهر ٻاٺ نه ڪلين، ته مان توکي
پنهنجو راز ٻڌايان.

*

تون کڻي ڪيتري به ڪوشش ڪندين، ته به پنهنجي
ارادي کان نه ڦرندس.

*

جيڪو به مون وٽ آيو پئي، تنهن کان پئي ڏس
پنڌ پڇيم.

*

’اهو ڪجهه ڪجي، جو آئيءَ ويل ڪم اچي‘
د - جملي جي انهن لفظن يا ڀاڱن کي ڪاما جي وسيلي
الڳ ڪجي، جيڪي ضروري سمجهائي يا وضاحت لاءِ استعمال
ڪيا وڃن، مثلاً:

۲۶۷ سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحر

ڪراچي، سنڌ جي گادي، پاڪستان جو وڏي ۽ وڏو شهر آهي.

*

فرزانہ، ٽمين جي ڀيڻ، هڪ نهايت ذهين چوڪري آهي. - معترضه جملي کي هميشه ڪاما سان الڳ ڪبو آهي. مثلاً:

سلطانہ رضیہ، خدا مٿس رحمت ڪري، ڏاڍي عقلمنديءَ ۽ مردانگيءَ سان حڪومت هلائي.

*

تنهنجو چوڪرو، الله ڏينهن ڏيڻس، ڏاڍو سليو آهي.

*

توهان، مان سمجهان ٿو، منهنجي پيءُ جا پراڻا دوست ٿا ڏسجو.

*

هو، خدا نه ڪري، ڪنهن مصيبت ۾ نه پوي. - متضاد جنس يا معنى وارن لفظن کي ڪاما جي ذريعي جدا ڪبو آهي، مثلاً:

عورت هجي يا مڙد، ٻڌو هجي يا جوان، مسڪين هجي يا مالدار ۽ سگهو هجي يا هيٺو، مڙني کي زندگيءَ جي ڊڪ ڊوڙ ۾ شامل ٿيڻو پوي ٿو.

*

صبح هجي يا شام، ڏينهن هجي يا رات ۽ روشني هجي يا اونداهي، انڌي جي لاءِ مڙني ساڳي ڳالهه آهي.

*

ڏک توڙي سک ۾، بيماريءَ توڙي توانائي ۾ ۽ مشغوليءَ توڙي واندڪائيءَ ۾ دل کي ذڪر فڪر کان پالھو نه رکجي.

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو

ز-ظرفي لفظن ۽ اعطلاحن کي ڪاما سان الڳ ڪبو آهي، مثلاً:

ها، مان تنهنجي مدد ڪندس.

*

نه نه، مان اها ڳالهه ڪنهن کي نه ٻڌائيندس.

*

ويچاري، شرم کان، ڪنڌ ڪڍي هيٺ ڪيو.

مرڪب جملن ۾ ظرفي لفظن کي سيميڪولن يا اڌ دم اچڻ کانپوءِ ڪاما ڏي آهي، جيئن هيٺين مثالن ۾ ڏيکاريو ويو آهي:

وقت اچي ڀريو آهي، پوءِ تنهنجي ڇا مرضي آهي؟

*

مون توهان وعدو ڪيو آهي، البت، اهو ڪم ڏکيو آهي. ڪي صفتون ظرفي صورت ۾ استعمال ٿينديون آهن، جن جو بيان اڳ اچي چڪو آهي. اهڙا ڪي لفظ، مثلاً: پهريون، ٻيو ۽ ٽيون وغيره، جي جملي ۾ سلسلي طور استعمال ٿيندا، ته هر هڪ جي پٺيان ڪاما ايندي، مثلاً:

منهنجي نه اچڻ جا ڪي سبب آهن: پهريون، ته ماڻهو گهڻا هئا، ٻيو، ته گندگي ڏاڍي هئي ۽ ٽيون، ته مون کي گهڻن ماڻهن ۾ مونجهه ٿيندي آهي.

جملي ۾ حرف عطف، جهڙوڪ: ته، تنهنڪري، پر، ڇاڪاڻ ته، چوڻو، مگر وغيره جي اڳيان ڪاما ايندي آهي، مثلاً:

ماڻهو چون ٿا، پر مون کي اعتبار نٿو اچي.

*

بيماري عام ٿي پئي آهي، چوڻو کاتي جون شيون نچ نٿيون ملن.

*

امتحان اچي ويجهو پيو آهي، تنهنڪري مان وڌيڪ وقت ترسي نه سگهندس.

س- صفت جا اهي لفظ، جي موصوف جي پويان اچن ۽ تن کي ڪاما ڏيئي الڳ ڪبو آهي، مثلاً:

هاڻي، مست ۽ ڪاوڙ ۽ ڀريل، ماڻهن جي ميڙ ۾ ڪاهي پيو.

*

گلاب جو گل، سهڻو ۽ خوشبودار، هرڪنهن کي پسند هوندو آهي.

جملي ۽ فاعل، مفعول يا مجرور اسمن سان لاڳاپو رکندڙ لفظن کي ڪاما جي ضرورت نه هوندي آهي، مثلاً:

گندي پاڻيءَ جون ناليون ڏڪيل هڻن گهرجن.

*

سياري جي اس وڻندي آهي.

*

ڪڪرن سان چانيل آسمان مان سڄ جا سونهري ڪرڻا جهاتيون پائي رهيا هئا.

هن- جملي ۾ احساس ظاهر ڪندڙ لفظن جي پٺيان ڪاما ايندي آهي، مثلاً:

الله ڪري، مان پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيان!

*

مار، مون ته يقين ئي نٿي ڪيو!

*

هءَ هاءِ، منهنجون سڀ اميدون خاڪ ۾ ملي وئيون!

*

واهم واهم، بيشڪ تون مڙس آهين!

*

انهن، مان ته کين نهاريندس ئي ڪونہ!

ص- جملي ۾ ڪڏهن ڪڏهن لفظن يا عبارت کي حذف ڪري ڇڏبو آهي ۽ اهڙن ڇڏيل لفظن جي جاءِ تي ڪاما ڏبي آهي، مثلاً:

سياري ۾ تڏ گهڻي ٿيندي آهي ۽ اونھاري ۾ گرمي.

*

انسان مٿيءَ مان پيدا ٿيو آهي ۽ شيطان، باھ مان.

*

دنيا ڪافر لاءِ آهي ۽ آخرت، مومن لاءِ.

پهرئين جملي جي ٻئي ڀاڱي ۾ به لفظ 'گهڻي ٿيندي آهي' استعمال ٿيڻ گهرجن، پر فني اعتبار کان، يعني عبارت کي مختصر ڪرڻ ۽ تڪرار کان بچڻ خاطر انهن کي حذف ڪيو ويو آهي ۽ انهن جي بدران هڪڙو دم ڏنو ويو آهي، جو مذڪور لفظن جي ترجماني ڪري ٿو. اهڙيءَ طرح ٻئي جملي ۾ 'پيدا ٿيو آهي' لفظن کي ورجائڻ بدران ڪاما ڏني وئي آهي. ٽئين جملي ۾ فعل 'آهي' حذف ٿيل آهي، جنهن جي جاءِ تي ڪاما آيل آهي.

ڦن- ندائي يا خطابي لفظن جي پٺيان هميشه ڪاما ايندي آهي، مثلاً:

ادا، اوهان سان ملي ڏاڍو خوش ٿيا آهيون.

*

اي انسان، تون پنهنجو قدر سڃاڻ.

■

يا الله، اسان کي نيڪ بڻجڻ جي توفيق عطا ڪر.

*

عزیزو ۽ دوستو، اوهان کي هميشه حق جي حمايت ڪرڻ گهرجي.

خط يا درخواست ۾ خطابي يا مرحبائي لفظن جي پٺيان ڪاما ايندي آهي، مثلاً:

پيارا ڀاءُ، خواه هجو شال.

جناب استاد صاحب، منهنجي ٽن ڏينهن جي موڪل منظور ڪرڻ فرمائيندا.

ط- مڪالمي يا گفتگوءَ ۾ ڳالهائيندڙ کي ڪاما ڏيئي علحدو ڪبو آهي، مثلاً:

سروير ٻڌايو، ته بچاءُ بند پڇي پيو آهي.

وزير اعظم يقين ڏياريو، ته ملڪ کي خوشحال، مضبوط ۽ طاقتور بڻايو ويندو.

خلفي باغائيءَ کان پڇيو، ”تنهنجي سالاني آمدني ڪيتري آهي؟“

باغائي ورائيو، ”حضور، بس ٻچن جو گذران مس ٿئي ٿو.“

ظ- ائڊريس ۾ شهر ۽ ملڪ جو پتو ڏجي ته شهر کي ڪاما جي رستي جدا ڪجي، مثلاً:

حيدرآباد، سنڌ.

تاريخ لکڻ ۾ مهينو ۽ ڏينهن سال کان ڪاما ڏيئي جدا ڪجي، مثلاً:

۷ جنوري، ۱۹۸۷

سيمپڪولن يا اٽ دم (۱) - سيمپڪولن يا اٽ دم

جملي جي انهن ڀاڱن کي جدا ڪندو آهي، جي ترڪيب ۽ معنيٰ جي لحاظ کان مڪمل ۽ هڪٻئي سان ڳنڍيل هوندا آهن. سيمپڪولن اهڙي وقتي يا بيهڪ جي نشاني هوندي آهي، جا پوري دم کان ڪجهه گهٽ ۽ ڪاما کان وڌيڪ يقين ڪرڻ واري هوندي آهي.

سيمڪولن هيٺين حالتن ۾ استعمال ٿيندو آهي:

۱. سيمڪولن اهڙي مرڪب جملي ۾ ڪم ايندو آهي جنهن جا پاڻا حرف عطف سان ڳنڍيل نه هوندا آهن، مثلاً: مينهن ڏاڍو ٿو وسي، ڇنا منهن ۾ ويهي چڙيا آهن.

*

جهنگ ۾ سڄ لهڻ سان اوندھ ٿي ويئي، اسان کي رستو هٿ ئي نه پيو اچي.

ب - جيڪڏهن مرڪب جملي جا پاڻا ڊگھا هجن يا وقف جي ٻين نشانين سان جدا ٿيل هجن، ته ان حالت ۾ پاڻن کي ڳنڍيندڙ حرف عطف جي اڳيان سيمڪولن ڏيئي سگهجي ٿو، مثلاً:

ڳالهائيندا ٻولائيندا، ٻئي چڻا وڃي اسٽيشن تي پهتاسون، پر جيسين گاڏي اچي، اخبارون وٺي پڙهڻ لڳاسون.

*

رات جو اڃا اسان نڪتاسون ئي مس، ته اچي مينهن ڪڙڪيو، سو اسان جا سمورا ڪپڙا ڀڄي پيا.

ت - حرف عطف جي اهڙن لفظن جي اڳيان سيمڪولن ايندو، جي ظرفي معنيٰ ڏيندا هجن ۽ مرڪب جملي جي پاڻن کي ڳنڍيندا هجن، جهڙوڪ: تنهنڪري، البت، ته پوءِ، تنهن هوندي به ۽ نيٺ وغيره، مثلاً:

هاڻي سڄ لهڻ تي آهي، تنهنڪري، اسان کي هاڻ گهرجي.

*

هو ته مڃي ئي نه پيو، نيٺ، ڪجهه ڏٺي وئي جند ڇڏائي آيس.

ث - جملي جي انهن پاڻن کي سيمڪولن ڏيئي جدا ڪبو آهي، جنهن ۾ عبارت جي سلسليوار لفظن کي ڪا ڏنل هجي، مثلاً:

ميٽنگ ۾ سوسائٽيءَ جا هيي عهديدار چونڊيا ويا ۽
گل محمد، صدر، رحيمداد، نائب صدر، الهڏتو، سيڪريٽري ۽
ڪريم بخش، خزانچي ۽

*

اسان جي انجمن جا خاص مقاصد هي آهن: جي غريب
۽ يتيم هجن، تن جي مالي مدد ڪرڻ، جن جو پاڻ ۾ جهڳڙو
هجي، تنهن کي نيرڻ ۽ جن جو جائز ڪم ڪٿي ڦاٿل هجي،
تنهن کي سرانجام ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ.

ڪولن يا دم (-): ڪولن يا دم جو استعمال هيٺين
حالتن ۾ ٿيندو آهي:

۱. جڏهن شين جو تفصيل، انهن جي فهرست يا يادداشت
ڏيڻي هوندي آهي، مثلاً:
انسانن تي ٽن قسمن جا حق آهن: الله جا، انسانن جا
۽ نفس جا.

*

پنج وقت نماز فرض آهي: فجر، پھري، ٽپھري، سانجھي
۽ سومھڻي.

*

هيٺيان شهر ڇا کان مشهور آهن:
ڪشمور، نصرپور، هالا.

*

سوسائٽيءَ جي فند مان هيٺيان ڪم ڪيا ويا آهن:
غريب شاگردن کي اسڪالرشپ ڏني وئي آهي، يتيمخاني
۾ کاڌو ۽ ڪپڙو ورهايو ويو آهي، بيوه عورتن کي امداد
ڏني وئي آهي، ۽ ڪجهه رقم ڏڪاريل ماڻهن لاءِ رکي
وئي آهي.

ب۔ جڏهن ڪنهن جي قول، بيان يا تقرير جو حوالو ڏنو آهي، مثلاً:

شاه صاحب فرمايو آهي: نينهن جي حقيقت نھائينءَ کان سڪڻ گھرجي، جيڪا اندر ۾ پيئي پڇي ۽ پڇري ۽ ٻيھر ٻاڦ نہ ٿي ڪڍي.

*

ڳالھ ڪندا آھن: هڪڙو بادشاهه ساري عمر تخت تي نہ ويٺو. پر زمين تي ويهي حڪمراني ڪندو هو.

*

ماڪ جي صدر تقرير ڪندي چيو: عوام کي گھرجي، ته ٿوري ٿوري ڳالھ تي برهم نہ ٿين، صبر کان ڪم وٺن، ۽ همت ۽ حوصلي جو مظاهرو ڪن.

ت۔ جنهن جملي ۾ ڪنهن عبارت يا بيان جي تصديق ۾ ڪو جامع اصول يا دليل ڏنل هجي، مثلاً:

منهنجو دوست بازار ۾ هليو، ته حساب ڪرڻ ٿي نہ اچيس. نيٺ ايڏائي روپيه وڌيڪ ڏيئي اچي گھر نڪتو: علم کانسواءِ اوندهه آهي.

*

ٻاهر وڃي نفعو ته چڱو حاصل ڪيائين، پر گھر ٻار سڄو برباد ٿي ويس: اهو سون ٿي گھوريو جو ڪن چئي.

ڊيٽس يا ڏنڊي ليڪ (-)۔ ڊيٽس يا ڏنڊي ليڪ هيٺين حالتن ۾ استعمال ٿيندي آهي:

۱۔ جملي جي هلندي بيان ۾ اوچتو ٻيو ڪو خيال ظاهر ڪيو وڃي يا ان جي سلسلي کي ٽوڙي ڪا ٻي ڳالھ ڪئي وڃي ته ان جي اڳيان ڊيٽس استعمال ڪجي، مثلاً:

مريم ماءُ سان پئي ڳالهايو۔ آخر ڪهڙو سبب آهي، جو ماڻهن ۾ سچ چوڻ جي جرات نہي ٿئي.

*

مان ته توکي سهڻي صلاح ڏني- يار، تون ته ڪو عجيب شخص آهين.

*

ب- ڪنهن واقعي بابت خيال يا راءِ ظاهر ڪرڻ کان اڳ ٻي شخص ڏسي، مثلاً:

هڪڙي جوان هام پري، ته هو اڪيلو دنيا جي چوڌاري چڪر لڳائيندو- ۽ هن ائين ڪري ڏيکاريو.

*

دنيا جي گذريل وڏي لڙائيءَ ۾ ائمر ٻه تباهي مچائي ڇڏي- انسان ڪهڙو نه سخت دل ۽ بيرحم ٿي پيو آهي.

ت- جملي ۾ بيان يا عبارت جي وضاحت ۾ جيڪڏهن ڪي لفظ يا اصطلاح استعمال ٿين، ته انهن جي اڳيان ٻي شخص ايندي، مثلاً:

بس گهڻو سامان ڪونهي- هڪڙي ٻيٽي، هڪڙو بسترو، ۽ هڪ چٽي.

*

اسان شاديءَ ۾ ٿورا ماڻهو گهرايا آهن- پنهنجا ويجهڻا ساٿي، خاص دوست، ۽ ڪي ڄاڻ سڃاڻ وارا ڪامورا.

*

قرآن- مسلمانن جو ديني ڪتاب- عربي ٻوليءَ ۾ آهي.

*

هماليه- دنيا جو آتاهون جبل- سڄو سال برف سان ڇانيو پيو هوندو آهي.

ث- جملي ۾ عبارت جي لفظن يا اصطلاحن جي سلسلي کي ٻي شخص ڏيئي، پٺيان ان جو خلاصو پيش ڪيو آهي، مثلاً:

هو ٿيو ڏيئي پت تي چڙهيو، اندر وڃي دروازو کوليائين ۽
بند ٿيل ماڻهن کي ٻاهر ڪڍيائين - اهو سڀ ڪجهه هن
اک ڇنڀ ۾ ڪري ورتو، نه ته ڪيتريون جانيون ضايع ٿين ها.

*

شين جي گهٽ پيدائش، ذخيره اندوزي، ۽ گهرج ■
اضافو - اهي مهانگائيءَ جا مکيه ڪارڻ آهن.

ج - جملي ۾ انهن لفظن کي ڏيکڻ جي ذريعي الڳ
ڪيو آهي، جيڪي غير ضروري هوندا آهن، ۽ عبارت ۾ خلل
وجهندا آهن، مثلاً:

تون درياھ جي ڪپ تي پهچندين - ڏيان ڏيئي ٻڌ -
تو کي پار پهچائڻ لاءِ ٻيڙي ملندي.

*

تو ڪافي عرصو ڪم ڪيو آهي - ڪيئن، سمجهين ٿو نه -
هاڻي توکي آرام ڪرڻ گهرجي.

ڏنگيون ليکون (( )) ۽ بياني ليکون ([ ]) -

الف - جڏهن ڪنهن جملي ۾ معنيٰ يا اشاري طور کي
لفظ ڪتب آڻيا آهن، ته اهي ڏنگين ليکڻ جي وچ ۾
رکبا آهن، مثلاً:

سوڊاني ماڻهو (حبشي) رنگ جا ڪارا ٿيندا آهن.

*

سکر براج (ٻاڻيءَ جو بند) سنڌ جي زراعت لاءِ هڪ
وڏو وسيلو آهي.

ب - جملي ۾ ڏنل وضاحت يا سمجهاڻي، جنهن جو
جملي ۾ مکيه عبارت سان گهڻو تعلق نه هجي، ۽ جنهن کانسواءِ
جملو گرامر جي لحاظ کان مڪمل هجي، تنهن کي ڏنگين
ليکڻ ۾ وجهجي، مثلاً:

سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو ۲۷۷

منهنجو پٽ (هاڻي خير سان جوان ٿيو آهي) ننڍي هوندي مون کانسواءِ رهي نه سگهندو هو.

*

منهنجو دوست گذريل عيد جي ڏينهن (ويچارو ڪيترو عرصو بيمار رهيو) گذاري ويو.

ت - جملي ۾ ڪو انگ يا ڪارقم تصديق خاطر ڄاڻائجي، ته اها ڏنگين ليڪن ۾ وجهجي، مثلاً:

سيٽ پنهنجي منشيءَ کي پنجنويهه هزار (۲۵۰۰۰) روپيه بنڪ ۾ جمع ڪرائڻ لاءِ ڏنا.

*

دستاويز ۾ ڪل رقم ۱,۷۵,۰۰۰ (اڪرين هڪ لک پنجنهتر هزار) روپيه ڏيکاريل آهي.

*

ث - جملي ۾ ڏنگين ليڪن ۾ ڏنل عبارت جي لاءِ وضاحت جي ضرورت هجي، ته اها بياني ليڪن ۾ وجهجي، مثلاً:
مون دڪاندار کي چيو، ته پيسا تمام گهڻا آهن (پنجاهه روپيه [۵۰- روپيه] قيمت ٻڌايائين) ڪجهه نه ورتو ۽ موٽي آيس.

*

دنيا ۾ ڇيتري قدر آدم وڌي رهيو آهي (انسان جي تخليق [روزمره جو اضافو] ته قدر تي امر آهي)، اوتري قدر موت جي رفتار به تيز ٿي وئي آهي.

*

اقتباس يا واڪ جي نشانين جي اندر انهي عبارت کي بياني ليڪن ۾ وجهجي، جيڪا ڄاڻايل قول جو حصو نه هجي، مثلاً:
اجلاس ۾ هڪ آزاد ميمبر چيو: ”اسان جو ملڪ تڏهن صحيح معنيٰ ۾ آزاد رهندو ۽ ترقي ڪندو، جڏهن الله جي احڪامن [قراني دستور] موجب عمل ڪيو ويندو.“

خليفن پنهنجي خطاب ۾ چيو: ”ساڻهن کي بنا ڪنهن ڊپ ڊاءَ جي [خوف فقط خدا جو هجي] اخلاص ۽ ايمانداريءَ سان پنهنجو فرض ادا ڪرڻ گهرجي.“

ج - حساني ڪم ۾ عام طرح ڏنگين ليڪن ۽ بياني ليڪن جو استعمال گهڻو ٿيندو آهي، انهن کي بعضي ضرب جي نشانيءَ طور به استعمال ڪبو آهي، مثلاً:

$$\begin{aligned} 1 & \dots\dots\dots \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2}\right) \dots\dots\dots 2 \\ 2 & \dots\dots\dots \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2}\right) \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2}\right) \dots\dots\dots 4 \\ 3 & \dots\dots\dots \left[\left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2}\right) \left(\frac{1}{2} - \frac{1}{2}\right)\right] \dots\dots\dots 3 \end{aligned}$$

۲- جملي جي آخر ۾ ايندڙ نشانيون:

پورو دم: (.)

سوال جي نشاني: (?)

احساس جي نشاني: (!)

پورو دم (.) - جملي ۾ ڪا عبارت يا ڪو بيان ختم ٿيندو آهي، ته پڇاڙيءَ ۾ پورو دم ڏبو آهي، مثلاً:
اسان جو ملڪ معدني شين جي خزانن سان ڀرپور آهي.

*

سيالڪوٽ ۾ راندين جو بهترين سامان ٺهندو آهي. انگريزيءَ ۾ خاص طرح، لفظن جون مقصر يا مختصر صورتون استعمال ٿينديون آهن، جن جي پٺيان پورو دم ڏنو ويندو آهي. اهڙو رواج ٻي ڪنهن عام ٻوليءَ ۾ نه آهي، البت سنڌيءَ ۾ بعضي ماڻهن جا نالا يا انهن جون علمي لياقتون انگريزيءَ جي طرز تي لکيون وينديون آهن، مثلاً:

ايم. ڪي. عباسي،

ايم. اي. بي. ايڇ. ڊي

*

مملڪتي وزير يو. اين. او. ۾ ملڪ جي نمائندگي ڪرڻ لاءِ وڃي رهيو آهي.

سوال يا استفهام جي نشاني (?) - جنهن جملي ۾ ڪا ڳالهه پڇڻي هوندي آهي، تنهن جي آخر ۾ استفهام يا سوال جي نشاني ڏيبي آهي، مثلاً:

انسان جي جسم ۾ رت ڪيئن ٿو ٺهي؟

*

شيشو ڇا جو ٺهيل آهي ۽ ڪهڙي ڪم ايندو آهي؟

*

آبهوا جو مدار ڪهڙين ڳالهين تي هوندو آهي؟

احساس جي نشاني (!) - جنهن جملي ۾ آرزو، عجب، افسوس، ساراهه يا نفرت جو اظهار ٿيل هجي، تنهن جي آخر ۾ احساس جي نشاني ايندي آهي. ان کي تاثر جي نشاني به چئبو آهي، مثلاً:

الله ڪري، شل منهنجي پڇاڙي سرهي ٿئي!

*

سمند ڪيترو نه اونهو آهي، جو ان ۾ جبل جيڏا

جهاز ٿا ترن!

*

جو ٻار ننڍي پئي پٽيم ٿو ٿئي، سو ڪيڏن نه ڏڪن ۾ ٿو پلجي!

*

آه، هڪ نڪ ۽ معتبر عالم جو موت دنيا لاءِ ڪيڏو نه

نقصان آهي!

*

واھ، حياتي ڪهڙي نه وڻندڙ ۽ پياري آهي!

*

ڪڏ ۾ پوي، بچڙي بلا نري چڱي آهي!

اقتباس يا واڪ جون نشانيون (" ") - اصطلاح ۽

اقوال، ٻهاڪا ۽ چوڻيون، يا ڪنهن جو چيل قول يا الفاظ،

هوبهو تضمين طور، جڏهن ڪنهن جملي يا عبارت ۾ ڪم آڻبا آهن، ته

انهن کي اقتباس يا واڪ جون نشانين ڏيئي پڌرو ڪيو آهي، مثلاً:

شاه صاحب فرمائي ٿو: ”ذات نه آهي ذات تي، جو وهي سو لهي.“

*

سچل سائين جو قول آهي: ”ٻيون سڀ ڪوڙيون ڳالهيون سچا، سچو عشق الستي.“

*

سيائن چيو آهي: ”وت کان وڌيڪ وڪ نه ڪڍجي.“

*

هڪ بزرگ تقرير ڪندي چيو: ”نالي ۽ نسل تي ناز ڪرڻ، سوڀيا ۽ مايا تي مغرور ٿيڻ، اڻ هوندي اسباب تي آسرو ڪرڻ، بي بنياد ڳالهين تي اعتبار ڪرڻ ۽ الله کي ڇڏي انسانن تي ڀروسو ڪرڻ نادانن جو ڪم آهي.“

۲- تقويم يا جلدري يا ڪئلينڊر

قدرت جي ڪارخاني ۾ وقت جو تعين يا حدبندي انسان جي زندگيءَ لاءِ نهايت ضروري آهي، جنهن کانسواءِ زندگي هوند بي معنيٰ ٿي پوي ها. انسان کي هر قدم تي وقت جي ضرورت پوي ٿي، ۽ انهيءَ ڪري خداوند تعاليٰ خود وقت جي تجديد ڪئي آهي، جهڙوڪ: سال جو مدو، مهينن جو تعداد ۽ ڏينهن جي ڦيرڦار وغيره. سج ۽ چنڊ خود انهيءَ وقت جي تعين لاءِ بنا تبديل ۽ تعطل جي هميشه گردش ۾ رهن ٿا.

هر هڪ سال، بلا استثنائي، ٻارنهن مهينن جو ٿيندو آهي. تاريخ جي لحاظ کان سال کي سن چيو ويندو آهي. اسان جي ملڪ ۾ ٻه سن استعمال ٿيندا آهن:

۱. اسلامي يا هجري سن.

۲. عيسوي سن.

اسلامي يا هجري سن هجڻ کان شمار ڪيو ويندو آهي. هجري سن عيسوي سن مطابق ۱۸ جولاءِ ۶۲۲ کان شروع ٿئي ٿو. هجري سال جي هر مهيني جي شروعات چنڊ ڏسڻ سان ٿيندي آهي. انهيءَ ڪري ڏينهن جو تعداد هڪ ڪروڙ نه هوندو آهي. ڪنهن مهيني ۾ ٽيهه (۳۰) ڏينهن ٿين ته ڪنهن ۾ اوڻيهه (۲۹). انهيءَ حساب سان سال ۾ اٽڪل ۳۵۴ ڏينهن ٿين ٿا. مگر انگريزي ڪئلينڊر موجب سال ۾ ڪل ۳۶۵ ڏينهن ٿيندا آهن ۽ هر مهيني جي ڏينهن جو تعداد مقرر هوندو آهي. اهڙيءَ طرح جو هڪ مهيني ۾ اڪٽيهه (۳۱) ڏينهن ٿيندا آهن، ته ٻئي ۾ ٽيهه (۳۰) ڏينهن.

اسلامي مهينن کي قمري مهينا به چئبو آهي. ڇاڪاڻ ته مهينن جو حساب چنڊ ڏسڻ سان ٿيندو آهي. اسلامي سال هڪڙو کان شروع ٿيندو آهي.

اسلامي مهينا:

۱- محرم	۳۰ ڏينهن
۲- صفر	۲۹ ڏينهن
۳- ربيع الاول	۳۰ ڏينهن
۴- ربيع الآخر يا ربيع الثاني	۲۹ ڏينهن
۵- جمادي الاول	۳۰ ڏينهن
۶- جمادي الآخر يا جمادي الثاني	۲۹ ڏينهن

نوٽ: اسلامي سال ۽ انگريزي سال ۾ يارهن (۱۱) ڏينهن جو فرق آهي ۽ ڇاڪاڻ ته چنڊ جي ڏسڻ سان مهينا مقرر ٿيندا آهن، تنهنڪري مختلف مندن جا مهينا ڦرندا رهندا آهن. مثلاً: محرم جو مهينو ڪڏهن سانوڻ ۾ ايندو آهي، ته ڪڏهن سياري ۾، ڪڏهن سر ۾ ايندو آهي، ته ڪڏهن بهار ۾. اهڙيءَ طرح ٻين مهينن جي وقوع ۾ پڻ ڦيرو ايندو آهي. پر انگريزي سال جي هر هڪ مند جو ميعد مقرر هوندو آهي.

۳۰ ڏينهن	۷- رجب
۲۹ ڏينهن	۸- شعبان
۳۰ ڏينهن	۹- رمضان
۲۹ ڏينهن	۱۰- شوال
۳۰ ڏينهن	۱۱- ذي القعدة
۲۹ ڏينهن	۱۲- ذي الحجة

۳۵۴ ڏينهن

ڪل تعداد

بعضي مسلمانن جي ڌرتي لپتي هندو واپارين سان هوندي آهي ۽ يا کيتي واڙي ڪندڙ ڪڙي ڪاري هندڪن مهينن ۾ حساب ڪندا آهن. هندڪي سال جا مهينا وڪرماجيت جي زماني کان شمار ۾ ايندا آهن، جنهن کي سنبت چئبو آهي، جو عيسوي سن کان اٽڪل ستونجاهه (۵۷) سال پوءِ شروع ٿئي ٿو ۽ ان جو پهريون مهينو ڪٽي ليڪجن ۾ ايندو آهي، يا وري ۷۸ عيسويءَ کان، جنهن کي نشاليوان چئبو آهي، جنهن جو پهريون مهينو چيٽ ليکيو ويندو آهي.

هندڪو سال به ٻارهن مهينن ۾ ورهايل هوندو آهي ۽ هر هڪ مهيني ۾ پورا ۳۰ ڏينهن هوندا آهن. هر هڪ مهينو وري ٻن ڀاڱن ۾ ورهايل هوندو آهي: ڀٽڪ ۽ ڀٽڪڙ، پهرئين اڌ کي چون سڏري ۽ پوئين کي چون بڌري. ناربخ کي ڦٽ چوندا آهن.

هندن ۽ عيسائين جو سال شمسي مهينن ۾ ورهايل هوندو آهي.

نوٽ: مٿي ڄاڻايل اسلامي مهينن جي ڏينهن جو تعداد اندازاً ڏيکاريو ويو آهي. حالانڪ اهو ضروري ناهي، ته هڪڙو مهينو جو ۳۰ ڏينهن جو ڏيکاريو ويو آهي، سو اوتروئي هر سال رهي ڪڏهن ۲۹ ڏينهن جو به ٿيندو آهي، يا وري ٻه مهينا لاکپتا ۲۹ يا ۳۰ ڏينهن جا به ٿي سگهن ٿا.

هندڪي سال جا مهينا:

۱- چيٽ	اڌ مارچ	کان	اڌ اپريل
۲- ويساک	اڌ اپريل	کان	اڌ مئي
۳- چيٽ	اڌ مئي	کان	اڌ جون
۴- آکاڙ	اڌ جون	کان	اڌ جولاءِ
۵- ساون يا سيراڻ	اڌ جولاءِ	کان	اڌ آگسٽ
۶- سَدَو	اڌ آگسٽ	کان	اڌ سيپٽمبر
۷- آسُو	اڌ سيپٽمبر	کان	اڌ آڪٽوبر
۸- ڪٽي	اڌ آڪٽوبر	کان	اڌ نومبر
۹- ناعري يا منگهر	اڌ نومبر	کان	اڌ ڊسمبر
۱۰- پوه	اڌ ڊسمبر	کان	اڌ جنوري
۱۱- مانگھ	اڌ جنوري	کان	اڌ فيبروري
۱۲- ڦاگڻ يا ڦڳڻ	اڌ فيبروري	کان	اڌ مارچ

مندن کي هڪڪرو رکڻ لاءِ هندو ڇهن ڇهين سال هڪ مهينو گذيندا آهن، جنهن کي لڳل يا اٽڪ چئبو آهي.

پڙهيل ماڻهو گهڻو ڪري پنهنجو حساب ڪتاب انگريزي مهينن ۾ رکندا آهن. انگريزي سال ۾ ٻارهن مهينن ۾ ورهايل هوندو آهي، جن مان ڪنهن مهيني ۾ ٽيهه ڏينهن ته ڪنهن ۾ ايڪٽيهه ڏينهن هوندا آهن، پر فيبروري مهيني ۾ اڌويهه (۲۸) ڏينهن هوندا آهن ۽ انگريز چوٿين چوٿين سال هڪ ڏينهن منجهس وڌائي ۲۹ ڪندا آهن.

انگريزي سال جنوري مهيني کان شروع ٿيندو آهي، ۽ ان جا مهينا هي آهن:

۱- جنوري	۳۱ ڏينهن
۲- فيبروري	۲۸ يا ۲۹ ڏينهن
۳- مارچ	۳۱ ڏينهن
۴- اپريل	۳۰ ڏينهن

۳۱ ڏينهن	۵- مئي
۳۰ ڏينهن	۶- جون
۳۱ ڏينهن	۷- جولاءِ
۳۱ ڏينهن	۸- آگسٽ
۳۰ ڏينهن	۹- سيپٽمبر
۳۱ ڏينهن	۱۰- آڪٽوبر
۳۰ ڏينهن	۱۱- نومبر
۳۱ ڏينهن	۱۲- ڊسمبر

سال جو هر هڪ مهينو چئن هفتن جو هوندو آهي ۽ هر هفتو بنا اختلاف ستن ڏينهن تي مشتمل هوندو آهي، البت، ڏينهن جا نالا جدا جدا هوندا آهن. مسلمانن ۽ عيسائين ۾ ڏينهن جي شروعات بابت به اختلاف آهي. مسلمانن جو هر ايندڙ ڏينهن سج لڳڻ کانپوءِ شمار ٿيندو آهي ۽ عيسائين جو اڌ رات گذرڻ کانپوءِ، مثلاً: مسلمانن لاءِ ڇا جمعه جي رات هوندي آهي (يعني خميس جي ڏينهن کانپوءِ ايندڙ رات)، سا عيسائين ۾ هندن جي لاءِ خميس جي رات هوندي آهي.

مسلمانن ۽ هندن جي ڏينهن جا نالا به نرالا هوندا آهن:

چنڇر	مسلمانن جا ڏينهن
آڏتوار، آرتر، آرتوار، آئتوار	هندن جا ڏينهن
۰۱ چنڇر	
۰۲ آچر	
۰۳ سومر	
۰۴ اڱارو	
۰۵ اربع	
۰۶ خميس	
۰۷ جمعه، جمعہ	

سنڌي ادبي بورڊ جا ڇپايل ڪي ٻيا ڪتاب

- ۰۱ جامع سنڌي لغات (ڀاڱو ۲): ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
صفحا: ۵۳۰، قيمت: ۵۰-۰۰
- ۰۲ جامع سنڌي لغات (ڀاڱو ۳): ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
صفحا: ۵۳۰، قيمت: ۵۰-۰۰
- ۰۳ سنڌي معلم: ڊاڪٽر غلام علي الانسا
صفحا: ۱۱۵۸، قيمت: ۳۰-۰۰
- ۰۴ سنڌي زبان جي بنيادي لغت: غلام رباني ۽ ٻيا
صفحا: ۲۲۲، قيمت: ۴-۰۰
- ۰۵ وڻتپهتي ڪوش: جهڻم مل نارو مل وسڻائي
صفحا: ۱۷۲، قيمت: ۴-۰۰
- ۰۰ گيل شڪر: ڪيولرام سلامتراءِ آڏواڻي
صفحا: ۱۲۷۴، قيمت: ۱۲-۰۰
- ۰۷ قديم سنڌ جا شهر ۽ ماڻهو: مرزا قليچ بيگ
صفحا: ۴۰۴، قيمت: ۲۵-۰۰
- ۰۸ تحقيقي لغات سنڌي: ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلو
صفحا: ۱۳۰۰، قيمت: ۳۰-۰۰

ملن جو هنڌ

مئنيجر

سنڌي ادبي بورڊ جو بوڪ اسٽال

اسٽيشن روڊ، جانشورو ۽

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(جي-بي-او باڪس نمبر ۱۱۲ حيدرآباد سنڌ)

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻُگ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، پڙهندڙ، پرنڊڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعوى ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، گاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل کلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پڙهندڙ نسل . پَن The Reading Generation

پَننَ کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَسَ پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪارَ سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ
 جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرن ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ چُپن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ ڳلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيتُ آهي، هي بَمَ- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَن جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَن نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَن سڀني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَن پَن جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

پڙهندڙ سُئل - **پَن** The Reading Generation